

INTERRELIGIEUSE DIALOOG as MODEL vir die
INTRA-GELOOFSGESPREK rondom SEKSUELE
ORIëntASIE.

Judith. J. Kotzé

Tesis ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die vereistes vir die

graad van

MAGISTER IN DIE TEOLOGIE

aan die

Universiteit van Stellenbosch.

Studieleier: Prof. C. M. Pauw

Vakgebied: Missiologie

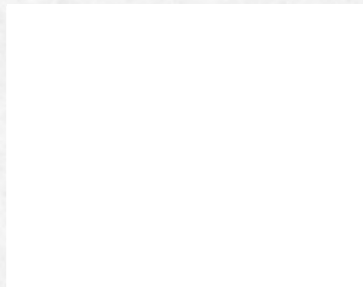
Maart 2001

VERKLARING

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie tesis vervat, my eie oorspronklike werk is en dat ek dit nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê het nie.

Handtekening:

Datum:

OPSOMMING

Dialoog tussen Christene van verskillende seksuele oriëntasies vind nie plaas in die kerk nie. Vanuit 'n missiologiese perspektief, skaad hierdie gebrek aan dialoog die eenheid van die kerk en daardeur haar geloofwaardigheid na buite. Daar is 'n verskeidenheid van menings en belewenisse rakende hierdie saak en om vanuit 'n gearriveerde, geposisioneerde houding met mekaar te praat, bewerk nie versoening en die belewenis van eenheid nie. In hierdie navorsing word gepoog om die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie kerklik op so 'n wyse te bevorder dat die eenheid van die liggaam van Christus vergestalt word en die geloofwaardigheid van die kerk na buite verhoog word.

Die ervaring van die interreligieuse dialoogproses en die vaardighede wat daaruit aangeleer is, word ondersoek deur middel van 'n uitgebreide literatuurstudie. Die literatuurstudie het ten doel om vas te stel of die interreligieuse dialoogproses kan dien as ervaringsbron waaruit 'n dialoogvaardigheidsmodel ontwikkel kan word. So 'n model sou dan die intra-geloofsgesprek rondom seksuele orientasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit, kerklik kon bevorder. 'n Geskiedkundige oorsig oor die ontwikkeling van interreligieuse dialoog in die ekumeniese beweging word gegee. Hierdie oorsig toon aan dat daar 'n spanning ontwikkel het tussen die kerk se verstaan en gebruik van getuienis en dialoog in die kontak met en nadenke oor ander gelowe. In die geskiedenis is prioriteit gegee aan getuienis, omdat dit deel is van die wese van die Christelike geloof. Die rol van getuienis in dialoog is egter klein, omdat dialoog nie 'n missionêre intensie het nie, maar wel 'n missionêre dimensie. Die navorsing hanteer die spanning tussen dialoog en getuienis kreatief deur bogenoemde onderskeiding, sonder om die begrippe van mekaar te skei. Hierdie missionêre dimensie word dan verstaan as die relevante, verstaanbare en geloofwaardige kommunikasie van God Drie-enig met die self en die ander van 'n ander geloof. Die navorsing ontwikkel dan 'n interreligieuse dialoogvaardigheidsmodel om die multidimensionele aard van die soort dialoog, tesame met die groot uitdaging en eise aan vaardighede, aan te toon.

Vervolgens word 'n werksdefinisie van die begrip intra-geloofsgesprek gegee, waarna die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit in twee gevallestudies ondersoek en beskryf word. Die eerste gevallestudie is die Wêreldraad van Kerke se "Padare" geleenthede by hul Harare byeenkoms in Desember 1998 en dien as voorbeeld van 'n ekumeniese intra-geloofsgesprek op makrovlak. Die tweede gevallestudie is die Nederduitse Gereformeerde Kerk se Wes-Kaapse Sinodale Kommissie vir Leer en Aktuele Sake se Adhoc Studiekommissie wat via 'n denominasionele intra-geloofsgesprek, riglyne vir 'n Bybelsgefundeerde pastoraat aan die homoseksuele naaste ontwikkel het. Hierdie gevallestudie dien as voorbeeld van 'n intra-geloofsgesprek op mikrovlak. Beide gevallestudies word dan aan die hand van die ontwikkelde dialoogvaardigheidsmodel, krities geëvalueer. Die resultaat bevestig die hipotese dat daar 'n gebrek aan dialoogvaardighede en riglyne in hierdie intra-geloofsgesprekke bestaan. Die dialoogvaardigheidsmodel word as praktykmodel aangebied om die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie kerklik te bevorder. Die belang van 'n pastorale ingesteldheid en houding in hierdie dialoogproses en hoe die pastoraat teenoor die homoseksuele persoon behoort te lyk, word as voorbeeld beskryf.

ABSTRACT

Dialogue between Christians of different sexual orientations is not taking place in the church. From a missiological perspective this lack of dialogue damages the unity of the church and therefore its credibility to the outside world. There is a diversity of opinions and experiences in terms of sexual orientation in the church. Dialogue with each other from an arrived and positioned attitude, where judgement and rejection dominates, does not model reconciliation and the experience of unity. This research aims to further the intra-faith dialogue regarding sexual orientation ecclesiologically in such a way that the unity of the body of Christ be embodied and the credibility of the church heightened.

The interreligious experience of the dialogue process and the skills that have been learned from it, are researched via an extensive literature study to establish if it can serve as an source of experience from which a dialogue-skills model can be developed that furthers the intra-faith dialogue regarding sexual orientation, with specific mentioning of homosexuality, ecclesiologically. A historical overview of the interreligious dialogue development in the ecumenical movement is given. This overview highlights the tension that has developed between the church's understanding and use of witnessing and dialogue in its contact with and reflection on other faiths. Historically, priority has been given to witnessing, because it is understood as being part of the essence of the Christian faith. The role of witnessing in dialogue, however, is small, because dialogue does not have a missiological intention, but a missiological dimension. In this research the tension between dialogue and witnessing is handled via this distinction, without separating the two. This missiological dimension is understood to be concerned with the relevant, adequate, intelligible and credible communication of the triune God's communication with the Christian and the other of another faith. The research develops a model of interreligious dialogue-skills to make clear the procedure and polyhedral of this kind of dialogue in conjunction with the big challenge and demand for skills required.

The research then gives a working definition for the concept “intra-faith dialogue”, whereafter the intra-faith dialogue regarding sexual orientation, with specific mentioning of homosexuality is described and researched in two casestudies. The first casestudy is the World Council of Churches’s “Padare” occasion at their Harare Assembly in December 1998 and it serves as an example of an ecumenical intra-faith dialogue on macrolevel. The second casestudy is the Dutch Reformed Church’s Western Cape Sinodical Commission for Doctrinal and Actuality’s Adhoc Studycommission which, via a denominational intra-faith dialogue, developed guidelines for a Biblical founded pastoral care for the homosexual neighbour. This casestudy serves as an example of an intra-faith dialogue on microlevel. Both casestudies are then evaluated via the use of the developed dialogue-skills model. The results prove that the hypotheses that there is a lack of dialogue-skills and guidelines in these intra-faith dialogues, is correct. The research offers the dialogue-skills model as a praxismodel to further the intra-faith dialogue regarding sexual orientation ecclesiologically. The importance of a pastoral aptitude and attitude in this dialogueprocess and how pastoral care for a homosexual person ought to be, are described as an example.

Opgedra aan Hantie:

- wat die braafste mens is wat ek ken en my voortdurend inspireer om God te vertrou met die risiko van dialoog rondom seksuele oriëntasie.

Dankbetuigings:

- aan Ingrid vir al haar ondersteuning en weerbarstige leef voor die aangesig van God.
- aan Mamma en Pappa vir hulle liefde en geloofwaardigheid met God.

My gebed is dat hierdie navorsing 'n bydrae sal lewer tot die versoening tussen Christene van verskillende seksuele oriëntasies, sodat die wêreld kan sien en beleef dat God nie opgee op die kerk nie, maar juis ook deur haar wil omgee vir almal wat seerkry. Daar is en sal altyd hoop wees, omdat God God is.

INHOUDSOPGAWE

HOOFSTUK 1 INLEIDING

1.1	Oriënterende inleiding	3
1.2	Navorsingsprobleem en hipoteses	10
1.3	Navorsingsdoelstellings en metode	12
1.4	Motivering vir die studie	14
1.5	Aanbieding van inhoud	16

HOOFSTUK 2 INTERRELIGIEUSE DIALOOG

2.1	Geskiedkundige oorsig oor interreligieuse dialoog	20
2.2	Dialoog en Getuienis	35
2.3	Missiologiese fundering van interreligieuse dialoog	37
2.4	Interreligieuse Dialoog as transformerende proses	43
2.5	Interreligieuse dialoogvaardigheidsmodel	46
2.6	Samevatting	58

HOOFSTUK 3 INTRA-GELOOFSGESPREK

3.1	Intra-geloofsgesprek: 'n werksdefinisie	59
3.2	Gevallestudie een: Die Padare geleenthede van die WRK	61
3.3	Gevallestudie twee: Die Adhoc Studiekommissie	66
3.4	Kritiese evaluering van gevallestudies	79
3.5	Samevatting	84

HOOFSTUK 4

‘n PRAKTYKMODEL

4.1	‘n Uitdaging vir die teologie en kerk	86
4.2	Die komplekse aard van seksuele oriëntasie	89
4.3	Die kerk se pastorale taak	93
4.4	Die Dialoogvaardigheidsmodel as praktykmodel	97
4.5	Samevatting	106

HOOFSTUK 5

NAVORSINGSBEVINDING

5.1	Navorsingsprobleem en hipotese	108
5.2	Konklusies	109
5.3	Voorstelle vir toekomstige navorsing	113
5.4	Slot	114

BIBLIOGRAFIE	118
---------------------	-----

HOOFSTUK 1

INLEIDING

1.1 Oriënterende inleiding

“ In Christus Jesus is dit nie van belang of jy besny is of nie. Al wat van belang is, is geloof wat deur die liefde tot daad oorgaan... Julle, broers, julle is tot vryheid geroep. Moet net nie julle vryheid misbruik as ‘n verskoning om sonde te doen nie, maar dien mekaar in liefde. Die hele wet word in hierdie een gebod saamgevat: ‘Jy moet jou naaste liefhê soos jouself.’ Maar julle byt en verskeur mekaar; pasop dat julle mekaar nie later heeltemal verslind nie.” (Galasiërs 5: 6 en 13 – 15)

Die navorser neem die bogenoemde teks as motivering vir hierdie studie en wil vanuit ‘n missiologiese perspektief, ondersoek instel na die kerklike hantering van ‘n kontroversiële saak soos seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit. Die navorser wil voortbou op haar vorige navorsing. Sy het in 1995 ‘n werkstuk ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die vereistes vir die graad van Baccalaureus in die Teologie skripsie, getiteld: “*‘n Missionêre perspektief op die toetrede tot Dialoog met die Christen Lesbiër*”. Sy het ook navorsing vir die Nederlandse Ambassade in 1996 en 1997 gedoen, wat die praktiese toetrede en beoefening van dialoog met Christen lesbiër-groepe behels het.

Die navorser het oortuig geraak daarvan dat die kerk se hantering van hierdie kontroversiële saak, dit wil sê die gesindheid en gedrag waarmee sy hiermee omgaan, missionêre betekenis het. Die kerk se hantering van hierdie saak raak haar eenheid en haar geloofwaardigheid van binne en na buite ten diepste. Hierdie studie word dus teologies vanuit die vakdissipline, Missiologie, aangepak.

Die navorser het dit eens met David Bosch dat: “Missiology, as a branch of the discipline of Christian theology, is not a disinterested or neutral enterprise; rather it seeks to look at the world from the perspective of commitment to the Christian faith. Such an approach does not suggest an absence of critical examination; as a matter of fact, precisely for the sake of the Christian mission, it will be necessary to subject every definition and every manifestation of the Christian mission to rigorous analysis and appraisal.” (1992: 9) As Christen gaan die navorser dus krities om met die kerk se hantering van seksuele oriëntasie en die impak wat dit het op die kerk se geloofwaardige uitlewing van haar missionêre roeping in en vir die wêreld. Dialoog gaan as teologies-verantwoorde instrument in die interreligieuse arena verken word en dan aangebied word as ‘n instrument wat die kerk kan bemagtig in haar hantering van hierdie saak.

Die Christelike sending van die kerk word hier verstaan as ‘n wesenlike en integrale deel van die totale bestaan van die kerk. Die kerk se hele bestaan is missionêr, al is sy nie in al haar aktiwiteite intensioneel gerig op die wêreld nie. H.W. Gensichen maak hier ‘n verhelderende onderskeiding tussen “dimensie” en “intensie”. Bosch som Gensichen se onderskeiding as volg op: “Die gemeente is ‘missionêr’ wanneer sy in staat is om buitestaanders op te neem, geen blote voorwerp vir pastorale sorg is nie, die lede in die gemeentelike werksaamhede betrek is, die gemeente struktureel plooibaar is, en sy nie die voorregte van ‘n selektiewe groep mense verdedig nie.

Slegs 'n kerk wat op hierdie wyse dimensioneel 'missionêr' is, kan intensioneel 'missionêrend' wees en aktief die wêreld in beweeg." (1979: 200)

Die missionêre dimensie van kerkwees deurtrek die kerk se volledige bestaan. Hoe meer die kerk in haar alledaagse bestaan gestalte gee aan die geloof deur liefdevolle daade teenoor alle medegelowiges, hoe meer sal sy missionêr intensioneel geloofwaardig en oortuigend wees in die wêreld.

Die studie vertrek vanuit die oortuiging dat daar 'n kreatiewe spanning is tussen kerk en wêreld. Soos P.F. Theron (1978:89) uitwys, staan die kerk in die wêreld as 'n kosmies eskatologiese teken. Sy is deel van die wêreld en vir die wêreld, maar nie van die wêreld nie. Hierdie spanning onderstreep dat die kerklike gemeenskap slegs missionêr kan wees, as sy tegelyk, onderskeibaar van, en solidêr met, die wêreld is. Die uitdaging is dus vir die kerk om kreatief om te gaan met hierdie spanning en dit kan gebeur wanneer die kerk, as nuwe gemeenskap in Christus, onderling een is. Hierdie eenheid is nie eendersheid nie, maar juis onderlinge solidariteit wat nie deur die lojaliteite en vooroordele van verwantskap, ras, volk, taal, kultuur, klas, politieke oortuiging, godsdienstige affiniteit, seksuele oriëntasie, gemeenskaplike belange of beroep voorgeskryf word nie. "Dit maak nie saak of iemand Jood of Griek, slaaf of vry, man of vrou is nie: in Christus Jesus is julle almal èen." (Galasiërs 3:28) Hierdie nuwe gemeenskap, wat ontstaan uit die gesamentlike belydenis van Jesus as Here, word deur die Heilige Gees se werking in die lewens van gelowiges en die kerk gekonkretiseer in hierdie wêreld. Die liefde word dan sigbaar in hierdie nuwe gemeenskap, deur daade wat getuig daarvan dat God se liefde, omgee en genade uitgeleef word teenoor die self en die naaste.

Sending is God se sending. God is die *missio Dei*, die Een wat stuur. En God stuur die kerk in die wêreld in, as eerste teken van wat God vir die ganse mensdom en kosmos wil.

Die navorsing gaan uit van die veronderstelling dat die saak van seksuele oriëntasie en die diversiteit wat dit inhou, deel uitmaak van die huidige wêreldkonteks, wat gekenmerk word deur toenemende pluralisme, individualisering en globalisering. En hierdie konteks stel die kerk voor nuwe uitdagings om haar missionêre roeping uit te leef op 'n geloofwaardige en deurleefde wyse. Saam met Konrad Raiser, is die navorser oortuig daarvan; “ It challenges ecumenical reflection about mission and evangelism to consider the manifestations of globalization and religious pluralism, not only as a threat to particular cultural and religious identities, which must be resisted, but as a new global cultural context which, in the light of the gospel, should be analysed, challenged and transformed. It is this critical and transforming dynamic of the gospel which can become an energizing source of the search for a new culture of dialogue and solidarity.” (1999: 201)

Oorsigtelike opmerkings oor globalisering en religieuse pluraliteit word vervolgens gegee tot verheldering van hierdie “new global cultural context” wat in hierdie studie as deel van die kontekstuele uitdaging vir die kerk van vandag gesien word.

Globalisering verwys na die proses van toenemende integrasie van samelewinge, ekonomies, politieke sisteme, kulture en die media waarmee gekommunikeer word, tot een wêreldwye raamwerk. Hierdie proses is 'n geslote een; “ for the first time in human history, the world is being experienced as a closed and inescapably interdependent system. There are no frontiers any more and no empty spaces into which people can move to find safety and a basis for their existence. At the same

time, existing boundaries of nation states lose their significance and the forces of globalization open up hitherto protected and relatively homogeneous cultures. All societies are being drawn into the dynamics of the global market with the consequence of increasing fragmentation and marginalization. Those who cannot compete and participate in this closed system are being excluded as expendable.” (Raiser 1999: 201)

Binne hierdie snelkrimpende globale wêreld, kry meer mense ook met ander te doen wat anders is as hulle. Die realiteit van diversiteit word dus toenemend meer beleef deur meer en meer mense. Konrad Raiser sê hieroor: “ I have no doubt that the dynamics of religious plurality and of the relationships between different religious communities will be one of the decisive challenges to which the ecumenical movement will have to respond in the 21st century. Despite more than thirty years of efforts in the field of interfaith and interreligious dialogue and encounter, we are in many ways still at the beginning of responding to this challenge.” (1999: 268)

Beide die realiteit van globalisering en religieuse pluraliteit skep nuwe uitdagings vir die kerk om op ‘n geloofwaardige en kontekstueel relevante wyse betrokke te wees in hierdie nuwe wêreldkonteks.

Die Harare-byeenkoms van die Wêreldraad van Kerke, het gereageer op hierdie uitdaging van globalisering, wat verband hou met religieuse pluraliteit, deur uit te wys dat die visie van globalisering, wat fokus daarop om die wêreld of oikumene te domineer, in konflik is met die christelike visie vir die oikumene, wat fokus op die skep van ‘n onderhoudende gemeenskap van lewe vir almal. “ The biblical vision has its own perspective of global reality, not as a closed system under the domination of the anonymous laws of the market, but as an open space of vulnerable freedom under the promise to be gathered up into communion with God.” (Raiser 1999: 202)

Konrad Raiser wil te kenne gee dat dialoog en solidariteit van die sentrale kenmerke is van so 'n alternatiewe gemeenskap en kultuur wat die lewe vir almal in stand wil hou en nie wil oorgee aan die gemeenskap van dominansie, soos geskep deur globalisering nie. Die navorser wil saamstem en waag om te sê dat die betrokkenheid en blootstelling aan die proses van dialoog moontlik 'n noemenswaardige bydrae kan lewer tot die ontwikkeling van vaardighede om nie net religieuse pluraliteit en globalisering beter te kan hanteer nie, maar ook diversiteit, waarvan seksuele oriëntasie onder andere 'n voorbeeld is, in die liggaam van Christus wêreldwyd. Die kerk kan dan moontlik via die dialoogproses onderling vaardiger raak om die ekumene nie net op te soek nie, maar ook te bevorder. En hoe meer vaardig die kerk raak in haar onderlinge gesprekke, hoe meer kennis en insig verkry sy oor al haar lede. Hierdie kennis en insig kan dan weer bydra tot meer solidariteit onderling en die belewenis en belydenis van die eenheid van die liggaam van Christus. Die toenemende vergestaltung van hierdie eenheid kan dan weer die kerk se geloofwaardige getuienis na buite raak. Die gebed wat Jesus gebid het is vir die navorser 'n kragtige motivering vir die kerk om erns te maak hiermee; “ Ek bid dat hulle almal een mag wees, net soos U, Vader, in My is en Ek in U, dat hulle ook in Ons mag wees, sodat die wêreld kan glo dat U my gestuur het.” (Johannes 17:21)

Daarom word hierdie studie onderneem vanuit die missiologie en hierin spesifiek ook die ekumene. “Missiologie en oecumenica vormen de twee brandpunten van de wetenschappelijk-theologische reflectie op het historische en actuele proces van het zoeken naar geloofwaardige, samebindende en dienstbare gestalten van de kerk van Jezus Christus in confrontatie en dialoog met de telkens voorhanden culturen, godsdiensten en levensoortuigingen en in het perspectief van het Rijk Gods. Missiologie concentreert zich daarbij op de geloofwaardigheid, oecumenica op de

eenheid, en beide bezinnen zich samen op die dienst van die kerk in die wêreld na die kriteria van die Rijk Gods.” (Hoedemaker 1995: 12)

Vir die navorser vra die Christelike geloofpraxis na die krities-kreatiewe ontwikkeling en aanwending van teologies-verantwoorde instrumente, soos dialoog, ten einde Christene toe te rus om transformierend toe te kan tree tot die realiteit van diversiteit soos dit uitdrukking vind in die verskillende seksuele oriëntasies en gepaardgaande seksuele lewenstyle van mense. Die navorsing wil ‘n bydrae lewer tot die ontwikkeling van dialoog, om die kerk te bemagtig om ‘n dialoogproses te kan skep en onderneem wat haar eenheid bevorder en haar geloofwaardigheid na buite verhoog. Die ontwikkeling en ervaring van dialoog, soos reeds beleef word in die interreligieuse arena, gaan dus ondersoek en beskryf word en in ‘n dialoogvaardigheidsmodel omskep word. Hierdie navorsing wil vanuit so ‘n dialoogvaardigheidsmodel, die hantering van seksuele oriëntasie binne die Christelike geloofsgemeenskap fasiliteer en bevorder. Dit beteken dat die toepassing en aanwending van dialoogvaardighede soos in die model uiteengesit, die Christelike geloofsgemeenskap sal bemagtig om transformierend om te gaan met hierdie moeilike saak, waaroor soveel verdeeldheid, veroordeling en pyn heers. Dit beteken dat Christene vanuit hul gesamentlike belydenis van geloof in God Drie-enig, op weg kan gaan met mekaar as broer en suster te midde van verskeidenheid en in ‘n groter afhanklikheid van en vertrouwe op God, mekaar beter leer ken.

Wanneer daar gekyk word na die huidige verdeeldheid en veroordeling wat in die kerk heers oor die saak van seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit, word die nood aan dialoog, aan eenheid en aan ‘n pastorale gesindheid en versorging by betrokkenes, duidelik. Die pastoraat, wat in wese ook

‘n gesprek is waar gekommunikeer word op so ‘n wyse dat ‘n ontmoeting tussen die betrokkenes plaasvind, gaan in die navorsing dus as moontlike hulpbron om dialoog en eenheid te bevorder, ondersoek word.

Die navorser self pak hierdie missiologiese studie aan met ‘n bewustelike pastorale ingesteldheid en gesindheid. Die navorser wil vanuit so ‘n pastorale ingesteldheid en gesindheid ruimte maak vir die seer en bagasie wat mense reeds rondra weens die kerk se bestaande hantering van hierdie kontroversiële saak van seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit.

1.2 Navorsingsprobleem en hipoteses

In hierdie studie word daar dan gewerk met die probleemstelling:

Dialoog tussen Christene van verskillende seksuele oriëntasies vind nie plaas in die kerk nie.

Vanuit ‘n missiologiese perspektief, skaad hierdie gebrek aan dialoog die eenheid van die kerk en daardeur haar geloofwaardigheid na buite.

Die studie wil dus met die volgende hipoteses werk om ‘n bydrae te maak in die aanspreek van hierdie probleem.

Die basiese hipotese is dat die interreligieuse ervaring van die dialoogproses en die vaardighede wat daaruit aangeleer is, kan dien as ervaringsbron van waaruit ‘n dialoogvaardigheidsmodel ontwikkel kan word wat die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit kerklik bevorder, op so ‘n wyse dat die eenheid van die liggaam van Christus vergestalt word en die geloofwaardigheid van die kerk na buite verhoog word.

Die eenheid van die liggaam van Christus, soos dit uitdrukking vind in beide die ekumene (makro intra-geloofsvlak) en binne een denominasie (mikro intra-geloofsvlak), gaan as teologiese basis geneem word om te motiveer waarom dialoog hoegenaamd belangrik is. Die impak van die vergestaltung en uitdrukking van hierdie eenheid op die Christelike getuieniskrag in die wêreld, gaan vanuit die missiologie beskryf word. Die navorsing gaan ondersoek instel of dialoogvaardighede 'n rol te speel het in 'n prakties-teologiese ekklesiologie wat die missionêre dimensie van die kerk se doen en late in en vir hierdie wêreld, ernstig neem. Die ondersoek wil vasstel of die toepassing van so 'n dialoogvaardigheidsmodel, die geloofsgemeenskap bemagtig om die betekenis van die evangelie in woord en daad te konkretiseer, van binne eie geledere, asook by die dialoogvoering met mense buite die geloofsgemeenskap rondom die saak van seksuele oriëntasie.

'n Verdere hipotese waarmee gewerk gaan word is dat dialoog en die proses daarvan 'n transformerende krag besit, wat 'n rol kan speel om die vergestaltung van die eenheid van die liggaam van Christus te bewerk, deurdat dit insig en begrip stimuleer vir diversiteit. Hierdie transformerende krag kan deur gelowiges en die kerk gebruik word om skeidingsmure tussen broer en suster af te breek en om mense te bemagtig om tranformerend toe te tree tot die hantering van die diversiteit rakende seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit.

Die navorsing wil dus ook die hipotese beredeneer dat daar in die dialoogproses, 'n gerigte potensiaal lê om mense van verskillende seksuele oriëntasies, tot beter insig en begrip vir mekaar te begelei, waarin die eenheid van die liggaam van Christus as 'n innige verweefdheid, opnuut gevier en beleef kan word.

Die ontwikkeling van 'n dialoogvaardigheidsmodel gaan dan poog om die kerk se vasgevalde en geposisioneerde hantering van mense met verskillende seksuele oriëntasies, waarin geen werklike kontak of blootstelling bewerk word met mekaar nie, te transformeer. In die dialoogproses word kontak en blootstelling bewerk sodat vanuit die gedeelde geloofsbelydenis, voor die aangesig van God, met mekaar op weg gegaan word om al vertrouende te soek na God se wil vir die kerk en gelowiges.

Ten slotte wil hierdie navorsing die hipotese beredeneer dat die mate waartoe ons dialoogvaardig is in ons onderlinge hantering van diversiteit, korreleer met die mate waartoe ons geloofwaardig toetree tot die huidige interreligieuse en pluralistiese konteks van ons wêreld. Die missionêre implikasies van ons gebrek aan dialoogvaardighede word dan gesien in ons onvermoë om op 'n geloofwaardige wyse kontak te maak met mense wat nie soos ons glo of leef nie. Dialoog het 'n rol te speel in die realisering van 'n prakties-teologiese ekklesiologie wat die missionêre karakter van God as die *missio Dei* en die missionêre roeping van Sy kerk, ernstig opneem en uitleef binne die eenheid van die liggaam van Christus.

1.3 Navorsingsdoelstellings en metode

Hierdie studie behels kwalitatiewe navorsing weens die oop en filosofiese aard van die argumentasie. “Qualitative analysis – in fact, all analysis – is the search for patterns in data and for ideas that help explain the existence of those patterns. It starts even before you go to the field and continues throughout the research effort. As you develop ideas, you test them against your observations; your observations may then modify your ideas, which then need to be tested again; and so on. Don't look for

closure in the process. If you're doing it right, it never stops. Don't worry about getting ideas, either; if you've prepared for research by reading the relevant literature, and if you collect data of your own, your hardest job will be to sort through all the ideas and decide which ones to test." (Bernard 1994: 360)

Data sal in hierdie navorsing verkry word aan die hand van 'n uitgebreide literatuurstudie rakende interreligieuse dialoog, wat verwerk sal word tot die ontwikkeling van 'n dialoogvaardigheidsmodel. Data sal ook verkry word aan die hand van twee gevallestudies; waar een die proses van dialoog op die ekumeniese makro intra geloofsvlak en die ander, die denominasionele mikro intra geloofsvlak, verteenwoordig. Die gevallestudies sal met behulp van ongestruktureerde onderhoude en deelnemende waarneming ondersoek en beskryf word.

Vanuit 'n kwalitatiewe perspektief sal die data hermeneuties hanteer word binne 'n prakties-teologiese ekklesiologiese paradigma wat veral die missiologiese implikasies vir die eenheid van die liggaam van Christus en die getuieniskrag van die Kerk na buite, aanraak.

Die seleksie van data sal geskied binne die bewuste ontmaskering van eie voorveronderstellinge en die kritiese hantering daarvan vanuit 'n feministiese teologiese perspektief.

Die beredenering van die argument van hierdie navorsing sal dus funksioneer binne die kritiese analise en verwerking van die verkose literatuur en onderhoude op band. Die strategie in hierdie studie sal kontekstueel induktief wees. Die data wat verkry word vanuit die literatuurstudie sal eers in 'n dialoogvaardigheidsmodel ontwikkel word. Daarna sal die dialoogvaardigheidsmodel dan vergelyk word met die twee gevallestudies se hantering van dialoog. Die vergelyking sal dan ontleed en geïnterpreteer word. Die kontekstuele vergelyking poog dan om te lei tot die

herwaardering van dialoog, sodat hierdie nuwe dialoogvaardigheidsmodel beskikbaar gestel sal word om gebruik te word vir die kerklike bevordering van die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit.

Daar word in die navorsing gepoog om vanuit die missiologie en die ekumene lig te werp op die relevansie van dialoog, as 'n teologies-gefundeerde instrument, om te gebruik in die sinvolle hantering van 'n diverse pluralistiese konteks waar nie net velerlei gelowe nie, maar ook verskeidenheid rakende seksuele oriëntasie, 'n daaglikse realiteit en uitdaging vir die kerk is.

1.4 Motivering vir die studie

Die saak van seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit is op die agenda van die kerk as 'n saak wat gehanteer moet word. Die wêreld se oë hou die kerk fyn dop oor hoe sy haar mense begelei om tot helderheid te kom oor hoe om hierdie menslike verskynsel te hanteer. Solank as wat daar geen vordering kom selfs net rakende die gesprek onderling hieroor nie, wys hierdie saak duidelik die kerk se onvermoë om sinvol om te gaan met diversiteit. Die diskrepansie tussen woord en daad van die Christelike liefdesgemeenskap word sterk beklemtoon en die gevolglike irrelevansie en die ongeloofwaardige uitlewing van die eenheid van die liggaam van Christus word ondersteep. Die wêreld vind hierin net nog 'n bewys van die kerk en haar lede se skynheiligheid, wat die uitdra van die blye evangelie van hoop en bevryding in en vir die wêreld diep skaad.

Die navorser wil dus juis deur hierdie studie ondersoek instel of dialoogvaardighede die kerk kan bemagtig om met waagmoed en weerloosheid, in die teenwoordigheid

van God saam te kom en om vanuit die liefdesbeginsel, die saak van seksuele oriëntasie te hanteer. Die geloofsuitspraak dat God se wil kenbaar is as gevolg van die genade wat ons deelagtig geword het in Christus, soos deur die Skrif en die werking van die Heilige Gees in ons lewens geopenbaar is, is die fondament waarop hierdie studie voortbou. God bly die begin en die einde vir die navorser om dan te waag om hierdie saak van seksuele oriëntasie vanuit 'n missiologiese perspektief te benader en die geloofsgemeenskap uit te daag om in biddende afhanklikheid van God dialoog, as 'n teologies-gefundeerde instrument te benut. Die kerk hoef nie te kies om verdeeldheid en liefdeloosheid in haar midde toe te laat, net omdat sy dogmaties dink sy het klaar antwoorde vir hierdie saak nie. Daar is 'n verskeidenheid van menings en belewenisse rakende seksuele oriëntasie en om vanuit 'n gearriveerde, geposisioneerde houding met mekaar te praat, waarin veroordeling en verwerping grotendeels voorkom, bewerk nie versoening en die belewenis van eenheid nie. Hierdie navorsing wil dus die geloofsgemeenskap uitnooi om die werklikheid te hanteer met 'n weerlose, oop gemoed wat God vertrou om via die dialoogproses, versoening te bewerk sodat die wêreld ook kan sien en beleef dat God met ons is. En wanneer die geloofsuitspraak volg dat God wel kenbaar word in die liefde tot die naaste, die self en die vreemde, die deelnemers aan die dialoogproses genade sal ontvang om op weg te bly in hierdie werklikheid. Dit beteken dan ook dat gelowiges mekaar sal aanmoedig om prakties uit te leef wat alreeds aan ons gegee is in Christus. Die vryheid om lief vir onself te wees en ons naaste lief te hê en saam God te dien. Die navorser is daarvan oortuig dat die toetrede tot dialoog rakende hierdie kontroversiële en verdeeldheidskeppende saak, gelowiges sal help om te groei in die vreeslose vertrouwe op God met wie ons alreeds volkome versoen is. Hierdie vertrouwe

wat vrees uitdryf en plek maak vir die liefde van God om in gelowiges se lewens gestalte te vind.

1.5 Aanbieding van inhoud

In hierdie navorsing word interreligieuse dialoog ondersoek en ontwikkel tot 'n dialoogvaardigheidsmodel wat dan aangebied word vir die bevordering van 'n intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit. Die proses en inhoud van hierdie navorsing gaan soos volg in die volgende hoofstukke aangebied word.

Hoofstuk 1: Inleiding

Hoofstuk 1 plaas die ontwikkeling van 'n intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie binne 'n verbrede verstaan van missiologie en die ekumene. Die hedendaagse konteks van religieuse pluralisme en globalisering word geskets. Die doel is om vanuit die interreligieuse dialoogervaring, die belang van dialoogvaardighede te onderstreep sodat kerklike verdeeldheid en gebrek aan dialoog oor 'n kontroversiële saak soos homoseksualiteit, meer dialogies aangespreek sal word. Die uitdaging in hierdie navorsing word dan ook aangetoon as die ontsluiting van die transformerende krag van die dialoogproses binne 'n intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing van homoseksualiteit. Die navorsingsprobleem en hipoteses word vervolgens gestel met die

navorsingsdoelstellings en metode uitgespel. Die motivering vir die studie word gegee en die aanbieding van die inhoud van die navorsing ten slotte uiteengesit.

Hoofstuk 2: Interreligieuse dialoogvoering

Hierdie hoofstuk begin met 'n geskiedkundige oorsig oor die ontwikkeling van interreligieuse dialoog in die ekumeniese beweging. Daar word onderskeid getref tussen dialoog en getuienis. Die missiologiese fundering van interreligieuse dialoog word daarna as basisteorie aangebied. Vervolgens word dialoog as 'n transformerende proses beskryf. Die proses word in 'n dialoogvaardigheidsmodel met spesifieke vaardighede, riglyne en fases omskryf. Hierdie model word ten slotte voorgestel as stimuli vir die ontwikkeling van 'n intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit wat nie vasval in veroordeling en verdeeldheid nie, maar insig en begrip bewerk wat die eenheid van die liggaam van Christus bevorder en die missiologiese getuieniskrag van die kerk versterk in 'n religieuse, pluralistiese en krimpende wêreldkonteks.

Hoofstuk 3: Intra-geloofsgesprek: Gevallestudies

Hierdie hoofstuk begin met die beskrywing van die intra-geloofsgesprek op makro en mikro vlak. Die eerste gevallestudie wat ondersoek word is die “padare” proses by die agste byeenkoms van die Wêreldraad van Kerke in Harare in Desember 1998, waaraan onder andere Christene van verskillende seksuele oriëntasies deelgeneem het.

Die konsep van die “padare” word beskryf en die proses word as voorbeeld van ‘n ekumeniese intra-geloofsgesprek op makrovlak verken. Die NG Kerk se Wes-Kaapse Sinodale Leer en Aktuele Sake se Adhoc Studiekommissie, wat riglyne ontwikkel het vir ‘n Bybelsgefundeerde pastoraat aan die homoseksuele naaste, is die tweede gevallestudie. Die sinodale dialoog opdrag aan die Studiekommissie word beskryf en die vierjaarlang proses wat die Studiekommissie meegemaak het, word verken as voorbeeld van ‘n denominasionele intra-geloofsgesprek op mikrovlak. Beide gevallestudies word vergelyk en krities geëvalueer aan die hand van die dialoogvaardigheidsmodel wat in die voorafgaande hoofstuk ontwikkel is. Die resultate word gebruik om die hipotese dat daar ‘n gebrek aan dialoogvaardighede is in die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit, te toets.

Hoofstuk 4: ‘n Praktykmodel vir die Intra-geloofsgesprek

In hierdie hoofstuk word die dialoogvaardigheidsmodel as ‘n praktykmodel aangebied vir die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie. Die komplekse aard van seksuele oriëntasie word gestel aan die hand van die seksuele kontinuum. Die belang van ‘n pastorale ingesteldheid en gesindheid in die kerklike dialogiese hantering van die saak rondom seksuele oriëntasie en veral dan homoseksualiteit word uitgelig. Die rol van die pastoraat as ‘n kommunikatiewe ontmoetingsgebeure in die dialoogproses word onderstreep. Daarna word die dialoogvaardighede en beginsels, soos in die dialoogvaardigheidsmodel weergegee, grafies voorgestel en aangebied as ‘n manier

om die uiters noodsaaklike en uitdagende intra-geloofsgesprek rondom homoseksualiteit, kerklik te onderneem en te bevorder.

Hoofstuk 5: Navorsingsbevinding

In die slothoofstuk word die navorsingsprobleem en hipotese waarmee die studie begin het in retrospek hanteer. Die konklusie waartoe hierdie studie gekom het word aangebied. Die bydrae wat so 'n dialoogvaardigheidsmodel kan lewer tot die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie met spesifieke verwysing na homoseksualiteit word onderstreep. Ten slotte word voorstelle gemaak vir toekomstige navorsing oor hierdie saak.

HOOFSTUK 2

INTERRELIGIEUSE DIALOOG

2.1 Geskiedkundige oorsig oor interreligieuse dialoog

“The dominant mode by which Christians through the ages have related to any religious “other” has more often been one seeking conversion than of engaging in any sustained and meaningful conversation.” (Pratt 1999:274) Oorsigtelik kan hierdie fokus op bekering en nie interreligieuse dialoog nie, verklaar word aan die hand van Christene se verstaan van die uniekheid van die Christelike geloof. Dit beteken dat die weg waarlangs die mens verlossing, redding of heil verkry, deur die Christelike geloof alleen gevind word. Hierdie weg van verlossing wat die Christelike tradisie en geloof verkondig, is die finale en universele norm vir verlossing, redding of heil vir die mensdom. Die weg is spesifiek en slegs in Christus te vind. “Hierop antwoord Barth dat die Christelike godsdiens die enigste ware godsdiens is omdat en in soverre God uit genade gekies het om uitsluitlik aan Christene ‘die waarheid’ te openbaar, dit is om aan Christene te openbaar dat alle religie ‘ongeloof’ is, dat slegs God God kan openbaar en dat slegs God die mens in en deur Jesus Christus van sy sonde kan verlos (vgl Barth 1956: 325-327, 348, 356).” (Louw, Dirk 1995:15)¹ Die Christelike geloof

¹ Ek is bewus van die feit dat ‘n vroeëre en latere fase in die standpunt van Karl Barth ten opsigte van die normaliteit of waarheid van godsdiens en die godsdienste onderskei kan word. Ek verwys hier slegs oorsigtelik na hom as ‘n verteenwoordiger van die eksklusivistiese benadering, sonder om in te gaan op sy eie teologiese bydrae in besonder. Vir ‘n goeie opsomming van sy teologiese bydrae, bekend as neo-ortodoksie en ook die konserwatiewe evangeliese model, sien Knitter 1985:80-96, asook Louw, Dirk 1995:14-18.

word dus verstaan as die enigste ware godsdiens en al die ander wêreldgodsdienste is onwaar en misleidend. Hierdie siening of standpunt is 'n eksklusiewe een en staan bekend as die eksklusivistiese benadering, wat bekering soek en bewerk by mense wat nog nie Christus ken en in Hom glo nie. Die eksklusivistiese benadering verteenwoordig die histories-dominante Christelike siening van ander gelowe. In hierdie benadering is die opsoek en gebruik van interreligieuse dialoog uitsluitlik vir bekering, "While exclusivist churches may advocate a dialogue with persons of other ways, this dialogue is understood as an often necessary instrument in working for the conversion of these peoples." (Knitter 1995:27)

In die verloop van die 20ste eeu, vind ons egter dat hierdie eksklusivistiese benadering van Christene tot ander gelowe en hul gebruik van interreligieuse dialoog uitsluitlik vir bekering, uitgedaag word.

Vervolgens gaan gekyk word hoe interreligieuse dialoog binne die ekumeniese beweging van die 20ste eeu ontwikkel het.

In Junie 1910 word die eerste Wêreldsendingkonferensie in Edinburgh gehou². "The work of the conference was divided into a number of commissions of which the two relevant to the eventual emergence of dialogical activities were commission I, 'Carrying the Gospel to All in the Non-Christian World', and Commission IV, 'Missionary Message in Relation to Non-Christian Religions'. Furthermore, this gathering resulted in the formation of the International Missionary Council (IMC), which played a key role in debates about, and the development of ecumenical

² Dit was die grootste sendingbyeenkoms in die geskiedenis tot op daardie stadium. Dit het amptelike verteenwoordigers van die volgende sendingorganisasies bygebring: 46 Britse sendingorganisasies is deur meer as 500 afgevaardigdes verteenwoordig, 60 Amerikaanse sendingorganisasies is ook deur meer as 500 afgevaardigdes verteenwoordig, 41 Kontinentale Europese sendingorganisasies is deur 170 afgevaardigdes verteenwoordig en 12 Suid-Afrikaanse en Australiaanse sendingorganisasies is deur 26 afgevaardigdes verteenwoordig.

interreligious dialogue.” (Pratt 1999:274) Ook Wesley Ariarajah dui aan dat ‘n deeglike analise van die rekords van hierdie konferensie uitwys dat dit ‘n belangrike bydrae gelewer het tot die ekumeniese diskussies oor die Christelike verstaan en hantering van ander gelowe. Die motiveringspunt van die konferensie, onder voorsitterskap van John R. Mott was egter duidelik, “Evangelization of the world in this generation.” (Ariarajah 1991:18) Die ontwikkeling van interreligieuse dialoog het nie veel aandag gekry nie, omdat dit nie gesien is as ‘n instrument om die evangelisasie van die wêreld in hierdie generasie te bewerk nie. Tog is ‘n begin gemaak vir die ontwikkeling van interreligieuse dialoog deur die gesprekvoering en debatte wat plaasgevind het rondom die hantering van ander gelowe.

Toe volg die tweede Wêreldsendingkonferensie in Jerusalem oor Paastyd, 1928. Wesley Ariarajah wys hier uit, “one significant aspect of the Message was the use of the word ‘sharing’ for the act of Christian witness to those of other faiths. This had a dialogical connotation ... The Jerusalem Message³ not only used it (sharing), but wrapped it (sharing) up in a theological reflection about God and God’s way of relating to the world.” (1991:45) (eie hakies) Die agtergrond waarteen die gebruik van “sharing” verstaan moet word, is dat sekularisasie ‘n impak in die werêld begin maak het en Christene wou bondgenote hê om sekularisasie saam mee te beveg. “Dit was veral sommige Amerikaanse afgevaardigdes na Jerusalem, onder leiding van W. E. Hocking, wat vir ‘n verbeeldingryke alliansie met die nie-Christelike godsdienste gepleit het, ‘n alliansie waarby die Christendom niks sou verloor nie, maar die nie-Christelike godsdienste ook nie. In latere publikasies het Hocking dit met behulp

³ Hierdie was die finale uitspraak van die Jerusalem byeenkoms en het gepoog om saam te vat, al die verskillende stemme in die ekumeniese beweging se besorgdhede en oortuigings op daardie gegewe moment in die geskiedenis.

van die begrip ‘rekonsepsie’ nader omskryf. Hocking was ook die voorsitter van die Amerikaanse Commission of Appraisal of the Laymen’s Foreign Missions Enquiry wie se rapport *Re-Thinking Missions* in 1932 verskyn het. Sending is hierin omskryf as die uitdrukking van die verlange om die hoogste geestelike waardes aan ander mee te deel, as ‘n ‘preparation for world unity in civilization’, en as noodsaaklik vir die innerlike groei van die kerk.” (Bosch 1979:164)

Die stap vorentoe wat dit beteken het vir die ontwikkeling van interreligieuse dialoog, was dat dit duidelik geraak het dat “sharing” moet geskied met ‘n gesindheid van nederigheid, verootmoediging en liefde, soos wat Christus in liefde sy lewe gedeel het.

Toe volg die Tambaram-byeenkoms van die Internasionale Sendingraad in Desember 1938, naby Madras in Indië. Hierdie byeenkoms het ‘n besondere impak gehad op die ekumeniese diskussies rondom die verhouding van Christene met ander gelowe en die ontwikkeling van interreligieuse dialoog. Hendrik Kraemer, ‘n Hollandse Sendingwetenskaplike, het die boek, “The Christian Message in a Non-Christian World” geskryf, wat as voorbereiding vir diskussie by Tambaram gedien het. Die teologiese standpunt wat hy daarin verwoord en ook by Tambaram verteenwoordig het, is ‘n liberale weergawe van die eksklusivistiese benadering. “Die ‘liberale’ eksklusivistiese benadering of standpunt lui ... dat God se openbaring ook buite die Christelike godsdiens aangetref word, maar dat hierdie ‘buite-Christelike’ openbaring van God nie ‘n reddende openbaring is nie.” (Louw, Dirk 1995:17) Dit kom daarop neer dat daar ‘n kontinuïteit en ‘n diskontinuïteit tussen die Christelike geloof en ander gelowe is. “Kraemer succeeded in convincing the majority of the participants that the gospel was in discontinuity with world religions. At Tambaram the church

centred mission theology that sought to replace the world religions regained its place in mission history.” (Ariarajah 1991:85) Die impak hiervan was dat interreligieuse dialoog as onbelangrik beskou is om werklik uitvoering te gee aan die sendingopdrag van die kerk. Belangstelling in die ontwikkeling van interreligieuse dialoogvoering het vervaag in die lig van diskussie oor “the relationship between church and mission as well as between ‘older’ and ‘younger’ churches in a more theological manner. The distinction between Christian and non-Christian countries was in principle abandoned. This meant that Europe and North America, too, had to be regarded as mission fields.” (Bosch 1992:369-370) Die nuwe besef dat die kerk en sending saam hoort en dat die kerk begeleiding nodig het om haar sendingopdrag te verstaan en oral in die wêreld uit te leef, het die aandag gekry.

Na die Tweede Wêreldoorlog, kom die Internasionale Sendingraad (ISR) byeen in Whitby, Kanada in 1947. Die fokus val meer op die uitspel van wat hierdie missionêre opdrag van die Kerk is, as op die verhouding en kommunikasie met ander gelowe.

In 1952 is die volgende byeenkoms van die ISR in Willingen in Duitsland. “The overall note was one of caution against possible syncretism and the loss of the sense of mission ... It was not overly critical of other faiths, but it sought to replace them. It did not reject other cultures but it was excessively cautious about relating to them.” (Ariarajah 1991:95)

Intussen het die Wêreldraad van Kerke (WRK)⁴ in 1948 in Amsterdam ontstaan, “and soon the incongruence of a council of churches and a missionary council existing side by side was making itself felt.” (Bosch 1991:370) In die ekumeniese beweging het ‘n al groter behoefte ontstaan om die eenheid van die liggaam van Christus te vergestalt, deur ook die kerk en sending saam te onderneem. ‘n Groter diversiteit onderling het ook na vore begin tree soos wat die jonger kerke hul menings begin lug het.

By die volgende byeenkoms van die WRK in Evanston in 1954 begin tekens na vore kom wat dui op ‘n skuif van die eksklusivistiese benadering na ‘n meer inklusiewe standpunt rakende die verstaan en hantering van ander gelowe. Die belangstelling en behoefte aan interreligieuse dialoog groei nou. In 1956 inisieer die WRK ‘n studieprogram saam met die ISR wat die opneem van interreligieuse dialoog aanmoedig. “This programme enabled interreligious dialogue to be taken up by ecumenical Christianity in a way not possible before.” (Pratt 1999:276)

By die volgende byeenkoms van die WRK in New Delhi in 1961 smelt die WRK en die ISR saam. Dit lei tot die totstandkoming van die Divisie Rakende Wêreldsending en Evangelisasie (DWSE). In Desember 1963 by die DWSE se eerste vergadering, “the primacy of evangelical witness was asserted as the chief ecumenical concern. To the extent that it was acknowledged, dialogical engagement was subsumed under evangelical witness: dialogue could be understood and accepted only in the context of mission.” (Pratt 1999: 276)

⁴ By hierdie eerste byeenkoms van die WRK was daar 351 afgevaardigdes van 146 Kerke. Afgevaardigdes van die kleinere Oos-Ortodokse Kerke was verteenwoordig maar die Russiese Ortodokse Kerk en die Ortodokse Kerk van Oos-Europa het nie afgevaardigdes gestuur nie en so ook nie die Rooms-Katolieke Kerk nie (vgl Spiegler & Wei-hsun Fui: 1989:329).

Daar is egter nou 'n spanning te bespeur in die geledere van die WRK. Ariarajah beskryf dit raak, "after the IMC had become part of the WCC, this tension between the traditional concern to convert the non-Christian world on the one hand, and the experience of the younger churches⁵ urging a more open, dialogical and mutual relationship with people of other faiths on the other, came under the same roof, and ironically even became strange bedfellows within the CWME." (1991:127)

Op hierdie stadium maak dit sin om die Rooms Katolieke Kerk (RKK) se betrokkenheid by die ekumeniese beweging kortliks uit te lig. "There are far more Roman Catholic Christians in the world than all the rest of the Christians together. Hence a participation, or lack thereof, on the part of Rome in the ecumenical movement is obviously a matter of the first magnitude." (Swidler 1989:331)⁶ Vir die doelwit van die betrokke navorsing, gaan slegs gekyk word na die impak wat die RKK gehad het op die ontwikkeling van interreligieuse dialoog in die ekumeniese beweging, want dit sluit aan by die teologiese ontwikkelinge in die WRK rakende die verstaan van sending en interreligieuse dialoog.

Die Tweede Vatikaanse Konsilie, 1962 tot 1965, was 'n draaipunt vir die RKK. "The affirmation that the 'church of Christ is really present in all legitimately organized local groups of the faithful' (Lumen Gentium⁷ 26) and that 'it is in these and formed out of them that the one and unique Catholic Church exists' (Lumen Gentium 23), suggested an important break with the exclusively papal-centred

⁵ Die onderskeid tussen ouer en jonger kerke het geskuif in die Jerusalem en Tambaram Konferensies, van dominansie van die ouer kerke na gelykheid (vgl Bosch 1991:379). Die jonger kerke was meer blootgestel aan 'n situasie waar religieuse pluralisme deel was van hul alledaagse bestaan. Baie van die jonger kerke was in lande waar die Christelike geloof in die minderheid was en het 'n groter behoefte aan dialoog gehad as die ouer kerke.

⁶ Leonard Swidler se opsomming van die Rooms Katolieke Kerk se betrokkenheid by die ekumene kan vir meer detail geraadpleeg word. (1989:331-335)

⁷ Lumen Gentium is een van die Vatikaanse konsilie se dokumente oor die kerk en bestaan uit 'n aantal artikels.

understanding of the church of Vatican I.” (Bosch 1991:371) Die impak hiervan op die ekumeniese beweging was groot, want “beforehand, Rome had always refused to join in the Ecumenical movement, telling its Protestant initiators that the way to reunion was open, namely, by returning to Rome ... Then in 1964 at the Second Vatican Council all of the Catholic bishops of the world, including the bishop of Rome, passed the solemn Decree on Ecumenism, which, when speaking of the Christian Church stated that ‘Division openly contradicts the will of Christ, scandalizes the world, and damages that most holy cause the preaching of the Gospel to every creature’.” (Swidler 1989:332)

‘n Nuwe inklusiewe standpunt teenoor ander gelowe het hier sterker na vore gekom, naamlik die inklusivistiese benadering. Die Roomse Katolieke teoloog, Karl Rahner, is verteenwoordigend van hierdie benadering tot ander gelowe. Paul Knitter som hierdie benadering as volg op: “The theological grounding for the inclusivist model is found in its christology – the way these Christian communities understand Jesus Christ. Some will hold that in view of the New Testament witness, Jesus is *constitutive* of salvation⁸, that is, God’s offer of truth and saving grace has been brought about, or made possible, by the historical life, death, and resurrection of Jesus. Therefore, whatever truth or presence of the Spirit is found in other faiths is in some way ‘anonymously Christian’ – Christian without a name – caused and directed toward fulfilment in Jesus and his community.” (1995:27-28) Karl Rahner is dan die teoloog wat aan die term “anonieme Christen” geboorte geskenk het.

⁸ Ek is bewus daarvan dat die inklusivistiese benadering nie net deur Rahner verteenwoordig word nie en dat sy begrip “anonieme Christen” vanuit die inklusivistiese geleedere kritiek gekry het. Die inklusivistiese geleedere is divers. Vir ‘n goeie opsomming sien Louw, Dirk 1995:23-35.

Die RKK het by Vatikaan II hierdie inklusivistiese benadering onderskryf en daarom kontak met ander gelowe aangemoedig. “The council Fathers urged all Catholics to enter ‘into discussion and collaboration with members of other religions...’.” (Swidler 1989:333) Alles van waarde wat in ander gelowe te vind is, word dus geag, gerespekteer en ondersteun, omdat dit die Gees van God is wat in en deur die ander gelowe werk. Interreligieuse dialoog word aangemoedig, want deur kontak te maak met mense van ander gelowe op ‘n inklusiewe manier, kan begeleiding gegee word tot hul geloof se vervulling in Christus. En waar ‘n persoon nooit van Christus hoor, weens historiese of geografiese omstandighede nie, kan die persoon gered word op grond van God se universele reddende wil en genade, wat deur die Gees ook in ander gelowe teenwoordig is. “In Rahner’s view, allowing for the reality of God’s grace in other religions gives the Christian a basis to be tolerant, humble and yet firm towards all non-Christians.” (Kauuova 1997:31)

Hierdie inklusivistiese benadering tot ander gelowe in die RKK, het die ontwikkeling van interreligieuse dialoog in die ekumeniese beweging gestimuleer.

In Maart 1967 in Kandy in Sri Lanka word daar ‘n ekumeniese konferensie oor interreligieuse dialoog gehou. Dit was die eerste ekumeniese konsultasie oor interreligieuse dialoog wat verteenwoordigers van die RKK, Protestante en Oos-Ortodokse teoloë bymekaar gebring het. “Whereas dialogue, in contrast to evangelical ‘proclamation’, had previously had no ecclesiological relevance within the WCC, the Kandy Statement affirmed both as ‘essential for the church and the communication of the gospel’.” (Pratt 1999:276) Wesley Ariarajah is van mening dat die Kandy Konsultasie, interreligieuse dialoog helder en duidelik op die ekumeniese kaart geplaas het.

By die vierde byeenkoms van die WRK in Uppsala in 1968, word die Kandy verslag dan bespreek en in die finale verslag van Seksie II oor “Renewal in Mission” hanteer. “This report emerged as a neatly balanced statement incorporating the findings of Kandy without dealing with any of the underlying theological controversies over some of which the Section meeting itself seemed to have had ‘heated discussions’. It affirmed dialogue as a way of life for the Christian ... Those who drafted the Uppsala report seem consciously to have chosen ‘common humanity’ with people of other faiths as the basis of dialogue, ... they also affirmed the previousness and presence of Christ in dialogical situations.” (Ariarajah 1991:139-140)

Dit het al hoe duideliker geraak dat daar ‘n spanning rakende die missiologiese verstaan en gebruik van interreligieuse dialoog, in die WRK se eie geledere was. Aan die een kant was daar dié wat die eksklusivistiese benadering gevolg het en die bekering van mense van ander gelowe as uitvoering van God se sendingopdrag aan die kerk verstaan het. Aan die ander kant was daar dié wat die inklusivistiese benadering gevolg het en die kommunikasie en samewerking met mense van ander gelowe as die uitvoering van God se sendingopdrag aan die kerk verstaan het. By eersgenoemde is interreligieuse dialoog ‘n instrument om bekering te bewerk en by laasgenoemde is interreligieuse dialoog ‘n instrument om samewerking, begrip vir mekaar en wedersydse vertroue te bewerk. Die spanning tussen hierdie twee benaderinge is egter nie hanteer by Uppsala nie en het die ontwikkeling van interreligieuse dialoog beïnvloed.

‘n Nuwe fase in die ontwikkeling van interreligieuse dialoog word nou ingelui. By ‘n ekumeniese konsultasie in Maart 1970 by Ajaltoun, Libanon, word verteenwoordigers

van 'n aantal godsdienste uitgenooi om deel te neem aan 'n dialoog oor die onderlinge verhoudinge tussen mense van die verskillende godsdienste met mekaar. Die klem het nou verskuif van gesprek oor dialoog na deelname aan dialoog. "The Ajaltoun experience was evaluated theologically at a further meeting in May 1970 in Zurich, Switzerland and the findings were summarized in an important document known as the Zurich aide-memoire. This set out some of the basic principles for a dialogical relationship with people of other faiths. During this period dialogue with people of other faiths gained recognition as a major concern within the WCC." (Ariarajah 1991:141)

In 1971 kom die Sentrale Komitee van die WRK byeen in Addis Abeba en die hoofitem op die agenda is interreligieuse dialoog, saam met herstrukturering van die WRK. 'n Belangrike dokument word geskryf, nl. "An Interim Policy Statement and Guidelines" vir interreligieuse dialoog en 'n nuwe subeenheid vir dialoog word in die WRK se institusionele struktuur gemaak. "Placing dialogical concerns within the context of the programme and sub-unit on Dialogue with People of Living Faiths and Ideologies, rather than addressing them from within the WCC's department on mission and evangelism, allowed the question of interreligious dialogue to come of age within the orbit of ecumenical affairs." (Pratt 1999:281) Onder direksie van Stanley Samartha raak hierdie subeenheid dan betrokke in 'n vol program waarin aan interreligieuse dialoog aktief deelgeneem word.

Toe kom die vyfde byeenkoms van die WRK in 1975 in Nairobi en vir die eerste keer "five members of other world faith groups were guests at a WCC Assembly" (Ariarajah 1991:141). Interreligieuse dialoog het 'n hoër profiel in hierdie byeenkoms

gekry, vergeleke met al die voriges. Tog was daar ook baie kontroversie rondom interreligieuse dialoog. “For Stanley Samartha, Nairobi was ‘An inevitable clash of attitudes between those for whom dialogue had become a matter of daily experience and others who did not live with religious plurality in any significant way.’ Dialogue was down, but it was not out.” (Pratt 199:283-284) Hier kom dan weer duidelik die spanning tussen die eksklusiewe en inklusiewe benaderings tot ander gelowe na vore.

So, as gevolg van hierdie kontroversie word ‘n konsultasie in Chiang Mai, Thailand, in April 1977 gehou waar soveel as moontlik mense van verskillende standpunte byeengebring is. “Its most important achievement was the elaboration of *Guidelines on Dialogue*. These *Guidelines*, which indentified both the areas of agreement and disagreement in the churches and raised the theological issues needing further reflection, were commended to the churches for study and action.” (Ariarajah 1991:141) Hierdie riglyne bevestig dan die belang van dialoog en die relevansie daarvan vir die kerk se betrokkenheid in die wêreld, terwyl dit tog nie sending en die belang daarvan ophef nie.

Vir die verdere ontwikkeling van interreligieuse dialoog het dit nou al hoe duideliker geword dat die debat oor die teologiese belang van ander gelowe in die ekumeniese beweging deurslaggewend geword het.

Op hierdie punt word kortliks ingegaan op die pluralistiese benadering tot ander gelowe. Dit het naas die eksklusivistiese en inklusivistiese benadering as ‘n derde benadering na vore gekom. Hierdie benadering word breedweg as volg saamgevat deur Dirk Louw: “(1) Alle godsdienste is ewe normatief, want almal is essensieel

dieselfde. Alle godsdienste aanbid naamlik een en dieselfde God, of – soos sommige voorstanders van hierdie benadering dit stel – die verskillende godsdienste konstitueer elk ‘n bepaalde respons op een en dieselfde transendente *Werklike* ... (2) Godsdienste is nie essensieel dieselfde nie, dog is almal ewe normatief in soverre almal relatief is (of, anders gestel, in soverre geen godsdiens vis-à-vis ander godsdienste normatief is nie). Volgens hierdie standpunt behoort die norme van ‘n bepaalde religieuse tradisie naamlik eksklusief tot daardie tradisie en geld as sodanig slegs vir die lede van daardie tradisie ... (3) Godsdienste is nòg essensieel dieselfde, nòg almal relatief. Godsdienste is dus in geeneen van die bovermelde sinne noodwendig ewe normatief nie. Die normatiwiteit van ‘n bepaalde religieuse tradisie berus eerder op die inklusivistiese kapasiteit daarvan, oftewel, die normatiwiteit van ‘n religieuse tradisie berus op die – soos John Cobb dit stel – ‘... ability of a tradition in faithfulness to its past to be enriched and transformed in its interaction with other traditions’.” (1995:36).⁹ Daar is duidelik in hierdie pluralistiese benadering self ‘n verskeidenheid, soos bogenoemde opsomming uitwys. Wat egter ‘n gemene deler is, is dat geeneen van hulle, ‘n eie religieuse tradisie tot die norm vir ander tradisies verabsoluteer nie. Bekende verteenwoordigers van hierdie pluralistiese benadering is onder andere Stanley Samartha, Wilfred Cantwell Smith, John Hick en Paul F. Knitter.

In die ekumeniese beweging kom hierdie drie benaderinge dan in konflik met mekaar, veral ten opsigte van hul gebruik van interreligieuse dialoog. Waar die eksklusivistiese benadering, interreligieuse dialoog as instrument gebruik om bekering te bewerk by mense van ander gelowe, gebruik die inklusivistiese

⁹ Vir ‘n uitgebreide hantering van die verskillende sieninge in die pluralistiese benadering tot ander gelowe, raadpleeg Louw, Dirk 1995: 36-86.

benadering, interreligieuse dialoog om mense van ander gelowe, beter te leer ken en saam te werk om reg en geregtigheid en vrede in die wêreld te bevorder, in 'n gesindheid van nederigheid en respek vir wat God deur sy reddende genade en Gees in die ander gelowe al bewerk het. Hier sluit interreligieuse dialoog egter nie getuienis van Jesus Christus uit nie, maar die sendingopdrag word naas dialoog in stand gehou as 'n wesensopdrag van die kerk. In die pluralistiese benadering word interreligieuse dialoog ten diepste gebruik om saam te werk om die wêreld 'n beter plek te maak en om mekaar aan te vul en aan te moedig om te bly toetree tot die praktiese verligting van byvoorbeeld armoede, geweld, diskriminasie, onderdrukking ens. Sending het geen plek meer in hierdie benadering nie, want alle godsdienste is normatief insigself. In die ekumeniese beweging dra hierdie konflik by tot die kontroversie rondom interreligieuse dialoog.

Tydens die sesde byeenkoms van die WRK in Vancouver 1983, sien ons dat interreligieuse dialoog, "itself has not become less controversial. The question of the relations between dialogue, mission and evangelization proved, again, an impediment to a deeper and more fundamental discussion." (Pratt 1999:286) Hierdie fundamentele gesprek is nie in die volgende byeenkomste van die WRK in Canberra, 1991, en Harare, 1998, bevredigend deurgetrap nie. Die gevolg is dat die interne spanning steeds teenwoordig is en die ontwikkeling van interreligieuse dialoog daardeur beïnvloed word. "For the ecumenical movement, with the World Council of Churches as one of its primary instruments, gathers churches of a variety of cultures and traditions into a fellowship of mutual enrichment and correction. Represented within it is almost every stream of Protestant, Orthodox, and Roman Catholic thinking, expressing among them a wide variety of theological responses to religious

plurality and a broad range of approaches to the Christological questions. The Council, therefore, seems better placed than any other body to provide the venue for an exploration of the elements necessary for a considered theological understanding of religious plurality.” (Ariarajah 1991:211)

By die sewende byeenkoms van die WRK in Canberra in 1991 som Pranger dan op dat “First, the Fundamental ecumenical importance of the intra-Christian conversation about the response to religious pluralism. And second, the interwovenness of the issue with other ecumenical concerns, the most important of which are the search for justice, and for religious and cultural identity.” (1994:164) deel uitgemaak het van die debat rondom interreligieuse dialoog. Steeds word dit egter nie bevredigend hanteer nie en sien ons dat vir die volgende paar jaar die WRK ‘n skuif maak van direkte betrokkenheid by interreligieuse dialoog “to that of more generally ‘fostering relations’, (in which) there was a certain lack of definition and specificity ...” (Pratt 1999:285) Die gevolg hiervan is dat die realiteit van religieuse pluralisme, die verdere ontwikkeling van ‘n teologie vir die hantering van ander gelowe en die verdere ontwikkeling van interreligieuse dialoog nie genoegsame aandag kry by die agste byeenkoms van die WRK in Harare, 1998 nie. “The question of dialogue as a modality of polite and friendly conversation, a means of fostering neighbourly relations and promoting peace and goodwill, over against dialogue as a mode of theological engagement with the ‘religiously other’, continues to be a key issue ... The future of interreligious dialogue requires paying urgent attention to the intra-faith issue of conceptual reconstruction in response to the reality of religious pluralism and the concomitant contemporary dialogical imperative.” (Pratt 1999:286)

Vanuit hierdie geskiedkundige oorsig oor die ontwikkeling van interreligieuse dialoog in die ekumeniese beweging, is dit duidelik dat daar 'n spanning is tussen dialoog en getuienis. Vervolgens sal in meer besonderhede hierop ingegaan word.

2.2 Dialoog en Getuienis

In die betrokke navorsing word dialoog en getuienis as volg verstaan en gebruik:

Getuienis word algemeen verstaan en aanvaar as marturia, wat uiteenval in vier aspekte, nl. kerugma (prediking), koinonia (gemeenskap), diakonia (diens) en leitourgia (liturgie). In hierdie sin is getuienis dus sinoniem met die totale sending van die kerk. Die kerk se getuienistaak is dus 'n allesomvattende een. Tog kry dit spesifieke gestaltes, soos wat verskillende kontekste en omstandighede getuienis uitdaag om relevant, gepas, verstaanbaar en geloofwaardig te wees in elke nuwe situasie. In die situasie van religieuse pluralisme en toenemende kontak met mense wat anders glo as die Christen, word getuienis dan verstaan in hierdie navorsing as die woord en daad uitlewing van die Christelike geloof in die Drie-enige God.

Dialoog word verstaan as "a conversation on a common subject between two or more persons with differing views, the primary purpose of which is for each participant to learn from the other so that he or she can change and grow" (Swidler 1989:338). Die soort gesprek is nie 'n debat waar die betrokkenes mekaar wil oorhaal tot eie standpunte nie, maar 'n gesprek waar elkeen met 'n eie identiteit, saam op weg gaan om mekaar te hoor en tot beter insig en begrip van mekaar te kom. In die navorsing is interreligieuse dialoog 'n spesifieke vorm van dialoog. Twee of meer persone van

verskillende geloofsoortuiging en verteenwoordigend van verskillende geloofstradisies, tree toe tot 'n gesprek waar voorverstaan steeds deur aktuele verstaan uitgedaag, oorskry en gewysig word. Hierdie dialoogproses word deur John Dunne beskryf: "It is a method of entering sympathetically into another person's autobiographical standpoint, seeing the whole world anew as that person sees it, and then coming back enriched to one's own standpoint and to a new understanding of one's own life." (1977:53) Die proses waarin die religieuse tradisie van 'n ander verstaan word, is daarom inderdaad: "that unnerving place where one is willing to risk all one's present selfunderstanding by facing the claims to attention of the other." (Tracy: 1987:93) Beide deelnemers aan dialoog neem dus die risiko en is oop vir die verandering wat so 'n blootstelling teweegbring.

Vir die navorser is daar 'n kreatiewe spanning tussen dialoog en getuienis soos hierbo gesien. Die twee is nie dieselfde nie, maar moet ook nie los van mekaar gemaak word nie. Hier is die onderskeiding tussen missionêre dimensie en missionêre intensie verhelderend. Die getuienistaak van die kerk het beide 'n missionêre dimensie en intensie, omdat dit so wesenlik deel is van kerkwees in hierdie wêreld. Tog is alles waarby die kerk betrokke raak en wat sy doen, nie intensioneel missionêr nie. So gesien het dialoog wel 'n missionêre dimensie, maar nie 'n missionêre intensie nie. Die missionêre dimensie in dialoog wys op die Christelike identiteit van die Christen deelnemer. Hierdie identiteit bestaan uit die geloof in en belydenis van God Drie-enig en maak deel uit van 'n spesifieke geloofstradisie. In wese is die Christelike geloof 'n missionêre geloof en het alles wat Christelik is, 'n missionêre dimensie. "And so we carry our mission into dialogue as people who speak from faith to faith. All genuine dialogue has a dimension of mission." (Lubbe 1994:11)

David Bosch sê: “I come to my last observation on dialogue and witness in a new paradigm¹⁰. This observation is really a question: How do we maintain the tension between being missionary and dialogical? How do we combine faith in God as revealed uniquely in Jesus Christ with the confession that God has not left himself without a witness? If we are honest, also with ourselves, we encounter this tension whichever way we turn.” (1991:488-489) Bosch sien hierdie spanning dan vir wat dit is, ‘n spanning. Tog kies hy om kreatief met hierdie spanning om te gaan deur “an admission that we do not have all the answers and are prepared to live within the framework of penultimate knowledge, that regard our involvement in dialogue and mission as an adventure, are prepared to take risks and are anticipating surprises as the Spirit guides us into fuller understanding.”

Die navorser wil ook aan die spanning tussen dialoog en getuienis kreatief vashou. Beide dialoog en getuienis is deel van die kerk se besigwees in die wêreld en sluit nie mekaar per definisie uit nie. Tog het elkeen ‘n spesifieke bydrae te lewer vir die kerk om die blye evangelie meer relevant, gepas, verstaanbaar en geloofwaardig in ons wêreld van vandag uit te leef.

2.3 Missiologiese fundering van interreligieuse dialoog

Vanuit ‘n missiologiese perspektief is die roeping van die kerk van Jesus Christus in en vir hierdie wêreld, ‘n totale een. Die hele evangelie moet deur die hele kerk aan die hele mens in die hele wêreld gebring, verkondig en uitgeleef word.

¹⁰ Die nuwe paradigma waarna Bosch verwys is die “emerging ecumenical missionary paradigm”.

“ ‘Missionary activity is not so much the work of the church as simply the church at work.’¹¹ It is a duty ‘which pertains to the whole church’ (Ad Gentes¹² 23). Since God is a missionary God (as will be argued in the section on the *missio Dei*), God’s people are a missionary people.” (Bosch:1991:372) In die uitlewing van hierdie roeping is die kerk egter nie intensioneel missionêr in alles wat sy doen nie, maar alles wat sy doen het ‘n missionêre dimensie. In die navorsing is reeds uitgewys dat dialoog nie ‘n intensionele missionêre aktiwiteit is nie, maar wel ‘n missionêre dimensie het.

Vervolgens gaan die navorsing hierdie missionêre dimensie nader ondersoek en daaruit ‘n basisteorie vir die verstaan en gebruik van dialoog, en in die besonder interreligieuse dialoog, vir die kerk ontwikkel.

“The Kandy statement took Incarnation as the model for the nature of dialogue. ‘Love always seeks to communicate’ it said. ‘Our experience of God’s communication with us constrains us to communicate with men of other beliefs.’ It affirmed further the belief that Christ is present whenever a Christian sincerely enters into dialogue with another man.” (Ariarajah 1991:136) Aan die grondslag van interreligieuse dialoog lê dus die kommunikatiewe gesindheid van God soos deur Jesus Christus vergestalt is. God, as die Een wat stuur, het vanuit God se liefde vir die wêreld, Jesus Christus na die wêreld gestuur om in die wêreld deur Sy inkarnasie, God se verlossing en genade te kommunikeer. In Jesus se lewe op aarde, Sy woorde en daade, het Hy hierdie liefde, verlossing en genade gekommunikeer. En hierdie

¹¹ Bosch verwys in die verband na skrywers soos, Power 1970:41,42; cf Van Engelen 1975:298; Stransky 1982:345; Glazik 1984:51f en Köster 1984:166-170.

¹² Ad Gentes is die Vatikaanse Dekreet oor die Sending.

kommunikasie word daaglik voortgesit deur die Heilige Gees wat as hulp vir ons, die kerk, en vir die groter Koninkryk van God, hierdie liefde, verlossing en genade bly kommunikeer. God het dus deur Christus met die wêreld gekommunikeer en deur die Heilige Gees word die kommunikasie voortgesit. In hierdie kommunikasie is die kerk dan met behulp van die Woord en Heilige Gees, 'n instrument van God. Dit is dan ook deur die doen en late van die kerk, in en vir die wêreld, dat die boodskap van Christus se verlossing en God se liefdevolle genade, opnuut gekommunikeer word. Die kerk word in wese in die wêreld ingestuur om vir die wêreld die boodskap van Christus te kommunikeer.

In hierdie kommunikasieproses is dit van deurslaggewende belang of die kerk verstaanbaar kommunikeer. Hier raak dit dan van die uiterste belang dat die kommunikasie ten diepste sal poog om aan vier eise te voldoen soos wat Vincent Brummer uitwys:

“Clearly then, the faith of a religious tradition needs to be continually re-interpreted and re-conceptualized in different ways in order to remain relevant for the changing demands of life.” (1995:2) Die boodskap moet dus eerstens relevant wees vir die mense en konteks waarin dit gekommunikeer word.

“Even if we were to select and highlight only those aspects of the faith which are relevant to the situation in which we find ourselves, this does not automatically mean that these aspects are conceptualized or developed in ways which are adequate for dealing with the demands of this situation. In order to be adequate, the faith which is handed down in a religious tradition needs to be developed creatively in ways which address the issues and demands which arise in the ever changing situation in which

believers find themselves.” (1995:2) Tweedens moet die boodskap gepas wees om die konteks en mense sinvol te raak.

“People derive their own categories of understanding from the culture into which they have themselves been socialized. The message of a religious tradition can therefore only be intelligible to them to the extent that it can be translated into these categories or is expressed in terms which show some recognizable continuity with them.”

(1995:3) Die derde eis is dus dat die boodskap verstaanbaar sal wees vir die mense en die konteks waarin hulle hulself bevind en uitleef.

“A religious tradition requires continuous re-conceptualization not only in order to remain relevant, adequate and intelligible, but also to maintain its credibility.”

(1995:4) Die vierde eis volgens Brummer is dan dat die boodskap op 'n geloofwaardige wyse gekommunikeer moet word om geslaagd te wees.

Wanneer die missionêre dimensie van interreligieuse dialoog van nader bekyk word, wil dit voorkom dat dit te doen het met hierdie uitdagende kommunikasieproses en in hierdie kommunikasieproses is dit nie die inhoud van die boodskap in die eerste plek nie, maar hoe die boodskap geslaagd gekommunikeer word wat die fokus kry. In die interreligieuse dialoogproses word die evangelie nie missionêr intensioneel gekommunikeer nie, maar val die klem op hoe die Christen die evangelie verstaan en uitleef in die wêreld van vandag. In die kommunikasieproses is interreligieuse dialoog dus gefokus op hoe om relevant, gepas, verstaanbaar en geloofwaardig, in die teenwoordigheid van 'n “ander”, iemand wat anders glo as die Christen, te kommunikeer.

Dit is duidelik hieruit belangrik dat die Christen gevestig is in haar/sy identiteit as Christen. En hierdie identiteit soos verkry van die missionêre God Drie-enig. Hierdie God wat deur die lewe, sterwe en opstanding van Christus gekommunikeer het met die wêreld en deur die Heilige Gees nog vandag bly kommunikeer. “The internal problem facing anyone who is party to dialogical engagement is how to maintain the sureness of religious identity without succumbing to a presumption of religious superiority, let alone any supersessionist perspective.” (Pratt 1999:286) As interreligieuse dialoog verstaan word as ‘n kommunikatiewe leerproses waartoe die kerk toetree om saam met die “ander” te leer hoe om relevant, gepas, verstaanbaar en geloofwaardig, God se boodskap vir vandag, vir die self en ander te kommunikeer, kan kreatief met die spanning tussen dialoog en getuienis omgegaan word.

Vandag is religieuse pluralisme al hoe meer ‘n daaglikse ervaring van Christene wêreldwyd. Daarmee saam is die proses van globalisering besig om toenemend meer mense, daaglik te konfronteer met veranderinge en diversiteit. Om in so ‘n diverse, kleinerwordende, snelveranderende konteks gehoor te gee aan haar (die kerk se) missionêre roeping en geslaagd die blye evangelie te kommunikeer, is ‘n groot uitdaging. Vir die navorsing maak dit sin vir die kerk om via interreligieuse dialoog, haar nuwe konteks beter te leer ken en hanteer. En omdat God juis vir hierdie wêreld gekies het, Jesus selfs mens kom word het en die Gees uitgestort het op hierdie wêreld, kan die kerk met vrymoedigheid ten volle betrokke raak in die interreligieuse dialoogproses as ‘n manier om meer en meer in hierdie wêreld besig te wees. Die navorsing sien dus die missionêre dimensie van interreligieuse dialoog as die saam op weg wees met die “ander”, in volle vertroue en oorgawe aan God en die begeleiding van die Heilige Gees, om geslaagd te leer kommunikeer met mekaar. Dit beteken op

so ‘n wyse dat die “ander” jou beleef en hoor op ‘n relevante, gepaste, verstaanbare en geloofwaardige wyse en andersom.

“For both dialogue and mission manifest themselves in a meeting of hearts rather than of minds. We are dealing with a mystery.” (Bosch:1991:483) Die navorsing is daarvan oortuig dat die besigwees met en die betrokkenheid by interreligieuse dialoog, die ervaring daarvan in die beoefening daarvan, opsigself ‘n belewenis teweegbring wat verhelderend is van hoe om kreatief met die spanning om te gaan van om in die eie identiteit van Christenskap, missionêr gerig te wees en tog in die dialoogvoering, nie intensioneel missionêr te wees nie.

Die basisteorie wat die navorsing dus voorstel vanuit die missiologiese fundering van interreligieuse dialoog is:

- 1) Die kommunikatiewe gesindheid van God Drie-enig is die basis vir interreligieuse dialoog.
 - God die Vader wat die hele wêreld so lief het dat Hy uit hierdie liefde kommunikeer met die hele wêreld.
 - God die Seun wat deur Sy inkarnasie, Sy lewe, sterwe en opstanding in hierdie wêreld, die liefde kom kommunikeer en vergestalt.
 - God die Heilige Gees wat waai waar dit wil en in die harte van mense werk en woon om dit wat God vir die mensdom deur Christus kom doen het, te kommunikeer.
- 2) Interreligieuse dialoog is ‘n kommunikasiegebeure waar deelnemers saam op weg gaan om te leer hoe om aan die vier eise vir geslaagde kommunikasie te voldoen.

- 3) Interreligieuse dialoog is 'n ervaring en nie 'n teorie nie.

Vervolgens gaan die navorsing interreligieuse dialoog, as ervaring, beskryf aan die hand van die transformerende proses wat meegemaak word deur deelnemers.

2.4 Interreligieuse Dialoog as transformerende proses

“The dialogue itself brings a growth in understanding that is not shared by those who authorized it because they do not actually participate in the experience. In true dialogue there is both active and passive sharing of experience, viewpoint, understanding, hopes and concerns. It involves sharing particular histories and, through that, sharing a deeper appreciation and understanding of the symbols and rituals of one another’s traditions. It involves, therefore, not only an exercise in understanding but also an extension of one’s experience in empathy – in entering into the experience of others.” (Hellwig 1990:47)

In hierdie transformerende proses van interreligieuse dialoog verstaan die navorser dus dat dit in die praktiese beoefening daarvan op sewe stappe, soos David Bosch (1991:483-488) beskryf, neerkom. Werner Kauuova som op:

- 1) “to accept the co-existence of different faiths and to do so not grudgingly but willingly;
- 2) true dialogue presupposes commitment; dialogue means witnessing to our deepest convictions, whilst listening to those of our neighbours;

- 3) dialogue is possible if we proceed from the belief that we are not moving into a void, that we go, expecting to meet the God who has preceded us and has been preparing people within the context of their own cultures and convictions;
- 4) dialogue and mission can be conducted only in an attitude of humility and repentance;
- 5) both dialogue and mission should recognize that religions are worlds in themselves, with their own axes and structures, they face in different directions and ask fundamentally different questions;
- 6) dialogue is neither a substitute nor a subterfuge for mission, they are neither to be viewed identical nor as irrevocably opposed to each other, and
- 7) we should realize that preaching the Gospel is not the only task we have towards mission; we should not continue with our old approach towards other faiths.” (1997:34-35)

Wanneer deelnemers dan via die bogenoemde sewe stappe, deelneem aan interreligieuse dialoog, sal die transformerende impak van die proses self, hul begelei om te integreer in die eie verstaan van hul geloof, wat hul leer van mekaar en ervaar van mekaar. Daarom is dit so belangrik dat “they allow their conversation partners from the beginning their own religious standpoint and expect from them initially just the unconditional readiness to listen and to learn, an unrestricted openness which entails a transformation of both partners during the course of the communication process, a patient, realistic approach ... In practice this means that Christians or non-Christians adopting such a basic attitude will be able to combine religious commitment and willingness to communicate, religious loyalty and intellectual

integrity, plurality and identity, dialogability and steadfastness. They will preserve a critically reflective contact with their community and at the same time try not only to interpret things freshly within their own and other religious communities but to bring about changes with a view to a growing ecumenical community.” (Küng 1991:247-248)

Die toetrede tot interreligieuse dialoog vra dus van al die deelnemers om standvastig te wees in hul eie geloof en bereid te wees tot gesprek wat eg dialogies is, dit wil sê oop om wedersyds te leer en te groei. Die navorser vind dus dat in vandag se wêreldkonteks van interreligieuse pluraliteit en globalisering, dit al hoe meer sin maak om die bydrae, wat die transformerende impak van dialoog kan hê op die bemagtiging van mense om diversiteit en globalisering beter te kan hanteer, benut sal word.

Soos Hans Küng sê, “ Whenever dialogue were cut off, wars would break out in the private and the public domain. Where conversation failed, reprisals would start and the clubrule of the more powerful, superior, or crafty would reign. Those leading a dialogue will not shoot, which means (when translated into religious-ecclesiastical language) those committed to dialogue will not have recourse to disciplinary measures in their own church or religion – and all religions, Christianity in particular, have a history of intolerance, persecution, and war on heretics. Those committed to dialogue have the inner strength to put up with the dialogue and to respect the standpoint of the others, where necessary. One thing is certain. The intolerance to dissent which again and again breaks out in all religions everywhere in the world has understood nothing about a virtue of dialogability. And yet, the spiritual, perhaps even physical, survival of all of us will literally depend on this virtue. We must not only be capable of dialogue, dialogue in steadfastness; we must also be ready for it.” (1991:249)

Vervolgens gaan die navorsing hierdie interreligieuse dialoogproses in 'n interreligieuse dialoogvaardigheidsmodel, met spesifieke beginsels en vaardighede omskryf.

2.5 Interreligieuse dialoogvaardigheidsmodel

Die raamwerk waarin die navorsing hierdie vaardigheidsmodel wil plaas is 'n "...two-sided project. Each participant must enter into dialogue not only with his partner across the faith line – the Christian with the Muslim, for example – but also with his co-religionists, with his fellow Christians, to share with them the fruits of the interreligious dialogue. Only thus can the whole community eventually learn and change, moving forward an ever more perceptive insight into reality." (Swidler 1989:338) Die model is dus een wat ten diepste erns maak met die geloofsgemeenskappe waaruit die deelnemers kom en ook waarnatoe die impak en vrugte van die proses self teruggeneem word.

Belangrik is om vervolgens in ag te neem dat daar verskillende fases is wat in die interreligieuse dialoogproses meegemaak word. So ook is daar verskillende vlakke waarop die dialoog plaasvind. Die model gaan poog om beide die fases sowel as vlakke in ag te neem en te verreken.

Die fases wat onderskei word, is die volgende soos Swidler uitwys:

- 1) "In the first phase we unlearn misinformation about each other and begin to know each other as we truly are.

- 2) In phase two we begin to discern values in the partner's tradition and wish to appropriate them into our own tradition.
- 3) If we are serious, persistent, and sensitive enough in the dialogue, we may at times enter into phase three. Here we together begin to explore new areas of reality, of meaning, of truth, of which neither of us had even been aware before. We are brought face to face with this new, as yet unknown-to-us, dimension of reality only because of questions, insights, probings, produced in the dialogue." (1989:339)

Die vlakke wat onderskei word, is soos wat Dupuis (1985:504-505) uitwys:

- 1) "... the dialogue of life in which all must engage ...
- 2) ... the dialogue of deeds for working together ...
- 3) ... the dialogue of specialists for mutual understanding ...
- 4) ...the dialogue of religious experience ..." (Lubbe 1994:7)

of soos 'n dokument van die Pontifikale Raad vir Interreligieuse Dialoog van die Rooms Katolieke Kerk in 1984 dit opsom:

- 1) "The dialogue of life, where people strive to live in an open and neighbourly spirit, sharing their joys and sorrows, their human problems and preoccupations.
- 2) The dialogue of action, in which Christians and others collaborate for the integral development and liberation of people.
- 3) The dialogue of theological exchange, where specialists seek to deepen their understanding of their respective religious heritages, and to appreciate each other's spiritual values.
- 4) The dialogue of religious experience, where persons, rooted in their own religious traditions, share their spiritual riches, for instance with regard to

prayer and contemplation, faith and ways of searching for God or the Absolute.” (Arinze1991:227-228)

Die navorsing gaan poog om via die inagneming van hierdie verskillende fases en vlakke in die ontwikkeling van die dialoogvaardigheidsmodel, getrou te bly aan die werklikheid van so ‘n multi-dimensionele proses. Die model wil aldus bemagtigend wees vir deelnemers aan dialoog om dit te gebruik as ‘n manier om die proses helderder te verstaan ten einde maksimale betrokkenheid te bevorder, “ecumenical dialogue is today anything but the specialty of a few starry-eyed religious peaceniks. For the first time in history, it has now taken on the character of an urgent desideratum for world politics. It can help to make our earth more livable, by making it more peaceful and more reconciled.” (Küng 1986:443)

Die deelname aan dialoog en die groei in die vaardigheid daarvan, moet vir die kerk in die geheel van groter belang raak, as een van die maniere waarop die kerk haar missionêre roeping in hierdie wêreld uiteleef.

Daar is vier riglyne vir interreligieuse dialoog wat as basis gaan dien vir hierdie dialoogvaardigheidsmodel. In 1984 het die “Board for Mission and Unity of the General Synod of the Church of England” in ‘n boekie hierdie vier riglyne uitgespel:

- 1) “Dialogue begins when people meet each other.
- 2) Dialogue depends upon mutual understanding and mutual trust.
- 3) Dialogue makes it possible to share in service to the community.
- 4) Dialogue becomes the medium of authentic witness.” (Wolverhampton 1984:27-34)

Hierdie vier basiese riglyne word dan in meer besonderhede deur die Wêreldraad van Kerke se “Guidelines on Dialogue Part III” uitgespel. Hierdie riglyne is opgestel met die inagneming van die diversiteit van situasies en kontak wat bestaan tussen

Christene en mense van ander gelowe. “These guidelines are offered to member churches of the WCC and to individual congregations in awareness of the great diversity of situations in which they find themselves. The neighbours with whom Christians enter into relationship in dialogue may be partners in common social, economic and political crises and guests; companions in scholarly work or intellectual and spiritual exploration; or literally, the people next door ...” (WCC 1981:149)

Vervolgens word hierdie riglyne in meer besonderhede onder die volgende hofies, uitgespel:

A) Learning and Understanding in Dialogue

- 1) Churches should seek ways in which Christian communities can enter into dialogue with their neighbours of different faiths and ideologies.
- 2) Dialogues should normally be planned together.
- 3) Partners in dialogue should take stock of the religious, cultural and the ideological diversity of their local situation.
- 4) Partners in dialogue should be free to “define themselves”.
- 5) Dialogue should generate educational efforts in the community.

B) Sharing and Living together in Dialogue.

- 6) Dialogue is most vital when its participants actually share their lives together.
- 7) Dialogue should be pursued by sharing in common enterprises in community.
- 8) Partners in dialogue should be aware of their ideological commitments.
- 9) Partners in dialogue should be aware of cultural loyalties.

- 10) Dialogue will raise the question of sharing in celebrations, rituals, worship and meditation.

C) Planning of Dialogue.

- 11) Dialogue should be planned and undertaken ecumenically, whenever possible.
- 12) Planning for dialogue will necessitate regional and local guidelines.
- 13) Dialogue can be helped by selective participation in world interreligious meetings and organizations.” (WCC 1981:149-155)

Die navorsing maak nou gebruik van hierdie drie fases, die vier vlakke en die uitgespelde riglyne in die ontwikkeling van ‘n interreligieuse dialoogvaardigheidsmodel.

Vervolgens gaan die model beskryf word vanuit ‘n prakties-teologiese raamwerk en die ekklesiologiese karakter daarvan soos J.W.Fowler beklemtoon, “First, formation of faith may and should prepare one for fruitful contributions in a pluralistic society ... At its heart, I believe, Christian faith calls persons to ways of seeing and being in the world that represent the fulfilment of what it means to be human. In ways that have integrity and reason when examined from the standpoint of other human perspectives, Christian faith sponsors growth towards full humanity. But it does not do so without the provision of profound experiences of solidarity with a worshipping, proclaiming, teaching and missional community.” (1983:164-165). Dit is vanuit die kerk, as liggaam van Christus, in al haar verskeidenheid en rykdom van mense en denominasies, dat die navorsing die ontwikkeling van hierdie model aanmoedig en ‘n poging waag as ‘n begin. Die model is dan ook eerstens vir Christene bedoel.

Die model word nou aan die hand van die drie fases uiteengesit en in elke fase sal beskryf word watter vlakke betrek word, watter riglyne veral aandag moet kry en watter vaardighede noodsaaklik sal wees.

Fase een: Toetrede tot dialoog as ontmoetingsgebeure

Die hoofdoel van hierdie eerste fase is om 'n ruimte en geleentheid te skep waarbinne mense mekaar kan leer ken, sodat wanopvattinge en verkeerde persepsies uit die weg geruim kan word.

Die navorsing stel voor dat al vier die vlakke van dialoog sal begin by hierdie fase. Sekere vlakke van dialoog mag moontlik vinniger as ander vorder tot die ander fases, terwyl ander vlakke van dialoog moontlik net by hierdie fase bly. Die deelnemers sal vanuit elke situasie wat aanleiding gegee het tot die toetrede tot interreligieuse dialoog, motivering kan kry in hoeverre net een of al drie fases van die dialoogproses geskep en meegemaak wil word.

Die riglyne wat hier aandag behoort te kry is dan die volgende:

- Om dialoog te skep

- Kerke, veral vanuit die ekumeniese betrokkenheid by mekaar, moet pro-aktief weë vind om kontak te maak met mense in hul omgewing of streek wat anders glo as hulle. Hier is die missionêre roeping van die kerk 'n besondere bron van motivering.
- Wanneer kontak gemaak word, moet 'n gesamentlike beplanning aangepak word om die dialoog te skep.

- In die beplanning moet deelnemers 'n voorraadopname doen van die godsdiens, kulturele en ideologiese verskeidenheid wat in hul omgewing of streek teenwoordig is en dit verken reg van die begin af deur streek en plaaslike riglyne op te stel vir die dialoog onderneming. In hierdie riglyne moet ideologiese verbintenisse en kulturele lojaliteite van deelnemers ingewerk word, sodat kennisname en ruimte daarvoor reg van die begin af teenwoordig is.

- Ontmoetingsgeleenthede

- Die bymekaarkomplek moet so neutraal as moontlik wees en toeganklik vir die deelnemers.
- Dialoog begin wanneer deelnemers mekaar ontmoet in 'n veilige spasie en vrymoedig hul stories met mekaar deel. Elke deelnemer word dan aangemoedig om haar/homself te definieer vanuit 'n geloofsoogpunt.
- Dit help om deelnemers wat saam in 'n buurt bly of saam werk bymekaar uit te bring vir hierdie uitruil van stories.
- Die geslaagdheid van hierdie fase van die interreligieuse dialoogproses hang baie af van die wedersydse vertroue en begrip wat deur die deelnemers en hul stories geskep word. Daarom is dit belangrik dat daar deurlopend geleentheid gegee word vir vrae onderling aan mekaar en klem gelê word op die skep van vertroue en begrip deur die deelnemers.

Die vaardighede wat volgens die navorsing veral benodig word vir die bevordering van hierdie aanvanklike fase is:

- organisatoriese vaardighede vir die beplanningsgedeelte
- deeglikheid en sensitiwiteit by die opstel van riglyne

- verbintenis van deelnemers tot die ontmoetingsgeleenthede
- vaardige kommunikasie van die eie storie, wat eg, eerlik en vanuit 'n medemenslike liefdevolle gesindheid oorgedra word
- bereidwilligheid om vrae opreg te beantwoord en oop en weerloos te bly
- luistervaardighede

Paul Knitter lig uit, “(1) *Be attentive*. We must be open and able genuinely to listen to what the dialogue partner is saying, no matter how foreign or strange or false it might seem. This requires our being able to step outside of our own world and our own interests and convictions – not to give them up, but to see beyond them. One of the best ‘techniques’ for attempting this is described by John Dunne as ‘passing over’, using our feelings and imagination, we try to follow the symbols and stories and worldviews of another culture or religion in order to enter and walk in its world. We allow, as it were, the other tradition to study us as much as we it.” (1990:30-31 Dunne quoted in loc)

Fase twee: Onderskei waardes en verwerk inligting

Die hoofdoel van hierdie tweede fase is vir deelnemers om die verskille en moontlike ooreenkomste tussen hulle duidelik te begryp en dan daaruit wat gesamentlik waardevol is, te vind en terug te neem na die eie geloofsgemeenskap.

Die navorsing vermoed dat veral die vlakke van “dialogue of deeds for working together” en “dialogue of specialists for mutual understanding” die fokus van fase twee in die besonder sal wil skep en meemaak.

Die riglyne wat hier aandag behoort te kry, is dan die volgende:

- Die deelnemers moet geskool wees in die fynere nuanses van hul spesifieke religie of ideologie en met die ervaring van fase een, hulself voorberei om te kan onderskei tussen onder andere die teologiese, kulturele, praktiese en institusionele verskille onderling.
- Die aanwending van die deelnemers se verbeelding in die proses om tot 'n dieper verstaan van die ander te kom en daaruit te leer, is uiters belangrik.¹³ Die impak van taal moet nie onderskat word nie en in die hermeneutiese proses moet gesonde selfkritiek konstant gehandhaaf word.
- Die fase vra verbintenis oor 'n geruime tyd, sodat beide die stadige proses van om tot beter verstaan van mekaar te kom en die teruggaan na die eie gemeenskap om nuwe ervaringe en insigte van die ander en die self, te deel en ook te konsulteer, kan plaasvind.
- Die dialoofase kan gehelp word deur die selektiewe bywoning van wêreldbyeenkomste vir interreligieuse dialoogvoering en organisasies wat daaglik hiermee werk. Ervaring in die dialoogproses self is waardevol om lesse by te leer.
- Deelnemers kan ook nou begin om gesamentlike projekte in die gemeenskap aan te pak as 'n manier om wat waardevol vir beide is, prakties uit te leef.
- Die ervaring en lesse wat geleer word in die dialoogproses moet op opvoedkundige wyses na die eie geloofsgemeenskappe teruggeneem en gedeel word. Die ondertoon moet egter steeds bly dat dialoog nie 'n teorie is nie, maar 'n ervaring en daarom aangemoedig word om self te beleef.

¹³ John Dunne se proses van "passing over" en David Tracy se "analogical imagination" beskryf die belangrike rol van die verbeelding in die hermeneutiese proses om tot verstaan te kom van die "ander". Sien Knitter 1985:213-216 vir 'n bondige opsomming van beide begrippe.

Die vaardighede wat volgens die navorsing veral benodig word vir die bevordering van hierdie tweede fase is:

- geduld met die moeisame en uitdagende pad van loop met die “ander”
- analitiese vaardigheid om te kan onderskei en uit een te sit watter verskille en moontlike ooreenkomste ter sprake is en by watter sake verreken moet word. Pannikkar skryf; “The different issues (theological, practical, institutional, etc.) have to be carefully distinguished; otherwise there is going to be confusion.” (1978:36)
- vaardigheid met die aanwending van die verbeelding op ‘n manier wat God vertrou en bereid tot verkenning en waag is
- vaardig om kreatief met die spanning tussen dialoog en getuienis om te gaan deur oop te bly vir mekaar en te wil leer

Paul Knitter wys uit: “*Be intelligent*. We must make the sincere effort to understand what we have experienced and heard. *Be reasonable*. This is the step many of the rules for dialogue leave out or water down. We must try to evaluate the truth or falsity, the rightness or wrongness, of what we understood. Without such effort to judge, dialogue becomes a purely academic pastime or innocuous chit-chat - aimed perhaps at understanding the world but providing no energy to change it. Be responsible and change if you must. What we have understood and judged to be true and good lays claim on us...This may well mean changing certain previous beliefs, attitudes, practices. It may mean in Cobb’s terms, transformation, even the kind we didn’t plan on.” (1990:31 Cobb quoted in loc)

Fase drie: Die relasionele verkenning van nuwe vrae

Die hoofdoel van hierdie laaste fase is vir die deelnemers om die vorige twee fases se vrugte in terme van wedersydse vertroue en begrip vir mekaar, nou aan te wend om op 'n relasionele wyse, die nuwe vrae wat die dialoogproses op die tafel vir beide kom plaas het, gesamentlik te verken.

Die navorsing vermoed dat dit veral die vlakke van “dialogue of specialists for mutual understanding” en “the dialogue of religious experience” is wat hierdie gevorderde fase van interreligieuse dialoog sal kan skep en meemaak.

Die riglyne wat hier aandag behoort te kry is dan die volgende:

- Die deelnemers fokus nou veral op hul relasie, hoe om dit te steun en gesamentlik te onderhou. ‘n Relasie waar elkeen genoeg ruimte beleef om eg haar/homself te wees en vrymoedigheid kan neem om eerlik te worstel met die nuwe vrae wat op die tafel gekom het. “To enter such a relationship, respecting the freedom of others to define themselves, and opening ourselves to respond, means accepting vulnerability and taking risks. It means risking that we will be changed in the experience for we may be called to acknowledge the implications for our own faith of the spiritual experiences, sensitivities and traditions of those of other faiths.” (Wolverhampton 1984:33)
- Die deel van deelnemers se religieuse ervarings in hul eie tradisies, soos byvoorbeeld gebed, meditasie, geestelike bronne in die geskiedenis van die tradisie, ensovoorts, is om op 'n outentieke wyse die “ander” in te laat en te laat deel in hoe met die nuwe vrae omgegaan word.

- Hier is dit dan in die besonder waar dat die dialoogproses die medium vir outentieke getuienis raak. Getuienis van hoe die deelnemers hul geloof in die lig van die nuwe vrae en uitdagings verstaan en uitleef. Die deelnemers moet dus bereid wees om mekaar hieroor uit te vra, uit te daag en krities te bevraagteken, veral waar teenstrydighede voorkom.

Die vaardighede wat volgens die navorsing veral benodig word vir die bevordering van hierdie laaste fase is:

- kreatiewe vaardighede om met waagmoed risiko's te neem en verkenningwerk te doen
- om 'n deurleefde spiritualiteit op 'n vaardige wyse te deel, sonder om goedkoop of sonder die nodige eerbied teenoor God of die ander te handel
- 'n onwrikbare geloof en vertrouwe in die Drie-enige God om vaardigheid met die onderskeiding van God se teenwoordigheid en die Gees se begeleiding in elke gedeelte moment van hierdie fase, aan te help

Maurice Borrmans vat dit mooi saam: "In realizing that dialogue depends first of all on the will and wisdom of God, and that He is faithful to His promises, believers can found their enterprise of hope, making do with the provisional state of things, even if it is unsatisfactory. In that way they witness that their dialogue transcends them and that their hope lends an element of surprise to their exchanges. Somewhat like travelers, they do not know exactly where God is leading them, but they recognize that He wants them to go along together, even if they are different. He alone knows the outcome of the dialogue, and in His wisdom He reminds believers that their situation is always provisional, that they have to devise new forms of dialogue, as

inspired by His Spirit, depending on the immediate circumstances of the encounter.”
(1990:42)

2.6 Samevatting

In die hoofstuk is ‘n geskiedkundige oorsig oor die ontwikkeling van interreligieuse dialoog in die ekumeniese beweging gegee. Hierdie oorsig het aangetoon dat daar ‘n spanning ontwikkel het tussen die kerk se verstaan en gebruik van getuigenis en dialoog in die kontak met en nadenke oor ander gelowe. In die geskiedenis is prioriteit gegee aan getuigenis, omdat dit deel is van die wese van die Christelike geloof. Die rol van getuigenis in interreligieuse dialoog is egter klein, omdat dialoog nie ‘n missionêre intensie het nie, maar wel ‘n missionêre dimensie. Hierdie missionêre dimensie van dialoog word dan verstaan as te make met die relevante, gepaste, verstaanbare en geloofwaardige kommunikasie van God Drie-enig se kommunikasie met die self en die ander van ‘n ander geloof.

Die navorsing ontwikkel dan ‘n interreligieuse dialoogvaardigheidsmodel om op ‘n meer verhelderende wyse die prosesmatigheid en veelvlakkigheid van die soort dialoog, tesame met die groot uitdaging en eise aan vaardighede, aan te toon.

Die navorsing wil vervolgens die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit in twee gevallestudies ondersoek. Die vraag is of die manier waarop Christene van verskillende seksuele oriëntasies met mekaar omgaan, getuig van God Drie-enig se besigwees met elkeen. Die pad van ontwikkeling wat interreligieuse dialoog meegemaak het, tesame met die unieke weerlose ruimte wat dialoog bleik te skep, is vir die navorsing betekenisvol vir die sinvolle kerklike hantering van ‘n kontroversiële saak soos seksuele oriëntasie.

HOOFTUK 3

INTRA -GELOOFSGESPREK

3.1 Intra-geloofsgesprek: 'n werksdefinisie

Die navorser se keuse van die twee gevallestudies wat verken, ondersoek en beskryf word in hierdie navorsing, is grotendeels bepaal deur haar verstaan van die begrip “intra-geloofsgesprek.” ‘n Werksdefinisie word vervolgens gegee, sodat enige onduidelikheid by die leser teëgewerk word. Die begrip intra-geloofsgesprek word verstaan en gebruik as ‘n kerklike dialoog tussen twee of meer Christene, waar elkeen met ‘n eie identiteit en oortuiging, saam op weg gaan om mekaar te hoor en tot beter insig en begrip van mekaar te kom. Die intra-geloofsgesprek is dus ‘n spesifieke vorm van dialoog, wat slegs verskil van die interreligieuse dialoog vorm¹⁴, wat betref die gedeelde geloofsoortuiging van haar deelnemers. Hierdie gedeelde geloofsoortuiging by deelnemers aan ‘n intra-geloofsgesprek, is vir die navorser geleë in die Christelike belydenis van Jesus Christus as Heer en Saligmaker.

Die eenheid van die liggaam van Christus word as teologiese basis geneem in die verkenning van die intra-geloofsgesprekke wat plaasvind in die twee gevallestudies.

Die navorser stem saam met prof Klippiess Kritzing¹⁵ wat in een van die

¹⁴ Kyk op bladsye 35-36 van Hoofstuk 2, waar die begrip interreligieuse dialoog soos in hierdie studie gebruik, uitgespel word.

¹⁵ Prof Kritzing is ‘n missiologiese teoloog aan die Universiteit van Suid-Afrika. Die onderhoud is met hom gevoer by die Wêreldraad van Kerke se agste byeenkoms in Harare in Desember 1998 deur Erica Meijers, ‘n joernalis vir die Nederlandse radioprogram; “De Andere Wêreld van Sondagmorgen”.

onderhoude, die eenheid van die liggaam van Christus as 'n geskenk beskryf, wat uit die evangelie na die kerk kom. Hierdie geskenk van eenheid plaas 'n verpligting op die kerk om sigbaar oor alle grense van ras, taal, kultuur, denominasie, en watter grense daar ook nog mag wees, haar eenheid op te soek en te verwerklik. In hierdie studie word die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit, in twee gevallestudies ondersoek as bydrae tot die soeke na die vergestaltung van die eenheid van die liggaam van Christus oor nog 'n grens heen.

Vervolgens gaan hierdie intra-geloofsgesprek op twee vlakke verken word. Elk van die gevallestudies sal 'n vlak verteenwoordig. Die eerste vlak is die makrovlak, wat die intra-geloofsgesprek wat plaasvind in die ekumeniese beweging, dit wil sê tussen Christene van verskillende denominasies, verteenwoordig. Die Wêreldraad van Kerke (WRK) word gesien as 'n voertuig vir 'n ekumeniese intra-geloofsgesprek op makrovlak. Die WRK se Padare geleentheid rakende seksuele oriëntasie en homoseksualiteit, wat tydens haar Harare byeenkoms in Desember 1998 plaasgevind het, word as so 'n gevallestudie verken en ondersoek. Die tweede vlak is die mikrovlak, wat die intra-geloofsgesprek wat plaasvind tussen Christene van dieselfde denominasie, verteenwoordig. Die Nederduitse Gereformeerde Kerk se Wes-Kaapse Sinodale Kommissie vir Leer en Aktuele Sake se Adhoc Studiekommissie, het via 'n denominasionele intra-geloofsgesprek, riglyne vir 'n Bybelsgefundeerde pastoraat aan die homoseksuele naaste ontwikkel. Die Adhoc Studiekommissie word as gevallestudie op mikrovlak verken. Dit is vir die navorser belangrik dat die verkenning van die intra-geloofsgesprekke beide vlakke in ag neem, omdat die sigbare vergestaltung van die eenheid van die liggaam van Christus op alle vlakke van

die kerk se besigwees met mekaar moet plaasvind. Die navorsing wil vanuit 'n missiologiese perspektief, vasstel of die eenheid deur hierdie intra-geloofsgesprekke op beide vlakke bevorder is. Die vraag is of die manier waarop Christene van verskillende seksuele oriëntasies met mekaar omgaan, getuig van hul gedeelde geloofsbelydenis. En watter impak die vergestaltung van eenheid of die gebrek daaraan op die getuieniskrag van die kerk na buite het.

3.2 Gevallestudie een: Die Padare geleentheid van die WRK

Die WRK het hul vyftigste bestaansjaar gevier met hul agste byeenkoms in Harare, Zimbabwe, vanaf 3 tot 14 Desember 1998. "For almost two weeks, nearly five thousand people from every continent worked and worshipped, talked and listened, in formal sessions and informal encounters. In some way or another, this whole process related to the Council's aim 'to fulfill together their common calling to the glory of the one God, Father, Son and Holy Spirit' – specifically, 'to call one another to visible unity in one faith and in one eucharistic fellowship, expressed in worship and common life in Christ, through witness and service to the world, and to advance towards that unity in order that the world may believe' ¹⁶" (Kessler 1999:5) Hierdie kerndoelwit van die WRK om die verwerkliking en bevordering van die sigbare eenheid van die liggaam van die Christus, op te soek sodat die wêreld kan glo, is betekenisvol vir hierdie studie. Die duidelike missionêre dimensie van hierdie doelwit, beklemtoon die getuieniskrag wat die sigbare eenheid in die wêreld kan hê. Die program by hierdie Harare-byeenkoms is opgestel in ooreenstemming met hierdie doelwit. Vanuit 'n missiologiese perspektief is dit vir die studie duidelik dat ook by

¹⁶ Diana Kessler haal hier aan uit die WRK se Konstitusie, "I: Basis and III: Purpose and Functions".

die Harare-byeenkoms van die WRK, die verwerkliking en bevordering van eenheid prioriteit was. Die navorsing wil vervolgens fokus op die deel van die program wat bekend gestaan het as die Padare. "A totally new feature of this assembly, designed to permeate the official deliberations but separate from the decision-making aspects of the assembly, was the Padare. In the Shona tradition of Zimbabwe, 'Padare' means meeting place. It is a space for free exchange, common listening, sharing and deliberation. The WCC borrowed this concept for the assembly. The Padare was described as 'a new process, designed to help all participants' so that everyone's voice could be heard." (Kessler 1999:16) Vir die navorser het die Harare-byeenkoms via die Padare program in die besonder 'n ruimte geskep vir ekumeniese intra-geloofsgesprekke om onder andere¹⁷ plaas te vind. Daar was oor die vierhonderd Padare geleenthede wat bygewoon kon word. Wat van belang is vir die navorsing, is die twaalf geleenthede wat, "were designed to air tough topics for the churches, such as issues of human sexuality including homosexuality." (Kessler 1999:16) en die atmosfeer waarbinne dit plaasgevind het. Daar was kontroversie rondom hierdie saak van homoseksualiteit. "Media reports prior to the eighth assembly had cited disagreements among and within churches over homosexuality as potentially, the most explosive issue to be dealt with by delegates" (Stimson 1999:18). Die Ortodokse Kerke se "resistance to issues 'alien to their traditions such as intercommunion with non-Orthodox, inclusive language, the ordination of women, the rights of sexual minorities, and certain tendencies related to religious syncretism," (Kessler 1999:24) was bekend en duidelik. "Vladimir Shmaliy of the Russian Orthodox Church warned delegates that 'any move to develop a homosexual agenda would severely jeopardize Orthodox participation in the WCC.'" (Stimson 1999:18)

¹⁷ By die Padare geleenthede het ook uitruiling van inligting en netwerkbou in die besonder

Hierby het Zimbabwiese President Robert Mugabe se bekende siening rondom homoseksualiteit en die wetlike verbod op homoseksuele aktiwiteite die kontroversie versterk. ‘n Kompromie is getref tussen die WRK, met die betrokke Padare geleentheid en President Mugabe, dat die kampus van die Universiteit van Zimbabwe, waar die WRK byeenkoms en die Padare plaasgevind het, as ‘n neutrale ruimte gehandhaaf en eerbiedig sou word. Dit het beteken dat die homoseksuele mense wat deelgeneem het aan die Padare geleentheid en die WRK verrigtinge, openlik en vrylik kon beweeg op kampus. Buite die kampus was daar egter nie beskerming teen die wet en die gesindheid van Mugabe en ander nie. In ‘n onderhoud vertel ‘n gay deelnemer aan Erica Meijers¹⁸ dat hy die situasie onveilig vind en veral besorg is oor die veiligheid van die Zimbabwiese homoseksuele deelnemers van GALZ¹⁹, wat na afloop van die byeenkoms nie meer ‘n veilige ruimte het nie en moontlik geïdentifiseer kan word as gevolg van die mediadekking wat die saak kry. “A dozen Padare workshops focused on gays and lesbians in the church, and questions from journalists about homosexuality dominated the first few press conferences. Zimbabwean President Robert Mugabe, who has been outspoken in his condemnation of homosexuality, fanned the flames by telling several journalists that gays and lesbians attending the assembly had ‘come to the right place’ (a church meeting) to be ‘purged’ of their homosexuality.” (Stimson 1999:18) Die twaalf Padare geleentheid het dus in ‘n gespanne atmosfeer plaasgevind wat deur die kontroversie geskep is. Die navorser, wat self toegetree het tot ‘n proses van deelnemende waarneming, het opgelet dat die deelnemers aan en bywoners van hierdie geleentheid, oorwegend besoekers was. Baie min afgevaardigdes het die

plaasgevind.

¹⁸ Die navorser maak gebruik van onderhoude wat Erica Meijers tydens die Harare-byeenkoms opgeneem het vir die Nederlandse radioprogram; “De Andere Wêreld van Sondagmorgen”

¹⁹ GALZ staan vir “Gay and Lesbian Association of Zimbabwe”

geleenthede bygewoon²⁰. Die navorser vermoed dat die kontroversie rondom die saak van homoseksualiteit, vir die swak bywoning van afgevaardigdes verantwoordelik kan wees.

Dit is ook nie verbasend dat die saak van homoseksualiteit nooit die agenda van die byeenkoms gehaal het nie, alhoewel “..in plenary sessions, Padare streams and the hearings the issue of human sexuality has emerged as an important issue which faces the churches. It is clear that issues surrounding the understanding of human sexuality have divided and continue to divide some churches.” (Kessler 1999:145) Dit is vir die navorser veelseggend dat in die offisiële verslag van die byeenkoms, opgeteken staan, “to the great relief of everyone, Padare offerings on controversial topics were conducted in a spirit of respectful listening.” (Kessler 1999:16) Die studie wil vervolgens ondersoek instel na wie die “spirit of respectful listening” geopenbaar het en of ekumeniese intra-geloofsgesprekke rondom die saak van homoseksualiteit hier werklik plaasgevind het. Pieter Oberholzer, ‘n homoseksuele deelnemer aan die Padare het in twee onderhoude²¹, sy teleurstelling uitgespreek oor die gesprekke wat gevoer is. Volgens hom het ware dialoog nie plaasgevind nie, want ware gespreksgenote het nie deelgeneem nie. Die belewenis was “preaching to the converters”. Die deelnemers was oorwegend self homoseksuele Christene of Christene wat reeds pro-homoseksualiteit as ‘n Christelike alternatiewe seksuele lewenstyl sien. Verteenwoordigers van ander oortuigings en standpunte rakende homoseksualiteit het nie na vore gekom nie. Die navorser het ook tot hierdie

²⁰ Afgevaardigdes, deelnemers en besoekers was onderskeibaar op grond van ‘n toegekende kleur wat op ‘n identiteitskaart wat om die nek gedra is, aangebring is. Elkeen het so ‘n kaart gehad en gedra.

²¹ Erica Meijers het ‘n onderhoud gevoer met hom tydens die Harare byeenkoms en die navorser self het ‘n opvolg onderhoud met hom gevoer na afloop van die NGK se Wes-Kaapse Leer en Aktuele Sake se Adhoc Studiekommissie, wat die tweede gevallestudie is wat ondersoek gaan word, om sy ervaring van die Harare-byeenkoms se Padare geleenthede te hoor. Hy was betrokke by beide gevallestudies se intra-geloofsgespreksprosesse.

gevolgtrekking gekom vanweë die inhoud van die gesprekke by meeste van die Padare geleenthede. In die gesprekke is oorwegend inligting uitgeruil oor waar watter kerke in watter deel van die wêreld hulself bevind ten opsigte van hierdie saak. Baie stories van homoseksueles se pad met die kerk en die kerk se omgang met die saak, is gedeel. Daar is ook by 'n paar geleenthede strategieë uitgewerk oor hoe die Harare byeenkoms maksimaal benut sou kon word. By een van die Padare geleenthede het deelnemers saamgestem dat hulle nie beoog om 'n revolusie in Harare te begin nie, maar juis vra dat gesprek oor die saak op die agenda kom, sodat kerke daaroor kan begin nadink en praat. En soos Pieter Oberholzer uitwys, was die behoefte dat ook oor seksualiteit in die algemeen gepraat word en nie net homoseksualiteit spesifiek nie. “The issue did not make it to the assembly floor until the last day, during discussion of the resolution on human rights. Paul L. Sherry of the United Church of Christ (CSA) criticized the resolution for not mentioning discrimination against gays and lesbians. ‘Our support for human rights will ring increasingly hollow until we speak out against the violence done to our gay and lesbian brothers and sisters’ he said ‘Our silence in the midst of this violence is deafening.’” (Stimson 1999:18) Volgens die navorsing het die Padare geleenthede dus wel ruimte geskep vir ekumeniese intra-geloofsgesprekke om plaas te vind, maar was nie ondersteunend genoeg om die dialoog te realiseer nie. Die deelnemende waarneming en onderhoude wys ook uit dat kontroversie en 'n gespanne atmosfeer, wat deur die media en omgewing in stand gehou is rakende die saak, die toetrede tot dialoog gekniehalter het.

Die algehele tema van die byeenkoms, “Turn to God - Rejoice in hope” wat in die besonder die vyftigjarige bestaan van die WRK wou vier, deur beide refleksie oor die pad wat al gekom is en oor die pad vorentoe, het meeste energie opgeneem. Die

“Common Understanding en Vision” (CUV) proses het die broosheid van die eenheidsoeke binne die WRK en die ekumeniese beweging uitgelig. Daarom blyk dit dat prioriteit gegee is aan die soeke na ‘n gesamentlike visie wat in ‘n herverbintenis tot eenheid uitgedruk sou word²². ‘n Kontroversiële verdelende saak soos homoseksualiteit is dus volgens die navorser ter wille van die CUV proses opsy geskuif. Vir die navorser se verstaan het hierdie Padare geleenthede nie die ekumeniese eenheid bevorder nie. Christene van verskillende seksuele oriëntasies het nie werklik in dialoog getree om via die proses gesamentlik op weg te gaan om mekaar beter te leer ken en verstaan nie. Die gebrek aan suksesvolle ekumeniese intra geloofsgesprekke oor hierdie saak het ook die WRK se onvermoë om so ‘n kontroversiële saak binne hul eenheidsdoelwit geloofwaardig te hanteer, uitgewys. Die navorser wil vervolgens die tweede gevallestudie verken en ondersoek, alvorens beide gevallestudies aan die hand van die reeds ontwikkelde dialoogvaardigheidsmodel krities getoets en geëvalueer sal word.

3.3 Gevallestudie twee: Die Adhoc Studiekommissie

“Tydens sy (NGK) sitting van 1995 het die Sinode van Wes-Kaapland, na aanleiding van ‘n navraag uit die gemeente van Beaufort-Wes²³, ‘n historiese besluit geneem. Dit is om opnuut en indringend te besin oor die implementering van ‘n Bybelsgefundeerde pastoraat aan die homoseksuele naaste. Die onmiddellike doel van

²² Vir ‘n gedetailleerde uiteensetting van die gesamentlike visie sien Kessler 1999: 113-116.

²³ ‘n Homoseksuele lidmaat van die Beaufort-Wes NGK gemeente het ‘n brief aan die Kerkraad geskryf waarin hy om begeleiding gevra het om sy seksuele oriëntasie met sy Christelike geloof te versoen. Hy was ‘n meelewende lidmaat en die kerkraad en predikant het gevoel hulle het hulp nodig om hierdie saak te hanteer. Die Saak is na die Ring verwys en later na die Sinode, waar Dr. Carl Anthonissen en Ds. Tinus van Zyl, saam met Ds. Pieter Oberholzer ‘n voorstel gemaak het, wat aanvaar is en ‘n denominasionele intra-geloofsgesprek begin het.

die verslag was om pastorale riglyne te ontwikkel wat predikante in die praktyk van hul bediening kan help om in die gees van Christus met homoseksuele lidmate om te gaan. Wat die besluit histories en ook pastoraal sensitief maak, was dat dit van die begin af daarvoor voorsiening gemaak het dat homoseksuele lidmate direk by die navorsingsproses en die uiteindelijke opstel van die verslag betrek word. Die opdrag van die Adhoc Studiekommissie behels, so lui die besluit, 'dat ook homoseksuele lidmate betrek word ten einde die dialoog te bevorder, en te verseker dat daar nie net oor nie, maar ook met die homoseksuele naaste gepraat word'." (Sinode Agenda 1999:183) (eie hakies)

Vir die navorser het hierdie besluit om dialogies te werk te gaan in die besinning oor die implementering van 'n Bybelsgefundeerde pastoraat aan die homoseksuele naaste, 'n ruimte geskep vir 'n denominasionele intra-geloofsgesprek op mikrovlak, om plaas te vind. Die navorsing wil vervolgens hierdie vierjaarlange dialogiese studieproses wat die Adhoc Studiekommissie van die Wes-Kaap Sinodale Kommissie vir Leer en Aktuele Sake onderneem het, verken en ondersoek as tweede gevallestudie.

Die navorser het self op die Adhoc Studiekommissie gedien en dus ook hier toegetree tot 'n proses van deelnemende waarneming. Na afloop van die vier jaar en die Oktober 1999 sitting van die Wes- en Suid-Kaap Sinode, het die navorser onderhoude gevoer met vyf kommissielede. Die lede is gekies met die volgende kriteria in ag geneem:

- 1) deurlopende blootstelling aan die vierjaarlange proses²⁴
- 2) gelyke verteenwoordiging van beide
 - a) die vroulike en manlike belewenis van die proses²⁵

²⁴ Die navorsing fokus op die intra-geloofsgesprek as proses en het onderhoude gevoer met die lede wat die mees deurlopende blootstelling aan die proses gehad het.

b) die verskillende seksuele oriëntasies²⁶

Die navorser wil hierdie besonderhede onder die aandag van die leser bring, om deursigtigheid van die keuseproses te verseker. Die subjektiewe impak en deelname van die navorser aan die navorsing wil ook deur hierdie deursigtigheid gebalanseer word.

Vervolgens gaan die proses wat meegemaak is, verken word via die onderhoude²⁷.

Dit is betekenisvol vir die navorser dat hierdie Studiekommissie van die begin af verbind was tot dialoog, op grond van hul sinodale opdrag. Dit het meegehelp daartoe dat Christene van verskillende seksuele oriëntasie bewustelik gesoek is om op die kommissie te dien. Vanuit die onderhoude het dit geblyk dat die proses om kommissielede te kry, nie 'n maklike een was nie. Carl Anthonissen sê hieroor: “Ons²⁸ het 'n paar mense onmiddellik geïdentifiseer, want die Sinode het ons reg van koöptering gegee. En ons het besef dat ons mense sal moet kry wat op 'n manier gedwonge voel om wel die saak aan te pak ... die eerste fase van die proses is dat ons toe mense geïdentifiseer het wat ons gevoel het vir ons kan help met nadenke daaroor, navorsing daaroor. En dit het ons vir 'n rukkie nogal besig gehou, want daar was sekere mense wat deur die Sinode self aangewys was wat nie gewillig was daarna om regtig betrokke te raak nie en daar was mense wat ons gedink het ons meer sou help wat op die ou end nie regtig so betrokke geraak het nie. So die heel aanvanklike

²⁵ As feministiese teoloog het die navorser prioriteit gegee daaraan om die vroulike belewenis van die proses, saam met die van die manlike belewenis, na te vors. 'n Onderhoud is dus met die homoseksuele vrou, wat vir 'n tydperk deel was van die Adhoc Studiekommissie, gevoer.

²⁶ Daar is drie onderhoude gevoer met homoseksuele lede en twee met heteroseksuele lede en die navorser het haar bydrae gemaak deur 'n deelnemende waarnemingsproses.

²⁷ Aanhalings uit die onderhoude is verbatim.

²⁸ Hierdie “ons” verwys na Carl Anthonissen en Pieter Oberholzer oorwegend. Carl het die voorsitter van die Adhoc Studiekommissie geword en Pieter was die homoseksuele lidmaat wat deur die Sinode benoem is om op die kommissie te dien.

proses was 'n proses van uitsortering en identifisering ... Daar is twee goed wat ons onmiddellik besef het belangrik is, ons moenie by die samestelling van die Studiekommissie net ouens op die rand gaan vat nie. Ons moet ook ouens wat 'n soort erkenning geniet by die Kerk en wat waardeur word deur die Kerk en wat invloed het in die Kerk, betrek. En dis waarom ons onder andere vir Prof Danie Louw betrek het”.

Die homoseksuele persone wat gedurende hierdie eerste fase betrokke geraak het by die Studiekommissie, sê daaroor: “Ek het betrokke geraak by die kommissie omdat my baie goeie vriend, Pieter Oberholzer, vreeslik graag iemand wat 'n vrou is en wat ook gay is en wat hy vertrou om saam met hom in die proses te gaan, wou hê ... ook omdat ek meer en meer betrokke raak by die geskiedenis van gay mense in my eie Kerk en ook van my vriende wat weier om Kerk toe te gaan, bewus geraak van die geweldige leemte wat gay mense in die Kerk deur jare ondervind het ... meeste Kerke se, of gebrek aan enige positiewe belangstelling in die wel en weë van gay mense, of 'n direkte afsku daarin en die beklemtoning van die sondigheid daarvan. En ek dink omdat ek al in my veertigs is en 'n redelike pad geloop het en ook baie seker is van my eie geloof, het ek amper 'n soort roeping begin ervaar in die laaste tyd om die stories van gay mense te hoor en vir die Kerk te sê ... ek kan nie meer stilbly nie, want daar is goed wat kan verander. Maar dit gaan net verander as beskaafde mense die moed het om hul stories te vertel ... gevoel het my stem kan gehoor word, daar is 'n plek om te praat.”

Nog 'n ander een vertel, “Ek is genader deur Carl Anthonissen en dit was op grond van drie aspekte. Die eerste een was dat hulle 'n sielkundige inset gesoek het wat basies daardie faset van die hele onderwerp kan hanteer. Die tweede ding was ek dink my bietjie teologiese agtergrond het vir my so half geplaas binne die domein wat daar

gewerk is binne die kommissie of ten minste 'n bietjie van 'n verstaan van die hele besigheid. En ek dink die derde ding was dat ekself gay is en deur die hele proses gegaan het en dit deel van die kommissie se opdrag was om gay persone te betrek, veral om in diepte die regte verstaan te kry.”

Na die samestelling van die Studiekommissie afgehandel is as eerste fase, het hulle op 'n gereelde basis begin vergader wat die volgende fase verteenwoordig. Die homoseksuele lede het “'n baie belangrike rol begin speel in die sin dat hulle, en 'n mens verstaan dit, wou weet waar ons almal staan. Ek bedoel dit moes ook 'n ruimte word wat nie net 'n onpersoonlike ondersoekspan nie, maar 'n ruimte word waarin almal tuis voel en spesifiek die gay ouens,” sê Carl Antonissen. Die volgende fase in hierdie gespeksproses was dan om mekaar beter te leer ken.

Tinus van Zyl vertel, “Ja dit was 'n interessante tyd vir 'n mens in die sin dat 'n mens maar almal ly aan 'n soort homofobie, dat ons maar almal bang is vir die goed en daar is veral, aanvanklik was daar by my 'n, ek wil dit amper nie 'n vrees noem nie, maar of ek was nie lus daarvoor om gestigmatiseer te word ... ek was nie lus vir die stigma daaraan of dat mense my 'n 'label' sal gee nie. En ek was nogal skrikkerig vir die sinode, wat mense nou, veral omdat ek 'n studenteleraar is, wat 'n ma en 'n pa of 'n ouderling kan sê: maar hoe kan daai ou nou 'n studenteleraar wees as hy sulke liberale standpunte het oor gaywees? Maar deur die proses het ek, het dit my gehelp om rustiger te word daaroor en te weet maar ons skuld dit aan die evangelie en ons skuld die evangelie aan ander mense ... Dit het my bietjie genees daarvan om bang te wees daarvoor en openliker te wees oor wat my standpunt is. Hoe ek daaroor dink en die Bybel verstaan daaroor. Omdat ek ook in die proses, dit het my ook genees, dit is nie maar net nie. Dit is omdat daar gay mense ook in die kommissie was, wat ek leer ken het as Christene en wat ek leer ken het as mense met 'n groot 'dedication' en so en

wat dit bevestig het dat alle gay mense nie roekelose mense is wat ver van God af wil leef nie, met ander woorde dis medebroers en susters.”

Hierdie leerken fase het ook frustrasie ingehou. Elize van Wyk vertel, “Die proses het my aan die begin nogal gekwel omdat dit vir my gevoel het soos ‘n spiraal wat om en om en om dieselfde begin gedraai het die heeltyd. Daar is telkens bymekaar gekom, stories gedeel, almal het mekaar soort van hartlik welkom laat voel, maar ek het ‘n hele paar van die eerste kere gevoel ‘nothing is really happening’ ... ek het baiekeer na so ‘n vergadering met Pieter gepraat wat baie ongeduldig was en vir my gesê die onderneming wat ons met mekaar gehad het, die vorige keer om sekere take te doen, is nie gehou nie ... En ek het ook gesien dat ‘n persoon soos Pieter eintlik die heeltyd aanvoorwerk en ‘moan’werk gedoen het en ‘n klomp van die huiswerk eintlik op homself geneem het, omdat hy gevoel het as hy nie vuur bly maak nie gaan daar niks gebeur nie ... So vir my, as ek die proses vanuit ‘n leke posisie beskou, sal ek sê dit was baie sporadies en ongestruktureerd en soms baie onbevredigend.”

Meeste lede het in hul onderhoude melding gemaak van vrese en frustrasies in die proses soos dit van ‘n leerken fase na ‘n doen fase ontwikkel het. Party het gevoel omdat dit ‘n vier jaar proses was, was daar aanvanklik nie soveel druk om te produseer nie. Vir die navorser was dit opvallend dat die homoseksuele lede voortdurend ‘n dringendheid om aan die werk te kom openbaar het. Dit wil sê navorsing te begin doen, wat in diepte verslag nie net óór die homoseksuele lede nie, maar mét hulle moontlik sou maak. ‘n Hoër vlak van ‘commitment’ tot die uitvoer van take was by hulle teenwoordig. Die navorser vermoed dat die volgende faktore ‘n rol kon speel. Die ander lede van die Studiekommissie moes nie net ‘n proses betree waarin hulle homoseksuele lede leer ken het nie, maar ook ‘n proses waarin hulle by die breë kerklike publiek verdag gemaak is oor hul betrokkenheid. Onder andere het

die navorser self byna haar werk by die Multi-dissiplinêre Bediening ten opsigte van Prostitusie verloor, weens kommer oor haar betrokkenheid by die onderwerp en die Studiekommissie²⁹.

Die feit dat die proses wel 'n vierjaarlang een was, het dit moontlik gemaak dat met verloop van tyd, die lede mekaar leer vertrou het en dat gesamentlik op weg gegaan kon word om die verslag te produseer. Verskeie lede onthou pertinent 'n draaipunt rakende die vertrouensverhoudinge onderling, wat in die proses gekom het.

Carl Anthonissen vertel, "Ek onthou later in die proses tog 'n moment waar ons meer openlik vir mekaar moes sê waar ons staan en dit was bevrydend ... En ek dink die moment wat ons half daardie bruggie oorgegaan het of daardie hekkie oorgegaan het, het die proses makliker geloop."

Abraham le Roux brei uit hierop, "Van die gay lede op die kommissie was nog 'n bietjie half bevraagtekenend ten opsigte van die lede wat nie was nie en dit was nogal op 'n stadium 'n belangrike fase vir my waar almal basies moes sê waar hulle staan. En ek dink dit is nogal 'n keerpunt in die ontwikkeling van die kommissie, waar elkeen baie eerlik sy opinie kon uitspreek. En daar was 'n variasie van opinies en ek dink toe ons mekaar half begin vertrou, toe het die proses vir my 'n ander rigting begin inloop ... En dit is amper asof daardie oorspronklike bindingsfase eers moes plaasvind ... voordat ons werklik by die werk kon uitkom."

Die leer ken fase is dan afgesluit met die basiese vertrouwe wat onderling tot stand gekom het.

Die proses het toe by die doen fase uitgekom. 'n Belangrike deel van die doen fase was dan volgens meeste lede, die identifisering van belangrike terreine om die

²⁹ Vir meer besonderhede kan die Oktober 1996 Notule van die Multi-dissiplinêre Bediening t.o.v. Prostitusie gelees word.

onderwerp en opdrag so volledig en uitputtend moontlik na te vors. Die toedeling van spesifieke terreine aan lede om op te werk het gevolg. “Elkeen het sy stukkies gekry en elkeen het dit begin doen en toe het die hele proses ook vir my drasties begin versnel na waar elkeen toe geleentheid gekry het om sy stuk voor te berei, aan te bied en op die ou end te verwerk na die finale verslag toe”, vertel Abraham ook.

Dit is vir die navorser betekenisvol dat die hele Studiekommissie volle eienaarskap aanvaar het vir die volledige finale verslag. Hulle het dit beskou en beleef as die resultaat van die groepswerk. Selfs Pieter Oberholzer wat volgens meeste lede die hardste gewerk het oor die vier jaar vertel, “Dit was ‘n slyt aan mekaar, dit was ‘n proses van regtig mekaar se leefwêreld leer verstaan en begryp waar elkeen vandaan kom. En dit het uiteindelik vir my daartoe gelei dat die eindproduk vir my na vier jaar daardeur veel meer deurleef en ook veel meer, jy kan regtig nie sê die eindproduk is een persoon se groot inset nie. Dit is ‘n groeps, deur en deur ... Dit is vir my die waarde daarvan dat jy kan sê dit is ‘n evolusionêre proses waar die verskillende agtergronde en ook teologiese kundigheid van almal wat daar gesit het en persoonlike kundigheid bygedra het totdat ons ‘n eindproduk bereik het.”

Die doen fase is dan afgesluit met die produsering van die finale verslag. Die proses wat die verslag as eindproduk dan self meegemaak het, dit wil sê die hantering daarvan deur die Sinodale Kommissie vir Leer en Aktuele Sake, die reaksie wat dit in die media uitgelok het en die voorlegging en verloop daarvan by die Wes-Kaapse Sinodesitting self, word nie in hierdie navorsing verder op ingegaan nie³⁰.

³⁰ Die proses wat die finale verslag self meegemaak het val buite die fokus van hierdie navorsing betreffende die intra-geloofsgesprek. Die navorser vind tog dat die proses wat die verslag meegemaak het, navorsingswaardig is. Daar is genoeg om te verken veral in die lig van die voorstel wat op die ou einde goedgekeur is deur die Sinode, ten spyte van al die kontroerse en spanninge. Die volledige verslag, met media artikels en die vyf onderhoude wat ook iets hieroor deel, is by die navorser beskikbaar vir nadere ondersoek.

Die evolusionêre aard van die gespreksproses, wat in die Studiekommissie meegemaak is, het in die onderhoude self en ook deur die navorser se deelnemende waarneming duidelik na vore gekom. Opsommenderwys kan gesê word dat vir die Studiekommissielede het die gespreksproses veral twee dinge benadruk.

Die eerste was dat die afbreek van vooroordele en wanopvattinge en 'n verandering van gesindhede baie meer effektief plaasvind via die blootstelling aan so 'n gespreksproses waarin die leefwêreld van die deelnemers betrek word.

Pieter Oberholzer sê hieroor, "Kennis alleen oor 'n onderwerp gaan nie vir jou bring by verandering nie ... dat dialoog met mekaar is nie net 'n poneer van sekerhede wat jy het oor 'n onderwerp maar dat daardie sekerhede alleen oordraagbaar is binne die proses van interaksie, van luister na mekaar en mekaar se leefwêreld inbeweeg."

Die tweede was dat die nood van die homoseksuele naaste via die gespreksproses sterker na vore gekom het.

Abraham le Roux sê hieroor, "Ten spyte van die feit dat ek dit gedoen het omdat ek geglo het daar moet 'n proses wees vir die goed, het ek besef toe ek in die kommissie sit, hoe geweldig belangrik dit is. Omdat dit te doen het met mense wat halwe lewens lei omdat hulle hulself verwerp, omdat hulle hulself verskeur elke dag. En ek dink as ons net 'n glimps kan hê van wat die implikasies is van die Kerk se opinie oor homoseksualiteit dan sal ons almal sit en dag en nag werk. En die kommissie het vir my geleentheid gegee om wel bietjie in te loer in daardie wêreld in ten spyte van die feit dat ek terapeuties ook daarmee te doen het, het ek 'n beter blik daarop gekry en besef hoe essensieel is hierdie proses."

Beide Carl Anthonissen en Tinus van Zyl vertel ook van mense wat hulle genader het en met hulle hul worsteling gedeel het na aanleiding van hul betrokkenheid by die Studiekommissie en ook na preke wat hul daarna oor die onderwerp gewaag het en

watter impak dit op hulle gehad het. Hulle het besef die behoefte en nood is ook nie net by die homoseksuele Christene nie, maar sluit broers, susters, ouers, familieleden en vriende in. En hulle het meer en meer hiervan bewus geword via die proses. “Die feit dat jy wel betrokke was het daai gaping vir mense geskep en van hulle het gekom en dit het ook my siening, my gevoel, my betrokkenheid by die hele ding meer verander en intensief gemaak,” sê Carl Anthonissen.

Die navorser wil dit waag om te sê dat die evolusionêre aard van hierdie proses juis dui op die transformerende krag wat in ‘n intra-geloofsgesprek opgesluit lê. Die toetrede tot hierdie intra-geloofsgesprek het volgens die navorser ‘n transformerende impak gehad op al die deelnemers daaraan, al was die impak nie by almal in dieselfde graad nie.

Ten slotte gaan die riglyne en vaardighede wat in die onderhoude uitgekom het, om so ‘n denominasionele intra-geloofsgesprek te skep en mee te maak, weergegee word. Die navorser vind dit van groot belang omdat hierdie navorsing juis ‘n bydrae wil maak om Christene te bemagtig om toe te tree tot ‘n dialoogproses. In hierdie vier jaar proses het die kommissieleden dus ‘n ervaring meegemaak van ‘n intra-geloofsgesprek en is hulle verstaan van watter riglyne en vaardighede vir hulle uitstaan, baie bruikbaar.

Die antwoord wat in elke onderhoud gegee is op die vraag, *“Is daar riglyne en vaardighede wat u sou wou deurgee vir ander wat ook so ‘n proses sou wou skep en meemaak?”*, gaan nou kortliks weergegee word.

Elize van Wyk antwoord, “Ek dink dat as ‘n mens aanvanklik deegliker sou beplan, met ander woorde dat die kerngroep van so ‘n komitee baie duideliker ‘n pad vorentoe beplan. Nou ek weet dit is moeilik want dit was ‘n leerskool, ons moes almal leer soos dit ontwikkel het, maar ek het tog die idee gekry dat daar baie lukraak gewerk is

en ek is seker dat na, in elke geval hierdie geskiedenis van hierdie bepaalde komitee ... sou 'n mens definitief 'n raamwerk kan skep waarbinne 'n mens baie vinniger sou kon leer. Die ander ding noem ek 'commitment' ... So as mense werklik wil hê 'n proses moet slaag, moet hulle van meet af aan 'n amper bomenslike 'effort' maak tot 'commitment' en daardie 'commitment' beteken as ek huiswerk kry gaan ek dit doen, as ek 'n 'date' het met die groep gaan ek daar kom al breek my kar of al is ek nie lus nie ... En ek dink 'n ander ding ... is dat 'n mens op een of ander manier 'n groter uitreik van ons na julle sal hê ... 'n groter emosionele betrokkenheid in integriteit dat 'n mens voel hierdie mens is langs my, hy is nie oorkant my nie ... Dit is tog 'n 'skill' om vir iemand te laat voel jy is werklik deel van hierdie groep, jy is nie die objek van my studie nie."

Tinus van Zyl antwoord, "Die eerste vaardigheid ... wat moet aandag kry is om mense te leer om die Bybel te lees ... so om mense te leer om regtig die Bybel in sy konteks te gaan lees ... En dan die tweede ding wat vir my gaan is oor verhoudinge, met ander woorde om gay vriende te hê en gay mense in te nooi in jou gesprekke en bybelstudiegroepe ... Dit gaan daaroor dat ons regtig moeite moet maak om ook ander Christene te leer ken en te hoor wat sê hulle ... En dat daar gesprek moet kom en gay mense saam begin praat, want jy redeneer net anders en praat net anders as jy daarmee sit en dink en vir 'n mede-Christen iets sê wat jou standpunt is."

Carl Anthonissen antwoord, "Een van die eerste goed wat ek geleer het en wat ek graag vir mense sou sê wat onontbeerlik is ... is blootstelling. Dit is nou nie 'n vaardigheid nie, maar ten minste 'n instelling, 'n lewenshouding wat basies is ... Daar is geen plaasvervanger vir direkte blootstelling, van aangesig tot aangesig ontmoeting, van na mekaar se stories luister, van mekaar se gesigte sien ... Dit het vir my 'n geweldige belangrike riglyn of rigtingwyser geword ... moenie met jou

vooroordele kom of soos jy selfs groot geword het ... vind self uit. Steek die grens oor, ontmoet mense. Dit is die enigste manier waarop jy sal beter verstaan en miskien 'n hart kry vir mense. Dan daarmee saam ... is dat 'n mens ook op teoretiese vlak ... jou inlig ... Soveel as moontlik inligting inwin oor die verskynsel ...hoe praat die Bybel daaroor ... 'n verantwoordelike hermeneutiek ... dat ons die Bybel op 'n verantwoordelike manier lees ... en dit beteken ons moet die Bybel in konteks lees ... Ook 'n ander riglyn is, ek het die waarde geleer, ja weereens oop te wees. Jy weet dat 'n mens nie vasgevang bly van jou eie tradisionele beskouinge nie, maar dat jy jou as Christen 'n verantwoordelikheid het om te groei ... ons moet bereid wees om te leer en dit op 'n manier van toepassing maak.”.

Abraham le Roux antwoord, “Ek dink dat die fases wat ons so voel-voel deurgegaan het en self so ontdek het soos wat ons aangegaan het, dink ek moet 'n mens terugkyk en amper verfyn. En riglyne sou wees byvoorbeeld ... dat voordat hulle enigsins begin sê wat is die ‘job’ wat ons gaan doen en hoe gaan ons dit doen, moet hulle ... die groep so vinnig as moontlik definieer, die groep moet so vinnig as moontlik op 'n breë redelik gereelde basis met mekaar omgaan en hulle eie vrese, hul eie vooroordele, hul eie goeters op die tafel sit. So met ander woorde dat daar 'n groepskohesie kan ontstaan, dat daar 'n vertrouensverhouding kan ontstaan en dat hulle self deur 'n groeiproses gaan. Vaardighede sal insluit ... sekere basiese literatuur ...goeie gekondenseerde inligting deurgegee word aan almal sodat 'n mens nie met ‘basics’ hoef te stoei ... Dan sal dit help as daar iemand is wat goeie fasileringsvaardighede het binne-in so 'n tipe van groep om sorg te dra dat almal by is, dat daar nie mense uitval of wat nie kan bykom of dat daar nie antagonistiese gevoelens miskien in so 'n groep bly nie ... Hoe vinniger 'n mens daardie goeters uitsorteer ... hoe vinniger sal mense werklik sinvol kan saamwerk en ook basies 'n

paradoksale impak hê dat mense later meer kan verskil, met ander woorde dat hulle nie bang is om te verskil nie. Dat hulle met ander woorde kan stoei binne in die ding ... en op die ou einde iets kry wat baie meer realiteitsgeoriënteerd is.”

Pieter Oberholzer antwoord, “Daar moet in enige gesprek absoluut ‘n gevoel geskep word van eweredigheid ... van wedersydse respek, wedersydse ‘compassion’ van waar die ander persoon is. Daar moet op geen moment die leiers en die volgers, of die praters en die toehoorders, of die wat reg is en die wat verkeerd is, wees nie. Dan kan gesprek nie plaasvind nie. As ‘n mens nie ingaan daarvan met ‘n oop gemoed om regtig wil weet wat gebeur nie, dan is die gesprek nie moontlik nie. Dit is die ... twee dinge wat ek dink ontsettend belangrik is, die absolute liefdevolle respek en eweredigheid ... Ek dink ‘n vaardigheid wat ons gemis ... is dat daar moet aangespreek word ... dat daar ‘n gespreksleier is wat tred hou. Ons het te veel tien maal herhaal wat al anderkeer gebeur is ... Ek dink ook ... dat mense moeite moet doen om hulself te informeer oor die onderwerp. Vir so ‘n gesprek om te slaag ... wat nodig is is kennis en dat mense hulself moet informeer ... oor die ‘basics’ van die onderwerp. Gewone ‘gespreksskills’ ... elkeen ‘n kans kry om te sê wat hy voel oor hierdie onderwerp is ook belangrik.”

Dit was dan die riglyne en vaardighede wat uit die onderhoude na vore gekom het wat van groot belang is vir die skep en meemaak van so ‘n intra-geloofsgesprekproses.

Vervolgens gaan hierdie twee gevallestudies aan die hand van die reeds ontwikkelde dialoogvaardighedsmodel krities getoets en geëvalueer word. Die navorser wil poog om die data wat deur hierdie gevallestudies ingevorder en beskryf is, krities te toets sodat die unieke weerlose ruimte wat dialoog blyk te skep, ondersteun kan word as betekenisvol vir die sinvolle kerklike hantering van hierdie kontroversiële saak van seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit.

3.4 Kritiese evaluering van gevallestudies

Die raamwerk waarbinne die dialoogvaardigheidsmodel geplaas word in hierdie navorsing, is dié van ‘n “two-sided project”³¹. Dit is vir die navorser belangrik dat die kritiese evaluering van die twee gevallestudies aan die hand van hierdie ontwikkelde dialoogvaardigheidsmodel, sal begin by hul raamwerke. Dit is reeds by die raamwerk wat bepaal word of die hele geloofsgemeenskap se groei via die vrugte van ‘n geslaagde dialoogproses, beoog word. Vir die navorser, wat die eenheid van die liggaam van Christus as basis neem vir die intra-geloofsgesprek, verseker ‘n “two-sided” raamwerk dat die eenheid opgesoek en bevorder word. En vanuit ‘n missiologiese perspektief is hierdie eenheidsbevordering onontbeerlik vir ‘n geloofwaardige getuieniskrag na buite.

Die betrokke Padare geleenthede het volgens die navorsing nie binne so ‘n “two-sided” raamwerk plaasgevind nie. Alhoewel die intensies tot eenheidsbevordering daar was, het die praktyk uitgewys dat die twaalf Padare geleenthede in isolasie plaasgevind het, met ander woorde daar was geen twee-rigting kommunikasie met die breë geloofsgemeenskap nie. Die belang van ‘n formele, op die agenda besigwees met hierdie kontroversiële saak is misgekyk. En die Padare raamwerk was dus eerder een wat ‘n informele ontmoetingsruimte geskep het wat volgens die navorser nie die intra-geloofsgesprekke benut of deurgevoer het nie. Die bevordering van eenheid op ekumeniese vlak rondom hierdie kontroversiële saak, het dus nie volgens die navorser regtig gebeur nie.

³¹ In Hoofstuk 2, punt 5 word hierdie raamwerk in meer besonderhede bespreek.

Die Studiekommissie se proses het weer in teenstelling hiermee wel 'n raamwerk gehad wat verseker het dat die hele Wes- en Suid-Kaap Sinode geraak is en gegroei het via die verslag as produk van die intra-geloofsgespreksproses. Daar was tweerigting kommunikasie met die betrokke breë geloofsgemeenskap. Die feit dat die intra-geloofsgesprek amptelik aangemoedig is en vier jaar kans gekry het om te gebeur en tot 'n verslag gekom het wat gedien het op die sinodale vergadering, het die bevordering van en soeke na eenheid binne die betrokke denominasie, rondom die saak van homoseksualiteit gestimuleer.

Vervolgens gaan gekyk word na die drie fases van die dialoogvaardigheidsmodel en in hoe 'n mate die gevallestudies hierdie fases beleef het aldan nie.

Fase een of die toetrede tot dialoog as ontmoetingsgebeure, het hoofsaaklik te doen met die skep van 'n ruimte waarbinne mense mekaar kan leer ken, sodat wanopvattinge en verkeerde persepsies uit die weg geruim kan word.

Die Padare geleentheid het geslaag daarin om 'n ruimte te skep, maar nie om mense van verskillende seksuele oriëntasies binne hierdie ruimte te laat ontmoet nie. Daar het dus weinig afbreek van wanopvattinge of verkeerde persepsies gebeur. Die tydsduur van elke Padare geleentheid was ook veels te kort om meer te vermag as bloot die skep van 'n ruimte.

Die Studiekommissie daarenteen het weer die tyd gehad om via die intra-geloofsgespreksproses mekaar te leer ken en wanopvattinge en verkeerde persepsies af te breek. Die navorser wil egter die Studiekommissie kritiseer op grond van hul gebrek aan doelbewuste afbreek van wanopvattinge en verkeerde persepsies. Die toetrede tot hierdie intra-geloofsgesprek het volgens die navorser nie die ontmoetingsgebeure as prioriteit en eerste fase gehad nie. Dit het daartoe gelei dat

onnodige frustrasies deel van die proses geword het en dat vertroue in mekaar stadiger ontwikkel het as wat dit kon. Die belang van die kennis en vertroue aangaande mekaar as eerste stap is misgekyk.

Fase twee of die onderskei van waardes en die verwerk van inligting, het hoofsaaklik te doen met die duidelike begrip van verskille en ooreenkomste tussen die deelnemers, die gesamentlike uithaal van wat waardevol is en die terugneem daarvan na die eie geloofsgemeenskap.

By die Padare geleenthede het wat waardevol is vir deelnemers na vore gekom en is nuwe ervarings en inligting teruggeneem na die eie geloofsgemeenskappe toe. Die gespreksproses wat hiertoe gelei het was egter nie dialogies in die ware sin van die woord nie. Daar is nie 'n verskeidenheid van opinies en standpunte van mense van verskillende seksuele oriëntasies op die tafel geplaas nie.

By die Studiekommissie het die deelnemers weens 'n stadige ontwikkeling van vertroue nie regtig fase twee ten volle meegemaak nie. Daar is meer geneig om eerder die ooreenkomste as die verskille uit te lig. Abraham le Roux vat dit goed saam, "As ek een iets negatiefs kan sê van die kommissie is dat ek dink ons was nog partykeer te versigtig vir mekaar se tone en miskien harder kon praat en dat ons miskien te vinnig self gesmeer het en te ordentlik was." Die navorser wil dit waag om te sê dat as fase een meer doelbewus en as eerste prioriteit benader is in hierdie intrageloofsgesprek, sou fase twee in meer diepte ook gebeur het, dit wil sê, meer gestoei, meer uitsifting van wat waardevol is en 'n nog meer realistiese verslag as produk opgelewer het.

Fase drie of die relasionele verkenning van nuwe vrae, het hoofsaaklik te doen met die gesamentlike verkenning van sulke nuwe vrae en uitdagings wat via die proses self na vore gekom het.

Vir die navorser is hierdie fase laaste, juis omdat soveel vertroue en begrip benodig word om 'n relasie tussen mense van verskillende seksuele oriëntasies te vorm, waaruit gesamentlik risiko's geneem kan word om nuwe grond te betree.

Die Padare geleentheid het glad nie hierby gekom nie. Daar was geen relasie van waaruit nuwe vrae ondersoek en verken kon word nie.

Die Studiekommissie het volgens die navorser ook nie 'n fase drie beleef nie. Die relasies wat gevorm is tussen die lede het nie die neem van risiko's om nuwe vrae te verken, ondersteun nie. Die spesifieke opdrag aan die Studiekommissie om verslag te doen oor 'n Bybelsgefundeerde pastoraat aan die homoseksuele naaste, het ook meeste van die tyd en energie opgeneem teen die einde. Die Studiekommissie het dus nie gesamentlik nuwe vrae ondersoek en verken nie.

Vanuit hierdie kritiese evaluering van die twee gevallestudies aan die hand van die dialoogvaardighedsmodel se drie fases, wil die navorser vervolgens dan die hipotese dat daar 'n gebrek aan dialoogvaardighede en riglyne bestaan in die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie en spesifiek homoseksualiteit, toets.

By die Padare geleentheid was daar 'n gebrek aan dialoogvaardighede en riglyne. Neem as voorbeeld; hul bymekaarkomplek was nie baie veilig en ontspanne nie en deelnemers van verskillende seksuele oriëntasies was dus nie vrymoedig om mekaar regtig te leer ken en hul stories met mekaar te deel nie. Die vaardighede wat volgens die navorser duidelik ontbreek het is:

- deeglikheid en sensitiwiteit by die opstel van riglyne

- verbintenis van deelnemers tot die ontmoetingsgeleenthede
- vaardigheid om kreatief met die spanning tussen dialoog en getuienis om te gaan deur oop te bly vir mekaar en te wil leer

Die ekumeniese intra-geloofsgesprek rondom homoseksualiteit het dus nie in hierdie Padare geleenthede geslaag nie, juis weens die gebrek aan dialoogvaardighede. Die hipotese word dus as waar bewys in hierdie gevallestudie.

Die Studiekommissie het ook 'n gebrek aan dialoogvaardighede en riglyne getoon. Neem as voorbeeld die stadige ontwikkeling van vertroue tussen die lede van verskillende seksuele oriëntasies. Vir fase een het hulle dus nie aandag gegee aan die riglyn dat die geslaagdheid van hierdie fase afhang van die wedersydse vertroue en begrip wat deur die deelnemers en hul stories geskep word nie. Die vaardighede wat hier ontbreek het is:

- organisatoriese vaardighede vir die beplanningsgedeelte
- deeglikheid en sensitiwiteit by die opstel van riglyne
- vaardige kommunikasie van die eie storie, wat eg, eerlik en vanuit 'n medemenslike liefdevolle gesindheid oorgedra word

In fase twee het die Studiekommissie ook nie aandag gegee aan die riglyne dat die deelnemers geskool moet wees in die fynere nuanses van hul spesifieke seksuele oriëntasie om hul voor te berei om te kan onderskei tussen verskille en ooreenkomste en om die ervaring en lesse wat so geleer word op 'n opvoedkundige wyse na die eie geloofsgemeenskappe terug te neem en te deel nie. Die vaardighede wat hier ontbreek het is:

- analitiese vaardighede om te kan onderskei en uit een te sit watter verskille en moontlike ooreenkomste ter sprake is en by watter sake verreken moet word

- vaardigheid met die aanwending van die verbeelding op 'n manier wat God vertrou en bereid tot verkenning en waagmoed is

Die Studiekommissie het nie 'n fase drie betree nie, juis ook weens 'n gebrek aan riglyne en vaardighede. Die navorser bevind ook dan dat hierdie gevallestudie die hipotese as waar bewys.

3.5 Samevatting

In hierdie hoofstuk is 'n werksdefinisie gegee vir 'n intra-geloofsgesprek. Die definisie is as bepalend vir die keuse van die betrokke twee gevallestudies uitgewys. Die makro- en mikrovlakke waarop 'n intra-geloofsgesprek gevoer kan word, is uitgelig. Die eenheid van die liggaam van Christus is as teologiese basis vir die intra-geloofsgesprek gestel. Die eerste gevallestudie is verken, ondersoek en beskryf as 'n voorbeeld van 'n ekumeniese intra-geloofsgesprek op makrovlak. Die tweede gevallestudie is verken, ondersoek en beskryf as 'n voorbeeld van 'n denominasionele intra-geloofsgesprek op mikrovlak. Beide gevallestudies is krities geëvalueer aan die hand van die reeds ontwikkelde dialoogvaardigheidsmodel. Die resultaat is gebruik om die hipotese dat daar 'n gebrek aan dialoogvaardighede en riglyne bestaan in die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit, te toets. Die gebrek aan riglyne en vaardighede is in beide gevallestudies dan weergegee en die hipotese is as waar bevind in die gevallestudies. Die navorsing gaan vervolgens die dialoogvaardigheidsmodel, as praktykmodel aanbied, as 'n eerste poging wat gebruik kan word om die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie, kerklik te bevorder. Die vraag is of hierdie

dialogoogvaardigheidsmodel, die komplekse aard van seksuele oriëntasie en die verdelende impak daarvan tussen Christene kan aanspreek. Kan dit 'n teologies verantwoorde instrument wees wat Christene van verskillende seksuele oriëntasies bemagtig om met mekaar op weg te gaan, die eenheid van die liggaam van Christus meer sigbaar uit te leef, sodat die wêreld kan glo?

HOOFSTUK 4

‘n PRAKTYKMODEL

4.1 ‘n Uitdaging vir die teologie en kerk

Die navorser beskou die realiteit van diversiteit rakende mense se seksuele oriëntasies en die verskeidenheid van die gepaardgaande seksuele lewenstyle waarin dit uitgeleef word, as ‘n groot uitdaging vir die teologie en vir die kerk om te hanteer. In hierdie hoofstuk wil die navorser vervolgens die reeds ontwikkelde dialoogvaardighedsmodel aanbied as ‘n model wat prakties op beide teologiese en kerklike vlakke, die sinvolle hantering van hierdie diversiteit kan bevorder. Die navorser het dit eens met Prof. Daniël Louw dat, “Theology is a science because it focuses on that understanding and explanation which strives to establish a *relation* between God and human beings (encounter). It is a hermeneutical science which concerns the interpretation and translation of God within contexts. Theology, thus, is not solely about God, but about the relationship between God and humans. It also tries to link our human quest for humanity and significance to the presence and will of God.” (1998:26) Vanuit hierdie verstaan van teologie, wat ten diepste die relasie tussen God en mense in verskillende kontekste, as studieveld neem, kom missiologie, as teologiese vakdissipline, in die besonder na vore as die spesifieke besigwees met God as die *missio Dei*. “Rather, mission is *missio Dei*, which seeks to subsume into itself the *missiones ecclesiae*, the missionary programs of the church. It is not the

church which ‘undertakes’ mission, it is the *missio Dei* which constitutes the church. The mission of the church needs constantly to be renewed and reconceived.” (Bosch 1991:519) God is die sturende God wat die kerk in wese betrek by die vergestaltung van God se Koninkryk op aarde. God het in Christus geopenbaar dat God nie net met die kerk in die besonder, maar met die ganse wêreld en kosmos in ‘n versoenende relasie wil staan. Daarom word die kerk opgeroep en uitgedaag om haar missionêre aktiwiteite voortdurend te toets, te vernuwe en te herdefinieer soos wat sy in elke nuwe konteks met behulp van die Heilige Gees, God volg en getuienis lewer van wat God reeds gedoen het en nog wil doen in en vir die wêreld. Willem Saayman skryf hieroor, “According to my understanding, then, *missiology* is the critical reflection on the practice of Christian *mission*, and critical reflection and practice together in their reciprocal relationship constitute the total *praxis* of Christian mission. I work with a comprehensive understanding of Christian mission, concurring with Kritzingen (1988:6) that it should attempt to embody God’s liberating presence in every human situation. It never takes place in a vacuum, but is always concerned with specific people in specific situations, and searches to discover the meaning of the Good News in each context”. (1998:69) Saayman gaan dan verder om uit te lig dat, “One feature of a missiological study is therefore the way in which it combines approaches from different social sciences and integrates them into a coherent theological design, characterised by at least four features.” (p. 70) Die vier eienskappe word vervolgens uitgelig omdat die navorser die praktykmodel wil aanbied as ‘n produk van hierdie missiologiese studie, wat aan hierdie eienskappe wil voldoen.

- 1) “The first of these is an intentional extraversion – an outward directedness, a concern for people other than ourselves and our groups. It is a primary

characteristic of a missiological approach that it is concerned with the needs, sorrows, joys and wellbeing of others rather than ourselves.

- 2) Our concern for others is, however, not simply a general, undefined concern. It is generally a concern to change and to heal (make whole).
- 3) Missiology is also characterised by a willingness and concern to translate between different communities – whether the differences are religious, cultural or political. Missiology reveals a constant concern to translate and interpret in situations of misunderstanding and conflict.
- 4) This is so because missiology, more than any other theological discipline, exists at the ‘cutting edge’, on the edges (sometimes even the margins) of the Christian community. Missiology comes into being where the Holy Spirit wishes to guide the Christian community on its next step in its journey into the world.” (p. 70-71)

En vanuit so ‘n missiologiese perspektief wil hierdie studie dus ‘n bydrae lewer op kerklike vlak, waar die uitdaging van seksuele oriëntasie met spesifieke verwysing na homoseksualiteit binne die kerk en buite in die wêreld bestaan. “For missiology that means a new accent on ecclesiological questions, on that is, questions concerning the missionary character of denominations and churches.” (Verstraelen 1995: 469) Die studie wil dus die dialoogvaardighedsmodel as praktykmodel aanbied, as ‘n eerste poging wat gebruik kan word om die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie met spesifieke verwysing na homoseksualiteit, kerklik te bevorder. Die dialoogvaardighedsmodel word aangebied as ‘n teologies verantwoorde instrument wat die komplekse aard van seksuele oriëntasie, veral homoseksualiteit en die verdelende impak daarvan op die Christelike gemeenskap, kan aanspreek op so ‘n praktiese manier dat Christene van verskillende seksuele oriëntasies bemagtig word

om met mekaar op weg te gaan, die eenheid van die liggaam van Christus meer sigbaar uit te leef, sodat die wêreld kan glo. Vervolgens gaan die komplekse aard van seksuele oriëntasie en die uitdaging wat dit bied op kerklike vlak beskryf word.

4.2 Die komplekse aard van seksuele oriëntasie

“Die belangrike vraag waarom die moderne navorsing vandag grootliks wentel is die vraag na die oorsprong van menslike seksualiteit, in kort: die ontstaan en betekenis van die mens se seksuele oriëntasie. Word dit uitsluitlik deur kulturele en sosiale faktore gedetermineer of moet ons ook verder kyk na biologiese en ander genetiese invloede? Of is dit ‘n kombinasie van beide?” (NGK in Wes- en Suid Kaapland Agenda Sinode 1999:187) In hierdie navorsing rondom menslike seksualiteit en seksuele oriëntasie kan oorsigtelik twee benaderings onderskei word.

Aan die een kant is daar die benadering wat bekend staan as die *essensialistiese*. In hierdie benadering word daar gefokus en gesoek na een definieerbare kenmerk vir seksuele oriëntasie wat geldig is vir alle tye en plekke. Die biologiese en genetiese verklarings kry besonder aandag, maar is nie die enigste klem nie. Dit is veral die universaliteit van die verskynsel wat aandag kry in die navorsing.

Aan die ander kant is daar die benadering wat bekend staan as die *sosiale konstruksionistiese*. In hierdie benadering word daar gefokus op en gesoek na sekere sosiale en kulturele kontekste wat bepalend is vir seksuele oriëntasie. Seksuele oriëntasie word binne hierdie benadering gesien as ‘n vloeibare en veranderbare verskynsel na gelang van die sosiale en kulturele konteks.³² “Die debat is tot op hede

³² Die twee benaderings word net kortliks genoem om vir die leser ‘n idee te gee van die hoofklemme in die huidige navorsing.

steeds onverpoos aan die gang, maar het reeds waardevolle insigte rondom die vraag na die ontstaan en aard van menslike seksualiteit opgelewer. Vir eers weet ons vandag beter as vroeër dat menslike seksualiteit en dan by name die verskynsel van homoseksualiteit ‘n uiters *ingewikkelde* saak is wat moeilik verklaarbaar is in terme van oorsaaklike faktore. Trouens om enigsins ‘n integrale en holistiese verstaan van homoseksualiteit te bekom moet rekening gehou word met ‘n verskeidenheid van faktore wat in wisselwerking met mekaar so ‘n konstitusie kan meebring. Die belangrikste hiervan is:

- *geneties*,
- *biologies-chemies* (hormonale faktore),
- *medies* (afwyking tydens ontwikkeling van die fetus – volgens persone wat gebore word met manlike en vroulike organe),
- *opvoedkundig* (invloed onderwysers en verhouding met ouers),
- *kontekstueel* (homoseksuele praktyke in gevangenis),
- *kultureel* (gebruike binne verskillende kultuurtradisies),
- *emosioneel-psigies* (identiteitsproblematiek en ontwikkelingsfase van persoon)
- *verhoudings* (die aard van sosiale verhoudings en die ondersteuningsnetwerk binne gesins-en maatskaplike verband).

In samehang met bogenoemde is daar ‘n groeiende besef dat homoseksualiteit nie ‘n kategorie is wat eenduidig of vasliggend is nie. Grafies voorgestel sal ‘n mens kan sê dat binne ‘n boog van 180 grade daar variasies is wat wissel vanaf ‘n volledig homoseksuele oriëntasie na biseksueel tot heteroseksueel.” (NGK in Wes- en Suid-Kaapland Agenda Sinode 1999: 187)³³ Dit is dus duidelik dat daar nog nie klinkklare

³³ Die navorser was vier jaar betrokke by die navorsing wat hierdie verslag voorafgegaan het. Die navorser het verlof van die kommissielede om breedvoerig te mag aanhaal uit die verslag.

antwoorde is op die vraag na die ontstaan en betekenis van die mens se seksuele oriëntasie nie. Uit die navorsing wil dit eerder lyk asof ‘n verskeidenheid van faktore ‘n rol speel en dat nie òf essensialisties òf sosiaal konstruksionisties, maar beide in samehangende wisselwerking waarskynlik die meeste antwoorde sal oplewer.

Intussen beleef die kerk dat hierdie saak rondom seksuele oriëntasie en met spesifieke verwysing na homoseksualiteit, op haar agenda is en haar uitdaag om opnuut te besin hieroor, sodat relevante en geloofwaardige leiding aan haar lidmate gegee kan word.

“In recent years, reflections on homosexuality and the concomitant pastoral and liturgical questions have become a part of the agenda of many churches. It remains true that what to some churches is an urgent and critical concern cannot be openly discussed in other churches; yet it is not appropriate to meet serious, often agonizing concerns and an honest search for clarity with a common silence.” (Aagaard 1998:1)

Deel van die uitdaging aan die kerk is dus om deeglik kennis te neem van hedendaagse navorsing oor seksuele oriëntasie en haar van hierdie veranderende konteks in die samelewing te vergewis.

Opsommenderwys kan gesê word dat “in aansluiting by bogenoemde bevindinge het wetenskaplike navorsers, professionele hulporganisasies en sekere progressiewe godsdienstige groepe konsensus oor die volgende bereik:

- a) Heteroseksualiteit, biseksualiteit en homoseksualiteit is *variasies* van seksuele oriëntasie en kom in alle gemeenskappe en kulture voor.
- b) Seksuele oriëntasie word grootliks reeds *voordat* ‘n kind *skoolgaande ouderdom* bereik het, bepaal deur die verskeidenheid van faktore wat hierbo genoem is.

- c) Seksuele oriëntasie is *nie noodwendig self gekies nie*. Vir baie, miskien selfs die meeste, is dit reeds geneties voor geboorte bepaal.
- d) Seksualiteit is *'n komplekse verskynsel*. Genesing lê nie noodwendig in die sogenaamde verandering van seksuele oriëntasie nie.
- e) By die meerderheid van homoseksueel georiënteerde persone is daar 'n diep behoefte aan vaster verbintenisse wat gekenmerk word deur liefde, getrouheid en lojaliteit." (NGK in Wes- en Suid-Kaapland Agenda Sinode 1999:187)

Hierby, "vandag sit ons dan ook uiteindelik met die situasie dat die regte van die homoseksueel beskerm word as daar in die Handves vir Menseregte in Artikel 8 bepaal word dat daar nie gediskrimineer mag word ten opsigte van 'n persoon se seksuele oriëntering nie. Dit is onvermydelik dat so 'n bepaling, wat die hoogtepunt van hierdie verandering in die samelewing is, sekere implikasies vir die kerk inhou. Myns insiens is die volgende implikasies van die belangrikste wat die kerk in ag sal moet neem:

- a) Dit bevraagteken die kerk se teologiese teorie omtrent homoseksualiteit.
 - b) Dit bevraagteken die kerk se pastorale ingesteldheid jeens die homoseksueel."
- (Nagel 1997: 355-356)

Die komplekse aard van seksuele oriëntasie en die uitdaging daarvan kom dan in die besonder na vore in die kerk se omgang met homoseksualiteit. Daarom gaan die studie vervolgens aandag gee aan die pastoraat aan die homoseksueel, as voorbeeld van die uitdaging. Die navorser is dit ook eens met Charlene Nagel en T.F.J. Dreyer dat die belangrikste implikasies wat die kerk in ag sal moet neem, nie net haar teologiese teorie omtrent homoseksualiteit nie, maar juis ook haar pastorale ingesteldheid sal wees. Wanneer beide die komplekse aard van seksuele oriëntasie en

die uitdaging wat dit bied vir die pastoraat van die kerk aan veral homoseksuele persone, duidelik is, gaan die studie uitwys in hoe 'n mate die dialoogvaardigheidsmodel, as praktykmodel, die kerk kan bemagtig om sinvol om te gaan met hierdie sensitiewe en verdelende saak.

4.3 Die kerk se pastorale taak

Vanuit 'n missiologiese perspektief, soos uiteengesit in die vier eienskappe wat Willem Saayman uitlig, kom die belang van die pastoraat duidelik na vore is soverre dit die betrokke raak, ongee en hulp aan die ander aansny.³⁴ Prof. Daniël Louw, wat deel was van die vierjaarlang Studiekommissie van die Nederduits Gereformeerde Kerk se Wes-Kaapse Sinodale Leer en Aktuele Sake wat navorsing gedoen het oor 'n Bybelsgefundeerde pastoraat aan die homoseksuele naaste, som treffend op: “In die pastorale perspektief gaan dit om die hulp en sorg aan die homoseksuele persoon. Dit gaan om die vraag hoe om met liefde, deernis, barmhartigheid, sensitiwiteit en begrip na die persoon self uit te reik:

- a) sodat die persoon sy/haar seksuele oriëntasie voor God kan *verstaan* as 'n geleentheid (roeping) om God te verteenwoordig (sien die teologiese en etiese uiteensetting).
- b) om sy/haar seksuele oriëntasie *sinvol* te verwerk; met ander woorde te integreer binne die kern van so 'n persoon se *weesfunksie* voor God.

³⁴ Kyk na bladsye 86 en 87 van Hoofstuk 4 vir die vier eienskappe van 'n missiologiese studie wat Willem Saayman uitlig en van die vier is dit veral die eerste twee wat duidelik aansluit by pastoraat.

- c) Laasgenoemde beteken dat die homoseksuele oriëntasie nie as 'n straf van God gesien sal word en na teologiese oorsake vir die verskynsel gesoek sal word nie, maar as 'n gegewe toestand wat aanvaar word as deel van so 'n persoon se totale bestaan. Wie die persoon *is*, word nie bepaal deur die seksuele oriëntasie nie, maar deur God se ongekwalfiseerde 'ja' vir die totaliteit van sy/haar menswees voor God.
- d) Om die persoon te help om integraal te leef en verantwoordelike keuses te maak. Die persoon se verstaan van hom/haarself (persoonlike identiteit) moet geïntegreer wees met die persoon se verstaan van God (volgens teologiese perspektief). Die integrasie moet binne die seksuele en liggaamlike oriëntasie/konstitusie plaasvind. Daar moet dus nie 'n onderskeid tussen selfbeeld en liggaamsbeeld gemaak word nie. Die twee is integraal en maak deel uit van die vraag: wie *is ek* voor God? Godsverstaan bepaal ons selfverstaan en nie in die eerste plek die omgekeerde nie.
- e) Om die persoon te help om binne relasies so te leef dat die etiese riglyne vir menswaardige seksuele handeling toegepas kan word sonder dat die persoon voor God minderwaardig, verwerp of gestigmatiseer voel (volgens die mens se status en weesfunksie voor God – die teologiese perspektief). Dit gaan dus in 'n pastorale benadering om die proses van die internalisering van waardes en deugde soos bepaal deur die teologiese perspektief. Primêr geld die volgende pastorale vraag: hoe leef die persoon die gawes van die Gees (volgens Gal 4: 22-23) binne alle menslike verhoudinge sodat die ander se menswaardigheid nie aangetas word en die beginsel van die naasteliefde, en opofferende diens (uitreiking) en versoening, nie aangetas word nie?

Om hierdie riglyne toe te pas, gaan dit in die pastoraat aan die homoseksuele persoon om die volgende pastorale funksies:

- 1) *Heling* – om integraal te leef vanuit die perspektief van heil (ons status as persoon in Christus binne die gemeenskap van gelowiges – die koinonia-beginsel) en hoe om die vergifnis te gebruik ten einde aanvaarding voor God te ontdek en nie te werk met die paradigma van om byvoorbaat deur God verwerp te wees nie.
- 2) *Begeleiding* – om geloofvolwasse te leef deur die gawes van die Heilige Gees te leef en te beoefen binne die raamwerk van alle menseverhoudinge in korrelasie met die eis van psigiese/emosionele volwassenheid. Dit gaan in die pastorale begeleiding oor hoe om permissiwiteit te vermy en verantwoordelike, etiese keuses te maak.
- 3) *Ondersteuning/sorg* – om die persoon te help om konflik so te hanteer (ook konflik oor seksuele en verhoudingspanninge) dat die persoon daardeur kan groei en verantwoordelike besluite kan neem (besluitneming).
- 4) *Versoening* – om te ontdek dat die vyandskap tussen God en mens opgehef is en dat die homoseksuele persoon nie per se voor God verwerp is as gevolg van sy/haar seksuele oriëntasie nie. Vanuit hierdie versoening moet die homoseksuele persoon versoenend leef met ander mense en voortdurend die vergifnis van Christus gebruik om menseverhoudinge te heel en nie te vernietig nie.

Die pastoraat gaan in pastorale berading met die homoseksuele persoon vanuit die volgende *fasemodel*:

- a) Empatieke luister en ontmoeting met die persoon, daar waar die persoon is, met die oog op selfverstaan.
- b) Integrasie van alle gegewens binne die raamwerk van die persoon se eie unieke storie/lewensverhaal met die oog op 'n verstaan van sy/haar homoseksualiteit vanuit 'n verstaan van wie God vir die persoon is. (Die

hermeneutiese raamwerk van die pastorale sorg.) (Die wisselwerking tussen selfverstaan (identiteit) en toepaslike Godsvoorstelling).

- c) Die fase van besluitneming en verantwoordelikheid met die oog op die formulering van korttermyn- en langtermyn doelwitte.
- d) Die fase van verbandlegging tussen geloof in God, die beloftes van die Skrif, gebed en die gemeenskap van gelowiges (die gemeente) sodat die persoon sinvol voor God kan leef en na ander mense in liefde kan uitreik (die getuie perspektief).” (Louw 1998: 4-5)

Dit is duidelik uit hierdie kernagtige geheelbeeld, betreffende pastoraat aan die homoseksuele persoon, dat die kerk ‘n groot taak het. En as gekyk word na die huidige hantering van homoseksualiteit, die heersende kerklike gesindhede van veroordeling, verwerping en die onderlinge verdeeldheid wat plaasvind tussen Christen en Christen, word die grootsheid van hierdie pastorale taak onderstreep.

Die navorsing w.l. vervolgens ‘n saak uitmaak dat, “the dialogue method must be manifested in the whole of missionary and pastoral activity. It is through dialogue that an authentic Church can emerge, a Church that is communion, evangelizing, inculturated, a sacrament of salvation, the sign and the instrument of unity. It also has an influence on the way we live together in this world and make it a more fitting dwelling place for human beings.” (Zago 1998:32)

Vervolgens word die dialoogvaardigheidsmodel dan aangebied as praktykmodel wat die kerk kan bemagtig om sinvol om te gaan met die komplekse aard van seksuele oriëntasie en veral dan met ‘n pastorale ingesteldheid en houding. Die Fasemodel wat

in die pastoraat deur Prof. Louw aanbeveel word, sluit ook goed aan by die fases soos in die dialoogvaardigheidsmodel uiteengesit word.

4.4 Die Dialoogvaardigheidsmodel as praktykmodel

“In die teorie-praxis verhouding is daar enersyds ‘n beweging van die teorie na die praktyk waarin die teorie in die praxis konkretiseer. Andersyds wil die praktyk weet watter teorie ten grondslag van die praxis lê en is daar ‘n beweging van die praxis na die teorie. Om hierdie verkeer tussen teorie en praxis vlot te laat verloop, word modelle gebruik ... Omdat modelle eerstens ‘n hermeneutiese funksie het, is dit nie volledig nie, is dit dikwels ‘n vereenvoudiging en is dit nie bedoel om in die fynste besonderhede toegepas te word nie.” (Heyns1990:61) Die praktykmodel wat vervolgens aangebied word, is die navorser se poging om die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit, op kerklike vlak te bevorder.

Vanuit hierdie missiologiese studie, “dialogue is, in fact, motivated by the understanding of the way God himself deals with us and acts in our midst. God enters into dialogue with every person in order to make his plan of salvation operative. He also works out a history of saving love not only with regard to individuals but also with regard to peoples and religions. The Church as a whole and each individual missionary must take their inspiration from this divine way of operating and dealing with us.” (Zago 1998:31) Die dialoogvaardigheidsmodel wil dan die kerk bemagtig om op ‘n praktiese manier betrokke te raak by hierdie dialogiese manier waarop God onder ander met die mensdom besig is. Dit is dus ‘n teologies-gefundeerde

instrument vir die kerk om te gebruik. Die praktykmodel is dan juis “to explore new models of engaging in dialogue on the issues over which we most deeply offend one another, those very issues over which we are most deeply divided.” (Love 1998:378) Die saak rondom seksuele oriëntasie, met spesifieke verwysing na homoseksualiteit is dan juis ‘n voorbeeld van bogenoemde. Die teologiese vertrekpunt vir hierdie praktykmodel is die eenheid van die liggaam van Christus. “Die eenheid is nie ‘n eenheid ten spyte van die verskeidenheid nie, maar ‘n eenheid te midde van verskeidenheid (1Kor 12:12).” (Heyns 1990:63)

In die praktyk vind ons dat die saak rondom seksuele oriëntasie en homoseksualiteit baie kontroversieel en emosioneel hanteer word. “Finding ways of dealing with a moral issue as controversial and emotional as homosexuality will not be easy. The current *Ecumenical Review* is published in the conviction that an honest dialogue as a first step ‘can locate more precisely where the agreements, disagreements and contradictions occur’ and thus at least contribute to overcoming caricatures of ethical positions that differ from our own.” (Aagaard 1998:3)

Vervolgens gaan ‘n grafiese voorstelling gemaak word van die dialoogvaardigheidsmodel as ‘n praktykmodel vir die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie. Die grafiese voorstelling word gemaak om op gemeentevlak, aan lidmate ‘n prentjie te gee van die geheelbeeld van die dialoogvaardighede en proses wat tydens so ‘n intra-geloofsgesprek benodig en meegemaak kan word. Dit kan help om reg van die begin af die totale proses visueel te sien om realistiese verwagtinge en “commitment” by deelnemers te help skep. Daarna sal in breë trekke beskryf word hoe elke fase as praxis gekonkretiseer kan word op gemeentevlak.

GRAFIESE VOORSTELLING:

Tyd

3 sessies,
1 per week

10 sessies,
per week

1 sessie

5 sessies,
per week

5 sessies,
per week

5 sessies,
per week

Vaardighede

- organisasie
- riglyne
- deelnemers

- kommunikasie
- luister
- oop
- 100% verbind

- verbale verslaggewing

- geduld
- analities
- verbeelding
- luister
- kreatiwiteit
- konflikthantering

- skriftelike verslag

- verhoudings handhaaf
- risikos neem
- deurleefde spiritualiteit
- Geloof en vertrouwe op God

Fases

Beplanning →

Fase Een: Ontmoetingsfase

Bou vertrouwe

Terugvoer een

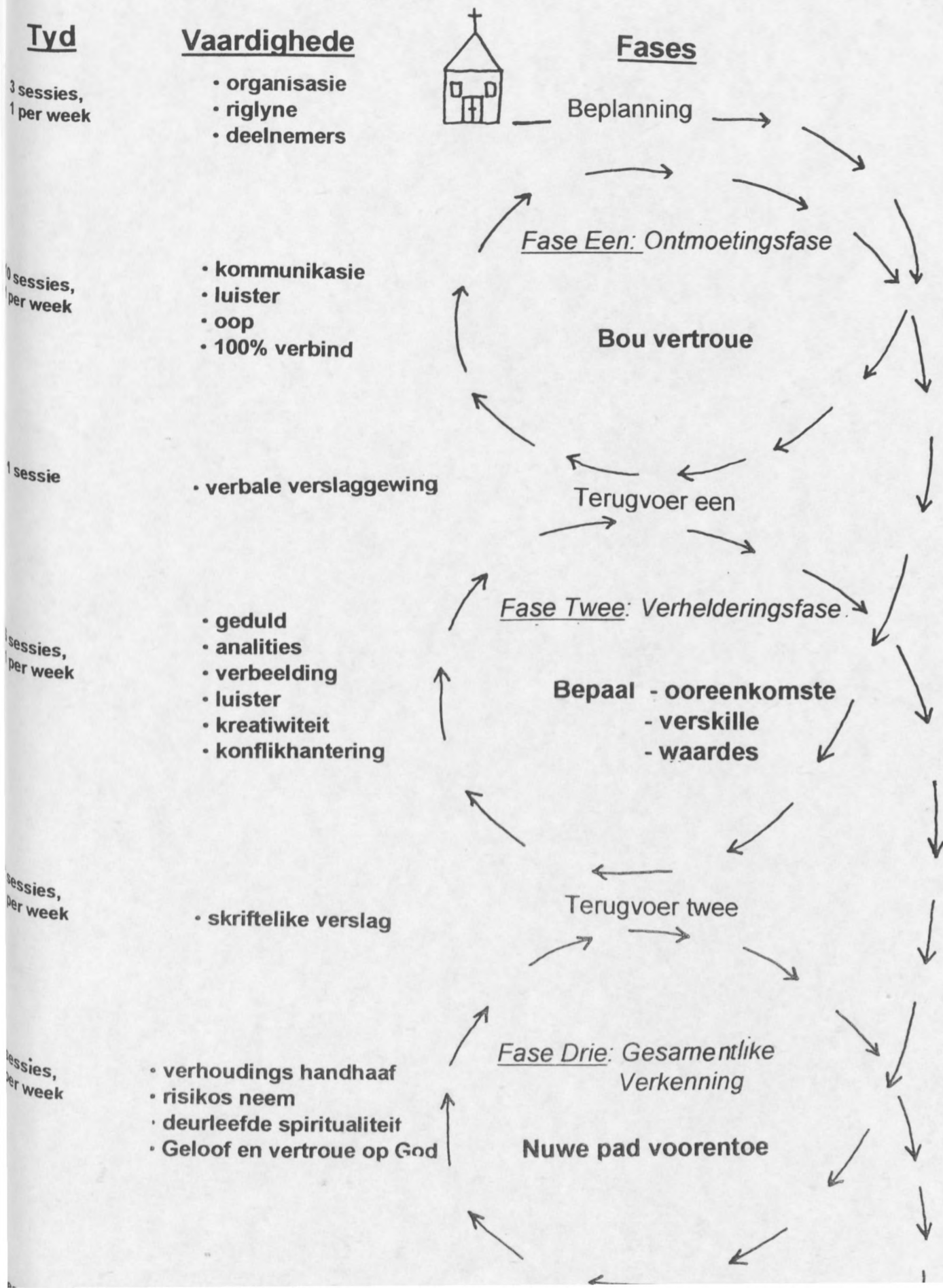
Fase Twee: Verhelderingsfase

**Bepaal - ooreenkomste
- verskille
- waardes**

Terugvoer twee

Fase Drie: Gesamentlike
Verkenning

Nuwe pad voorentoe

Reg van die begin moet dit egter duidelik wees dat so 'n dialoogproses nie *oor* mense van verskillende seksuele oriëntasies gevoer kan word nie, maar *met* hulle. Dit is dus belangrik dat in ag geneem word, “in official church discussions and statements three key problems recur again and again:

- 1) the unbiased and largely unconcealed *awareness* of the reality of homosexually determined relations and life-styles (which need not necessarily lead to wide public debates);
- 2) the understanding of the *Bible*, the application of biblical texts to problems of morality and the authority or relevance of biblical traditions to the life of Christians today;
- 3) the meaning of *church traditions* and convictions for the understanding of marriage as the basic ordinance for relations between the sexes.

In my experience, the first of these problems can be brought closer to a solution only when people with divergent sexual orientations talk to each other; by contrast, if churches speak *about* homosexuals and not *with*, then prejudices, obstacles and conflicts cannot be overcome.” (Lienemann 1998:10)

Die studie is bewus van die groot uitdaging wat seksuele oriëntasie en homoseksualiteit vir die teologie en die kerk bied. Dit is geensins 'n eenvoudige saak nie, maar juis vanuit 'n missiologiese perspektief word die kerk gemotiveer om nie terug te deins vir die plofbaarheid en kontroversie wat hiermee gepaard gaan nie. Die Christelike geloofspraxis vra van die kerk om op weg te gaan saam met God, in volle afhanklikheid en vertroue, om toenemend meer te wees en te word wat God haar geroep het om te wees, die liggaam van Christus op aarde. Die dialoogvaardigheidsmodel is hierin 'n praktykmodel wat die kerk kan bemagtig om

konkreet toe te kan tree tot so 'n vertrouende en afhanklike proses van God Drie-enig, sodat binne die liggaam van Christus ons ons onderlinge eenheid kan vergestalt en bevorder, sodat die wêreld kan glo.

In breë trekke wil die navorser nou elke fase, soos in die grafiese voorstelling uiteengesit is, in meer besonderhede uitspel.

Beplanningsfase:

Reg van die begin af is dit belangrik dat die gemeente nie die beplanningsgedeelte sal onderskat nie. Die belang van organisatoriese vaardighede kan nie genoeg beklemtoon word nie. Die dialoogproses is 'n tydsame proses en soos in die prentjie kyk ons na 'n minimum van sewe maande as daar een maal per week, 'n sessie van minstens 'n uur en 'n half aan hierdie saak gewy word. In hierdie beplanningsfase, van minstens drie sessies, is die volgende belangrik:

- die identifisering van 'n neutrale, veilige bymekaarkomplek
- die opstel van sensitiewe riglyne, soos byvoorbeeld 'n gedragskode, om die proses te beskerm
- die identifisering en uitnodiging van deelnemers

Wanneer die beplanning plaasvind, is dit ook belangrik dat mense van verskillende seksuele oriëntasies betrokke sal wees.

Fase Een – Ontmoetingsfase:

Tydens fase een of die ontmoetingsfase is die prioriteit dat deelnemers mekaar sal leer ken en vertrou. Hierdie fase neem tyd, en tien sessies word aanbeveel. Die ideale

getal deelnemers volgens die navorser se ervaring met die Studiekommissie, is tien. Belangrik is nie net dat hulle van verskillende seksuele oriëntasies sal wees nie, maar ook 100% verbind tot die totale proses. Hierby is dit belangrik dat die gemeente hulle beleef as toegewyde gelowiges wat geloofwaardigheid het. Hoe groter geloofwaardigheid en integriteit die deelnemers in die oë van die kerkraad en gemeente het, hoe makliker sal die terugvoersessies geabsorbeer en ingeneem word deur hulle wat nie die proses self eerstehands meemaak nie. Die navorser beveel aan dat die groep sal bestaan uit die leraar, twee of drie kerkraadslede en ses aktiewe gemeentelede sover moontlik. Die volgende vaardighede is van uiterste belang in hierdie fase:

- kommunikasievaardighede
- luistervaardighede
- bereidwilligheid om oop en weerloos te bly

In die grafiese voorstelling word die hele proses in die vorm van 'n spiraal voorgestel. Belangrik hieruit is dat die vordering van fase een na twee en drie nie kan gebeur as fase een nie volledig beleef en meegemaak word nie. Dit is slegs wanneer deelnemers mekaar leer ken en vertrou, wanneer wanopvattinge, persepsies en stereotipes afgebreek word en die ontmoeting plaasvind op 'n deurleefde manier, dat na fase twee beweeg kan word. Tydens fase een is dit ook belangrik dat deelnemers veral met 'n pastorale ingesteldheid toetree tot die dialoogproses. So 'n pastorale ingesteldheid beteken dan dat die deelnemers mekaar se bona fides sal aanvaar as gelowiges, kinders van God en van daaruit met mekaar die proses meemaak. Vanuit so 'n pastorale ingesteldheid word die belang van die skep van 'n veilige ruimte in die gemeente waarbinne ontmoeting met mekaar en met God kan gebeur, beklemtoon. "Die konteks van die pastorale ontmoetingsgebeure is die gemeente as die grondvorm

van die pastoraat.” (Louw 1999:98) So help ‘n pastorale ingesteldheid ook dat die belang van die gemeente onderstreep word.

Terugvoer een:

In die oorgang van fase een na twee word aanbeveel dat die belewenis wat meegemaak word, spesifiek aan die kerkraad deurgegee word. Die kerkraad kan deur hierdie terugvoer dan agterkom in hoe ‘n mate die deelnemers mekaar begin vertrou en so ook self blootgestel word aan die impak van die proses soos wat dit ontwikkel. Een sessie word vir hierdie terugvoer uitgesit. Dit word aanbeveel dat hierdie terugvoer verbaal sal wees en sal fokus op die verwoording van die belewenisse van die deelnemers met mekaar. Dit is belangrik dat hierdie terugvoer plaasvind, sodat die kommunikasie met die gemeente en kerkraad deurlopend gebeur om ook hul insette en vrae in te sluit by die dialoogproses, wat twee-rigting kommunikasie met die geloofsgemeenskap van die deelnemers insluit. Die navorser beklemtoon weereens hier dat die geloofwaardigheid van die deelnemers ‘n groot rol sal speel by suksesvolle terugvoer aan die kerkraad.

Fase Twee – Verhelderingsfase:

Tydens fase twee, die verhelderingsfase, is die prioriteit dat die verkenning, ondersoek en vasstelling van wat ooreenkomste en verskille is by die deelnemers, asook die bepaling van gesamentlike waardes plaasvind. Hierdie fase is korter as die vorige, met ses sessies wat aanbeveel word. Belangrik is dat deelnemers eerlik met mekaar sal wees oor wat elk verstaan aangaande seksuele oriëntasie, die Bybel en die

kerk se opdrag. Die fase fokus spesifiek op inligting en interpretasie en is intensief in soverre verskeidenheid hieroor 'n realiteit is. Die volgende vaardighede is van uiterste belang in hierdie fase:

- geduld
- analitiese vaardighede
- aanwending van verbeelding om 'n ander insig of verstaan self te kan begryp en beleef
- luistervaardighede
- konflikthantering
- kreatiwiteit met spanning

Die fase bied 'n groot uitdaging en moet onderneem word met volle vertroue op God om deur die Heilige Gees, die deelnemers te begelei om saam op weg te bly gaan.

Terugvoer twee:

In hierdie oorgang van fase twee na drie word aanbeveel dat die konklusies waartoe gekom is rakende die ooreenkomste, verskille en gesamentlike waardes, in 'n bondige verslag beskryf word. Hierdie verslag kan dan deurgegee word aan die kerkraad en die gemeente. Die gemeente in die breë word hierby betrek, omdat dit moontlik is om met so 'n bondige verslag, vir 'n groot groep mense met verskillende grade van belangstelling by die dialoogproses, 'n prentjie te skets van wat op die tafel gekom het rakende die ooreenkomste, verskille en gesamentlike waardes. Dit is belangrik dat die verslag op so 'n wyse geskryf sal word dat dit toeganklik sal wees vir die gemeente en hul inlaat in die resultate van die proses tot op hede. Dit kan ook sinvol

wees om kommentaar te vra, wat as stimuli kan dien vir fase drie. Daar word twee sessies hiervoor begroot.

Fase drie – Gesamentlike verkenning:

Tydens fase drie of die gesamentlike verkenning van die uitdagings wat nou gesien word en die nuwe vrae wat via die proses na vore gekom het, is die prioriteit dat deelnemers gesamentlik die risiko sal neem om die pad vorentoe te bepaal. Vier sessies word hier aanbeveel en is in die besonder 'n tyd om te fokus op die toekoms.

Die volgende vaardighede is van uiterste belang in hierdie fase:

- handhaaf verhouding
- neem risiko's
- deurleefde spiritualiteit
- onwrikbare geloof en vertrouwe op God om deur die Heilige Gees leiding te gee

Hierdie fase bou voort op al die vorige fases en is in die besonder afhanklik van 'n deurleefde spiritualiteit by die deelnemers. Die fase vra juis dat die leiding van die Heilige Gees via die proses self erken en ingelaat sal word. Die deelnemers moet ook vooraf oop daarvoor wees dat die proses self 'n impak sal hê op hulle, sodat wanneer fase drie beleef word, hulle op 'n manier anders sal omgaan met mekaar en die toekoms as voorheen.

Terugvoer drie:

Hierdie terugvoer is dan die finale terugvoer aan die gemeente. Dit is die afsluiting van die totale proses en op die manier dan die fondament vir die begin van die implementering van voorstelle wat via die proses na vore mag kom, soos byvoorbeeld die begin van 'n pastorale ondersteuningsgroep in die gemeente vir mense wat worstel met hul seksuele oriëntasie, vir ouers met homoseksuele kinders, ensovoorts. Die verslag wat geskryf word wil so volledig as moontlik die totale proses beskryf en die pad vorentoe uitspel, vir die gemeente om mee te werk. Dit is veral belangrik om die gemeente sover moontlik te betrek by die implementering van wat ookal as voorstelle na vore gekom het. Hiervoor word twee sessies uitgesit. Die vaardighede wat hier uiters belangrik is, is:

- verwoording van die totale proses aan gemeente
- verwoording van die pad vorentoe

Die verantwoordelikheid lê dan ook by die kerkraad om te verseker dat die terugvoer volledig deurgegee word aan die gemeente en dat 'n nuwe begin met die implementering van die resultate in die gemeente sal plaasvind.

Dit was dan die breë trekke, na aanleiding van die grafiese voorstelling, van hoe die dialoogvaardigheidsmodel as praktykmodel in die gemeente toegepas sou kon word.

4.5 Samevatting

In hierdie hoofstuk is die uitdaging wat seksuele oriëntasie vir die teologie en die kerk bied, uitgespel. Die spesifieke invalshoek van missiologie is ook verwoord as ondersteuning vir die verstaan van die dialoogvaardigheidsmodel as 'n teologies-gefundeerde instrument om as praktykmodel Christene van verskillende seksuele

oriëntasies te bemagtig om met mekaar op weg te kan gaan, die eenheid van die liggaam van Christus meer sigbaar uit te leef, sodat die wêreld kan glo. Die komplekse aard van seksuele oriëntasie is uitgelig en die uitdaging wat dit vir die kerk bied uitgespel. Die belang van 'n pastorale ingesteldheid en houding in hierdie dialoogproses en hoe die pastoraat in die besonder teenoor die homoseksuele persoon behoort te lyk in die gemeente, is as voorbeeld beskryf. Die dialoogvaardigheidsmodel is as praktykmodel in 'n grafiese voorstelling uiteengesit en in breë trekke as model beskryf om toeganklik te wees vir gemeentes om te kan onderneem. Die navorser is oortuig daarvan dat hierdie praktykmodel, die komplekse aard van seksuele oriëntasie en die verdelende impak daarvan, op 'n praktiese sinvolle wyse op kerklike vlak wel kan aanspreek. Die navorser hoop dat gemeentes die geloofstap sal neem om so 'n dialoogproses te skep en te onderneem.

Die navorsing gaan ten slotte nou die gevolgtrekkings en konklusies waartoe die studie gekom het weergee.

HOOFSTUK 5

NAVORSINGSBEVINDING

5.1 Navorsingsprobleem en hipoteses

Die studie het gewerk met die probleemstelling: Dialoog tussen Christene van verskillende seksuele oriëntasies vind nie plaas in die kerk nie. Vanuit 'n missiologiese perspektief, skaad hierdie gebrek aan dialoog die eenheid van die kerk en daardeur haar geloofwaardigheid na buite, want die heersende kerklike hantering van seksuele oriëntasie word gekenmerk deur kontrovers wat meermale lei tot onderlinge vervreemding, skeuring, verwerping en pyn. Die studie wou dus uitvind of dialoog, as teologies-verantwoorde instrument met die eiesoortige vaardighede en riglyne wat dit vra, hierdie kontrovers so kan hanteer dat dit in die besonder die eenheid van die liggaam van Christus vergestalt en bevorder. Die hipoteses wat die studie dus ondersoek het, het dan veral die volgende behels:

- 1) Die dialoogvaardighede en proses wat reeds in die interreligieuse dialoogvoeringe beleef is, is 'n ervaringsbron van waaruit 'n dialoogvaardighedsmodel ontwikkel kan word wat die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie kerklik bevorder.

HOOFSTUK 5

NAVORSINGSBEVINDING

5.1 Navorsingsprobleem en hipoteses

Die studie het gewerk met die probleemstelling: Dialoog tussen Christene van verskillende seksuele oriëntasies vind nie plaas in die kerk nie. Vanuit 'n missiologiese perspektief, skaad hierdie gebrek aan dialoog die eenheid van die kerk en daardeur haar geloofwaardigheid na buite, want die heersende kerklike hantering van seksuele oriëntasie word gekenmerk deur kontrovers wat meermale lei tot onderlinge vervreemding, skeuring, verwerping en pyn. Die studie wou dus uitvind of dialoog, as teologies-verantwoorde instrument met die eiesoortige vaardighede en riglyne wat dit vra, hierdie kontrovers so kan hanteer dat dit in die besonder die eenheid van die liggaam van Christus vergestalt en bevorder. Die hipoteses wat die studie dus ondersoek het, het dan veral die volgende behels:

- 1) Die dialoogvaardighede en proses wat reeds in die interreligieuse dialoogvoeringe beleef is, is 'n ervaringsbron van waaruit 'n dialoogvaardighedsmodel ontwikkel kan word wat die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie kerklik bevorder.

- 2) Daar is in dialoog en die proses daarvan, 'n transformerende krag wat 'n rol kan speel om die vergestaltung van die eenheid van die liggaam van Christus te bevorder op so 'n manier dat insig en begrip vir diversiteit rakende seksuele oriëntasie kerklik gestimuleer word.
- 3) Daar lê in die dialoogproses, 'n gerigte potensiaal om mense van verskillende seksuele oriëntasies so te begelei dat beter insig en begrip vir mekaar verkry word op 'n manier waarin die eenheid van die liggaam van Christus as 'n innige verweefdheid opnuut beleef en gevier word.
- 4) Die mate waartoe die kerk dialoog vaardig is in haar onderlinge hantering van diversiteit rakende seksuele oriëntasie, raak haar geloofwaardige vergestaltung van die eenheid van die liggaam van Christus en die uitvoering van haar missionêre roeping in en vir die wêreld.

Die konklusie waartoe die navorsing dan gekom het, gaan vervolgens weergegee word aan die hand van die reeds genoemde vier hipoteses.

5.2 Konklusies

- 1) Die studie het tot die konklusie gekom, vanuit die literatuurstudie, dat die interreligieuse arena wel 'n ervaringsbron is van waaruit dialoogvaardighede en die proses van dialoog, as 'n teologies-verantwoorde instrument, na vore kom en ook tot 'n dialoogvaardighedsmodel ontwikkel kan word. So 'n model is dan ook in hierdie studie ontwikkel, as een wat sensitief is vir die veelvlakkigheid van dialoog en die

verskillende fases wat die dialoogproses behels. Die ervaring van dialoog, in die teologiese nadenke daaroor en die praktiese beoefening daarvan in die interreligieuse arena, het ook riglyne na vore gebring wat verhelderend en bemagtigend kan wees vir die kerk om self toe te kan tree tot dialoog. Die studie het ook tot die konklusie gekom dat die intra-geloofsgesprek rondom seksuele oriëntasie soos wat in die twee gevallestudies ondersoek is, gebrekkig was in die dialoog wat onderneem is. Die gebrek het dan veral gelê op die gebied van die volle verstaan van wat dialoog, as proses, en die vaardighede en riglyne daarvan, behels. Die studie konkludeer dus dat die ontwikkelde dialoogvaardigheidsmodel, hierdie gebrek kan aanspreek.

Hierdie studie wil dus die kerk uitdaag om hierdie dialoogvaardigheidsmodel, as eerste poging tot verheldering van die dialoogproses en as bemagtiging vir die kerk om dialoog te kan skep, daartoe toe te tree en sinvol te benut, uit te toets.

2) Die ondersoek het veral uit die gevallestudies aangetoon dat daar 'n transformerende krag in dialoog is. Die transformerende krag is deur die deelnemers verwoord as een wat ontsluit word in die belewenis van die dialoogproses self. Dit is gedurende die proses self, waarin mense van verskillende seksuele oriëntasies met mekaar op weg gaan, dat transformasie plaasvind. Die studie konkludeer hieruit dat dialoog 'n ruimte skep waarin deelnemers mekaar ontmoet, leer vertrou, oopmaak, eerlik kommunikeer en sodoende tot beter insig en begrip kom van diversiteit. Diversiteit is vir die navorser se verstaan een van die mees uitdagende realiteite van ons tyd en die diversiteit van seksuele oriëntasie is in hierdie studie die een waarop gefokus is. Hierdie diversiteit is al hoe meer 'n daaglikse belewenis van mense soos wat globalisering meebring dat die wêreld al kleiner word. Die studie het aangetoon dat die eenheid van die liggaam van Christus, die teologiese basis is van waaruit

dialogoog onderneem moet word. Die eenheid is dan een wat nie diversiteit uitsluit nie, maar juis solidariteit in verskeidenheid bevorder. Daarom konkludeer die studie dat die transformerende krag wat in die dialoogproses self lê, mense kan help en bemagtig om diversiteit op so 'n wyse te hanteer dat solidariteit in verskeidenheid bewerk word. En hoe meer mense die transformasie via dialoog meemaak, hoe meer vaardig raak mense om solidêr met mekaar, te midde van verskeidenheid, te wees en word die eenheid van die liggaam van Christus as een wat verskeidenheid omarm, vergestalt.

3) In hierdie meemaak en belewenis van dialoog konkludeer die studie dat daar 'n gerigte potensiaal in dialoog is om mense te help om die eenheid van die liggaam van Christus as 'n innige verweefdheid opnuut te beleef en te vier. En wanneer die eenheid so beleef en gevier word, bemagtig dit die kerk om haar missionêre roeping in en vir die wêreld op 'n toenemende geloofwaardige wyse uit te leef. Die vergestaltung van hierdie eenheid as een wat nie net in teorie nie, maar veral in die praktyk uitgeleef word, het 'n sterk getuieniskrag. Dit is juis in die konkretisering van die Christelike geloof in liefdevolle verhoudinge teenoor medegelowiges, dat die wêreld kan sien en beleef wat God Drie-enig in Christus, vir die kerk en vir die wêreld wil. Die studie het ook aangetoon dat die belewenis van die eenheid as 'n innige verweefdheid ook aansluit by die doelwitte van die pastoraat. Wanneer ons onderling met mekaar omgaan vanuit 'n pastorale ingesteldheid en gesindheid, word die interafhanklikheid wat ons as geloofsgemeenskap onderling bind, in ons vergestaltung van eenheid, beleef en gevier. Dan is hierdie eenheid nie net 'n visie of woord nie, maar juis ook in daad beleefbaar en vierbaar, sodat die wêreld kan glo. Die slotsom van die studie is dus dat die kerk in haar onderlinge omgang met mense van verskillende seksuele oriëntasies, deur die gerigte potensiaal in dialoog, begelei

kan word om die eenheid van die liggaam van Christus te beleef en te vier as 'n innige verweefdheid, wat getuienis lewer van die bevrydende liefde van God in Christus deur die Heilige Gees en wat bedoel is vir die ganse skepping.

4) Die studie het vanuit 'n missiologiese perspektief aangetoon dat die kerk se onvermoeë om diversiteit rakende seksuele oriëntasie onderling te hanteer, 'n impak het op haar vergestaltung van die eenheid van die liggaam van Christus. Hierdie impak is dan juis aangetoon as een wat die kerk kniehalter in die uitvoering van haar missionêre roeping in en vir die wêreld, want haar geloofwaardigheid word aangetas in hierdie gebrek aan eenheid. Die wêreld vind in hierdie onderlinge verdeeldheid, vyandskap, verwerping en pyn wat in die kerk heers oor die saak van seksuele oriëntasie, net nog 'n bewys van die irrelevansie en ongeloofwaardigheid van die Christelike geloof vir ons dag en tyd. Die studie toon dan aan dat dialoog en die vaardighede wat daarmee gepaard gaan, die kerk kan bemagtig om op 'n konstruktiewe wyse die saak van seksuele oriëntasie aan te pak wat haar eenheid bevorder, opsoek en vergestalt, sodat haar geloofwaardigheid en getuieniskrag na buite dienoooreenkomstig bevorder en opgebou word. Die navorser is daarvan oortuig dat die kerk dialoog, as teologies-verantwoorde instrument, meer ernstig moet neem en aanwend op gemeentevlak, om daardeur lidmate te bemagtig om met die saak van seksuele oriëntasie op 'n geloofwaardige wyse besig te wees as uitvoering van hul missionêre roeping in en vir die wêreld. Dialoog kan nie meer maar net iets wees waarmee 'n paar spesialiste op die kantlyn hul besig hou nie, maar moet meer benut word as 'n bruikbare instrument juis vir ons tyd. 'n Instrument wat die kerk kan help om die betekenis van die blye boodskap op 'n relevante, gepaste, verstaanbare en geloofwaardige wyse opnuut te kommunikeer, onderling en na buite.

Vervolgens sluit die navorser hierdie studie af met 'n paar voorstelle vir toekomstige navorsing en twee gedigte.

5.3 Voorstelle vir toekomstige navorsing

Die navorser stel voor dat die ontwikkelde dialoogvaardigheidsmodel in praktyk op gemeentevlak onderneem en getoets word. Toekomstige navorsing oor dialoog se effektiwiteit as metodologie en instrument om seksuele oriëntasie op kerklike vlak te hanteer, sou lig kon werp op die bruikbaarheid van dialoog as teologies gefundeerde instrument vir die kerk.

Die uitwerk van 'n dialogiese teologie as alternatief op of aanvulling tot bevrydings teologie, feministiese teologie, ensovoorts sou ook 'n belangrike bydrae kan lewer om op 'n relevante, verstaanbare, geloofwaardige en gepaste wyse die Christelike boodskap opnuut te verwoord en te kommunikeer in 'n pluralisties, multi-kulturele, interreligieuse, diverse, krimpande wêreldkonteks.

Die navorser is opgewonde oor die navorsing wat nog gedoen gaan word oor dialoog en die eise van ons tyd, want saam met Urte Heuss is die navorser oortuig daarvan dat: "Where as centuries ago Christians sent missionaries to the ends of the earth to spread the gospel of Christ, today we need dialogue 'missionaries' to promote the ethic of dialogue at home and abroad. These people, unlike the missionaries of old, will come to the dialogue table without a hidden agenda or penchant for proselytism. Rather, they will be torchbearers who bring the light of dialogue to the citizens of the world. The promotion of dialogue is the responsibility of people of all faiths. Its safekeeping is the task of all God's children, and we all must work together to nurture a sensitive approach to the task. Just as Christians understand God to be

simultaneously immanent and transcendent, interfaith dialogue must nurture an outward and inward relationship in every tradition that engages in it. While actively engaging in interfaith dialogue and action; people in living faiths must also continue to maintain intra-faith dialogue, as well.” (2000:42)

5.4 Slot

Ek sluit dan hierdie studie af met twee gedigte van Sheila Cussons. Sy verwoord vir my God se oneindige liefde vir die wêreld en mensdom op so ‘n kragtige manier, dat ek dit graag gebruik as samevatting van wat hierdie missiologiese studie ten diepste wil navolg.

Die uitdaging vir ons, as liggaam van Christus, is tog om God in hierdie liefde te volg deur juis gewillig te wees om te leer om lief te wees vir die wat anders as ons is. Die manier waarop ons dan in liefde toetree tot dialoog met die “ander”, is dan juis ook deel van ons geloofsgetuienis. Dialoog en getuienis is vir hierdie studie duidelik onderskeibaar, maar nooit skeibaar nie. Mag die spanning tussen hierdie twee dan bydra tot die kreatiewe omgang van die kerk met uitdagings, soos die rondom seksuele oriëntasie.

Terugkeer van Emmaüs

En niks sou so bewys
 hoe U Messias is
 as hierdie liefde buite ons begrip
 vir alles wat so seer
 en hunkerend aards van ons
 aarde aards is:

die lelies van die veld
 die kleintjies wat U omhels het
 die honger tollenaar
 se tafel van blydschap
 die skoon heel lywe wat U
 uit verdorde been
 en versweerde vlees verlos het
 - o impulsiewe hand
 deur 'n woedende Sabbat
 vasgespyker!

Was U 'n vals profeet
 sou U ons aarde gehoon het
 en dit gedoop het met 'n doop
 in sò 'n wyn
 soos U sou gesorg het nooit

uit ù are vloei –
en niemand sou saam met ons
na Emmaüs geloop het nie
en niks sou uit ons oë geweier het
die koue wete van Sheol –

Maar Heer, ons loop hier huis toe
op voete wat van u haastigheid
wil dans
en lag om u woorde aan die Fariseër
- o verlossende lag wat òp
uit ons harte brand na U:
Hy wat die Wêreld geskep het
- aarde en sterre en brood en wyn -
was 'n vraat en 'n drinkebroer.

(Cussons, 1997:26-27)

Gesprek

Wat baat dit dat jy alles liefhet
as jy medemenslikheid ignoreer?

Omdat ek U makliker herken
in die onskuld van 'n groen plant.

Glo jy dat liefhê maklik moet wees?
Ek sê jou dit verg 'n kruisiging:

En jy sal eers dan met my een wees,
weer ongeskonde, heel

wanneer jy eindelijk geleer het
om lief te hê met die wil.

(Cussons, 1988:43)

BIBLIOGRAFIE

- Aagaard, Anna Marie. 1998. Editorial. In *The Ecumenical Review*, 50 Jan, 1 – 6.
- Abraham, K.C. 1996. Globalization and liberative solidarity. In Irvin & Akinade, *The Agitated Mind of God*, 3 - 17.
- Ackermann, D.M. 1997. Forward from the margins: Feminist theologies for life. In *Journal of Theology for Southern Africa*, 99 Nov, 63 – 67.
- Ariarajah, W. 1991. *Hindus and Christians: A century of Protestant Ecumenical Thought*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Arinze, F. 1991. *Dialogue and Proclamation. Reflections by the Pontifical Council for Interreligious Dialogue*. Rome: Vatican City Pentecost.
- Augsburger, D.W. 1986. *Pastoral Counseling across Cultures*. USA: The Westminster Press.
- Bernard, H. R. 1994. *Research Methods in Anthropology*. London: SAGE Publications.
- Borrmans, M. 1990. *Guidelines for Dialogue between Christians and Muslims*. New Jersey: Paulist Press.
- Bosch, D. 1979. *Heil vir die wêreld*. Pretoria: N. G. Kerkboekhandel.
- Bosch, D. 1984. The Scope of Mission. In *International Review of Mission*, 73 July, 17 – 32.
- Bosch, D. 1991. *Transforming Mission*. Maryknoll: Orbis Books.
- Botman, R. 1995. Dealing with diversity. In Buchanan & Hendriks, *Meeting the Future*, 164 – 172.

- Botman, R. 1997. Who is "Jesus Christ as Community" for us Today? In *Journal of Theology for Southern Africa*, 97 March, 30 - 38.
- Brümmer, V. 1995. The Identity of the Christian Tradition. Klasnotas uitgedeel by lesing van Prof. Brümmer by die Universiteit van Stellenbosch, ongepubliseerd.
- Buber, M. 1958. *I and Thou*. New York: Scribners.
- Buchanan, D. & Hendriks J. (eds) 1995. *Meeting the Future*. Pretoria: Sigma Press.
- Cahill, L. & Childress, J. (eds) 1996. *Christian Ethics. Problems and Prospects*. Ohio: The Pilgrim Press.
- Carmody, D. L. 1995. *Christian Feminist Theology*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Cilliers, P. 1997. *'n Kas is vir klere*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Cobb, J.B. (Jr) 1982. *Beyond Dialogue*. Philadelphia: Fortress Press.
- Conradie, E.M. 1990. *Teologie en Pluralisme: 'n Kritiese analise van David Tracey se konseptuele voorstel van die 'Analogiese Verbeelding'*. M.Th tesis: Universiteit van Stellenbosch.
- Cornelissen, R.J.F. 1995. Mannelyk, vrouwelyk schiep hij hen (Gen 1, 27). Gedachten over de mens als afbeelding van Gods rijkdom aan relatie in de schepping. In Jäger-Sommer, J. *God opnieuw gedach*, 87 - 92.
- Coward, H. (ed) 1989. *Hindu-Christian Dialogue*. Maryknoll: Orbis Books.
- Crafford, D. & Gous, G. 1993. *Een liggaam – Baie lede*. Pretoria: Verba Vitae.
- Cussons, S. 1988. *Die Heilige Modder*. Kaapstad: Tafelberg.
- Cussons, S. 1997. *'n Engel deur my kop*. Kaapstad: Tafelberg.
- Davaney, S. G. 1991. *Theology at the end of Modernity*. Philadelphia: Trinity Press.
- D'Costa, G. (ed) 1992. *-Christian Uniqueness Reconsidered. The myth of a pluralistic theology of religions*. Maryknoll: Orbis Books.

- de Klerk, W. 1998. *Die vreemde God en sy mense*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Dingemans, G.D.J. 1996. *Manieren van doen*. Kampen: Kok.
- Dunne, John. 1977. *The way of the earth*. New York: Macmillan.
- Dupuis, J. 1985. Forms of Inter-religious Dialogue. In Lubbe, *Interreligious Dialogue: a tutorial letter to students*, 7 - 11.
- Du Toit, D.W. (ed) 1996. *Spirituality in Religions – Profiles & Perspectives*. Pretoria: Research Institute for Theology and Religion, UNISA
- Eck, D. 1993. *Encountering God: A spiritual journey from Bozeman to Banaras*. Boston: Beacon Press.
- Fortune, M. M. 1995. *Love does no harm*. New York: Continuum.
- Fowler, J.W. 1983. Practical Theology and the shaping of Christian Lives. In Browning, *Practical Theology*, 148 - 166.
- Fretheim, T.E. 1984. *The suffering God*. Philadelphia: Fortress.
- Halkes, C. J. M. 1985. *Zoekend naar wat verloren ging*. Baarn: Uitgeverij Ten Have.
- Haney, E. H. :1998. *The Great Commandment. A theology of resistance and transformation*. Cleveland: The Pilgrim Press.
- Heitink, G. 1998. *Pastorale zorg. Theologie, differentiatie, praktijk*. Kampen: Uitgeverij Kok.
- Hellwig, M. 1990. The Thrust and Tenor of Our Conversations. In Swidler, *Death or Dialogue*. 75 - 97.
- Heyns, L.J. 1990. Bedieninge in die gemeente: Praktykmodelle. In *Praktiese Teologie in Suid-Afrika*, 5 (1), 61 – 72.
- Heyward, C. 1993. *When boundries betray us*. New York: HarperCollins Publishers.

- Hick, J. & Knitter, P. F. (eds) 1988. *The Myth of Christian Uniqueness: Towards a Pluralistic Theology of Religions*. Maryknoll: Orbis Books.
- Hoedemaker, B. Houtepen, A. & Witvliet, T. (eds) 1995. *Oecumene als leerproces*. Zoetermeer: Meinema.
- Irvin, D.T. & Akinade, A.E. (eds) 1996. *The Agitated Mind of God*. Maryknoll: Orbis Books.
- Jackson, M. 1994. *The REAL Facts of Life: Feminism and the Politics of Sexuality 1850 – 1940*. London: Taylor & Francis Ltd.
- Jäger-Sommer, J. (ed) 1995. *God opnieuw gedacht*. Baarn: Uitgeverij Ten Have.
- Jakobson, W. 1997. Various voices speak. In *Bulletin for Contextual Theology in Southern Africa & Africa*, 4 (2) July, 4 - 9.
- Jeanrond, W. & Rike, J. (ed) 1991. *Radical Pluralism & Truth*. New York: Crossroads.
- Kauuova, W. 1997. *Religious Pluralism: A challenge to the church in southern africa*. Potchefstroom PUCHO: Institute for Reformational Studies.
- Kessler, D. (ed) 1999. *Together on the Way*. Geneva: World Council of Churches.
- King, U. 1996. Women, spirituality, and interfaith dialogue. In Du Toit, *Spirituality in Religions – Profiles & Perspectives*, 13 - 26.
- Knitter, P. F. 1990. Interreligious Dialogue: What? Why? How? In Swidler, *Death or Dialogue*, 45 - 53.
- Knitter, P. F. 1985. *No other name?* Maryknoll: Orbis Books.
- Knitter, P.F. 1995. *One earth many religions*. Maryknoll: Orbis Books.
- Kotzé, J. J. 1995. *'n Missionêre perspektief op die toetrede tot Dialoog met die Christen Lesbiër?* Werkstuk vir Baccalaureus in die Teologie aan die Universiteit van Stellenbosch.

- Küng, Hans. 1986. *Christianity and the World Religions*. London:SCM Press Ltd.
- Küng, Hans. 1991. Dialogability and Steadfastness. In Jeanrond, *Radical Pluralism & Truth*, 237 - 249.
- Landman, C. 1997. Educating ourselves – A Challenge for Women's Theology in South Africa. In *Bulletin for Contextual Theology in Southern Africa & Africa*, 4 (2) July, 13 - 14.
- Lienemann, W. 1998. Churches and Homosexuality. In *The Ecumenical Review*, 50 Jan, 7 – 21.
- Lochhead, D. 1988. *The Dialogical Imperative*. Maryknoll: Orbis Books.
- Louw, D.J. 1989. Omnipotence (Force) or Vulnerability (Defencelessness)? In *Scriptura*, 28 March, 41 - 58.
- Louw, D.J. 1992. Die ontwerp van 'n prakties-teologiese ekklesiologie vir gemeentebou. In *Praktiese Teologie in Suid-Afrika*, 7 (2), 119 - 136.
- Louw, D.J. 1995. The healing power of forgiveness. In Buchanan & Hendriks, *Meeting the Future*, 149 - 156.
- Louw, D.J. 1998. *A Pastoral Hermeneutics of Care and Encounter*. Cape Town: Lux Verbi.
- Louw, D.J. 1998. Theory of Science within Theology. Klasnotas. Stellenbosch: Fakulteit Teologie.
- Louw, D.J. 1998. Navorsingsnotas. Ongepubliseerd.
- Louw, D.J. 1999. *Pastoraat as vertolking en ontmoeting*. Kaapstad: Lux Verbi.
- Louw, Dirk 1995. *Pluralisme en Konflik: Die probleem van verskillende godsdienste se botsende aansprake op waarheid*. Proefskrif vir graad Doktor in die Wysbegeerte. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.

- Love, J. 1998. From Insults to Inclusion. In *The Ecumenical Review*, 50 July, 375 – 381.
- Lubbe, G. 1994. Interreligious Dialogue: a tutorial letter to students. Pretoria: Unisa Department of Religious studies.
- Matthey, J. 1999. Milestones in Ecumenical Missionary Thinking from the 1970s to the 1990s. In *International Review of Mission*, 88 July, 291 - 303.
- McDaniel, J. B. 1995. *With Roots and Wings – Christianity in an Age of Ecology and Dialogue*. Maryknoll: Orbis Books.
- Meijer, W. A. J. 1995. The plural self : a hermeneutical view on identity and plurality. In *British Journal of Religious Education* 17 (2), 92 - 99.
- Mouton, J. & Marais, H. C. 1990. *Basiese begrippe: metodologie van die geesteswetenskappe*. Pretoria: RGN.
- Nagel, C. & Dreyer, T.F.J. 1997. Die implikasies van die Handves van Menseregte op die pastorale versorging van die homoseksueel. In *Hervormde Teologiese Studies*, 53 Maart & Junie, 353 – 371.
- Nelson, J.B. 1996. Love, Power, and Justice in Sexual Ethics. In Cahill & Childress, *Christian Ethics. Problems and Prospects*, 284 - 298.
- NG Kerk Sinodale Agenda. 1999. *Pastoraat aan die Homoseksuele persoon*. Bylaag A13-1. Kaapstad: NG Kerk in Wes-en Suid-Kaapland.
- Nouwen, H. J. M. 1969. *Intimacy*. New York: Harper Collins Publishers.
- Panikkar, R. 1978. *The Intra-Religious Dialogue*. New York: Paulist Press.
- Pelto, P. J. & Pelto, G. H. 1978. *Anthropological research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pityana, B. 1994. Christian witness and the Unity of the Churches. In *International Review of Mission*, 83 Jan, 115 - 121.

- Pranger, J. H. 1994. *Dialogue in Discussions: The WCC and the challenge of Religious Plurality between 1967 and 1979*. Leiden: IIMO Research Publications.
- Pratt, D. 1999. The Dance of Dialogue: Ecumenical Inter-religious Engagement. In *The Ecumenical Review*, 51 July, 274 - 287.
- Pronk, P. 1989. *Tegennatuurlijk?* Amsterdam: V. U. Uitgeverij.
- Raiser, K. 1999. Opening Space for a culture of Dialogue and Solidarity. In *International Review of Mission*, 88 July, 197 - 206.
- Raiser, K. 1999. Ecumenism and Religious Encounter in a Secular World. In *The Ecumenical Review*, 51 July, 266 - 273.
- Rebel, J.J. 1981. *Pastoraat in pneumatologisch perspectief*. Kok: Kampen.
- Rootmensen, B. 1995. *Oases in de woestijn*. Zoetermeer: Meinema.
- Saayman, W. (ed) 1996. *Mission in Bold Humility – David Bosch's work*. Maryknoll: Orbis Books.
- Saayman, W. 1998. Missiology in the Theological Faculty: A View from South Africa. In *Mission Studies*, 15 (29), 66 – 78.
- Schreiter, R.J. 1986. *Constructing Local Theologies*. Maryknoll: Orbis Books.
- Schüssler-Fiorenza, E. 1993. *Discipleship of Equals*. New York: Crossroad.
- Stuart, E. & Thatcher, A. 1997. *People of Passion. What the churches teach about sex*. London: Mowbray.
- Swearer, D. K. 1977. *Dialogue: The key to understanding other religions*. Philadelphia: The Westminster Press.
- Swidler, L. 1989. Religious Pluralism and Ecumenism from a Christian Perspective. In Wei-hsun Fu & Spiegler, *Religious issues and Interreligious Dialogues*, 327 - 348.
- Swidler, L. , Cobb, J. , Knitter, P. & Hellwig, M. 1990. *Death or Dialogue*. London: SCM Press.

- Taylor, M. C. (ed) 1998. *Critical Terms for Religious Studies*. London: University of Chicago Press Ltd.
- Terrien, S. 1985. *Till the Heart sings*. Philadelphia: Fortress Press.
- Thatcher, A. 1993. *Liberating sex. A Christian sexual theology*. London: SPCK.
- Theron, P.F. 1978. *Die ekklesia as kosmies-eskatologiesse teken*. Pretoria: NG Kerk Boekhandel.
- Tillich, P. 1955. *Biblical Religion and the search for Ultimate Reality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tracy, D. 1990. *Dialogue with the other*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Troch, L. 1991. *Wie alleen gaat, raakt de weg kwijt*. Kampen: J.H. Kok.
- Van Dijk, N. 1995. *Identiteit op het spel*. Scriptie voor het doctoraalexamen Vrije Studierichting afstudeerrichting Theologie en Samenleving Katholieke Theologische Universiteit, Utrecht.
- Verstraelen, F.J. (ed) 1995. *Missiology: An Ecumenical Introduction*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Volf, Miraslav. 1996. *Exclusion and Embrace*. Nashville: Abingdon Press.
- WCC 1981. *Guidelines on Dialogue*. Introduction by S. Samartha. Geneva: World Council of Churches.
- WCC 1998. *Together on Holy Ground*. Geneva: World Council of Churches.
- Wei-hsun Fu, C. & Spiegler, G.E. 1989. *Religious issues and Interreligious Dialogues*. London: Greenwood Press.
- Witvliet, T. 1999. *Gebroken Traditie: Christelijke religie in het spanningsveld van pluraliteit en identiteit*. Baarn: Uitgeverij Ten Have.
- Wolverhampton, Bishop. 1984. *Towards a theology for inter-faith dialogue*. London: Church House Publishing.

Zago, Marcello. 1998. Mission and Interreligious Dialogue. In *Mission*, 5 (1), 31 – 40.